

SOCIAL
FORSKNINGS
INSTITUTTET

NÅR HØRELSEN SVIGTER

Om konsekvenserne af hørenedsættelse
i arbejdslivet, uddannelsessystemet
og for den personlige velfærd

THOMAS CLAUSEN

03:01

NÅR HØRELSEN SVIGTER

Om konsekvenserne af hørenedsættelse i arbejdslivet, uddannelsessystemet og for den personlige velfærd

THOMAS CLAUSEN

KØBENHAVN 2003
SOCIALFORSKNINGSINSTITUTTET
03:01

FORORD

Resultaterne fra en undersøgelse af konsekvenserne af at leve med nedsat hørelse præsenteres her. Formålet er at belyse, i hvor høj grad hørenedsættelsen udgør en barriere for hørehæmmede personers deltagelse på arbejdsmarkedet og i uddannelsessystemet. I forlængelse heraf undersøges hørenedsættelsens konsekvenser for det personlige velbefindende. Analyserne er foretaget med udgangspunkt i den handicappolitiske målsætning, at personer med funktionsnedsættelser skal være en integreret del af samfundslivet, og dermed have muligheden for at føre en tilværelse så tæt på det normale som muligt. Undersøgelsen baserer sig på spørgeskemainterview med knap 1.600 personer i Århus og Storstrøms amt og på en række personlige samtaler med hørehæmmede. I skandinavisk sammenhæng er det den første undersøgelse af hørenedsættelsens konsekvenser, der baserer sig på så omfangsrigt et materiale.

Socialministeriet har bestilt og finansieret undersøgelsen, som er gennemført af forskningsassistent, cand.scient.pol. Thomas Clausen. Seniorforsker Henning Olsen, Socialforskningsinstituttet, har deltaget i forberedelsen af undersøgelsens design, og ydet sparring undervejs. Forsker Leif Olsen, Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut har læst og kommenteret manuskriptet og takkes for gode og konstruktive kommentarer. En sådan tak rettes også til undersøgelsens følgegruppe.

København, februar 2003

Jørgen Søndergaard
Socialforskningsinstituttet

INDHOLD

OPSUMMERING	8
Nedsat hørelse - fuld deltagelse?	9
Ligebehandling af hørehæmmede?	10
1 BAGGRUND, SAMMENFATNING OG PERSPEKTIVER	12
1.0. Indledning	12
1.1. Undersøgelsens baggrund og formål	15
1.2. Forholdet mellem funktionsnedsættelse og handicap	17
1.3. Hvor mange har nedsat hørelse, hvem og hvordan?	19
Hvor mange?	19
Hvem?	20
Hvordan?	20
1.4. Sammenfatning af undersøgelsens hovedresultater	24
Vilkårene på arbejdsmarkedet	24
Oplevelsen af arbejdssituationen	26
Vilkårene i uddannelsessystemet	27
Sociale kontakter og aktiviteter	29
Hørenedsættelsens indflydelse på personligt velbefindende	30

1.5.	Perspektiver for analysen	31
1.6.	Barrierer mod ligebehandling	33
2	OM UNDERSØGELSENS MATERIALE	36
2.0.	Indledning	36
2.1.	Beskrivelse af kvantitativ interviewundersøgelse	37
	Beskrivelse af spørgeskemaet	37
	Populationsvalg og stikprøveudtræk	39
	Beskrivelse af stikprøven	40
	Bortfaldsanalyse	47
2.2.	Beskrivelse af kvalitativ interviewundersøgelse	50
	Beskrivelse af populationsvalg og interviewpersoner	50
	Beskrivelse af interviewenes form	51
2.3.	Analytisk vægtning af det indsamlede materiale	52
3	HØREHÆMMEDES VILKÅR PÅ ARBEJDSMARKEDET	54
3.0.	Indledning	54
3.1.	Svarpersonernes beskæftigelsessituation	55
	Determinanter for beskæftigelsesmønstret i stikprøven	60
	Arbejdsmarkedstilknytning og marginalisering i stikprøven	62
3.2.	Ugentlig arbejdstid og længden af arbejdslivet	65
3.3.	Hørenedsættelse og arbejdsophør	66
3.4.	Vurderingen af mulighederne for nyt arbejde	67
3.5.	Mobilitet og efteruddannelse på arbejdspladsen	69
3.6.	Kompensation og ansættelse på særlige vilkår	73
3.7.	Aktivering og revalidering i stikprøven	80
3.8.	Indkomstforhold og forsørgelsesgrundlag i stikprøven	82
3.9.	Sammenfatning	85

4	HØREHÆMMEDES OPLEVELSE AF ARBEJDSITUATIONEN	88
4.0.	Indledning	88
4.1.	Svarpersonernes trivsel i arbejdssituationen	89
4.2.	Psykisk og fysisk overskud efter endt arbejdsdag	94
4.3.	Svarpersonernes forhold til deres arbejdsledere	98
4.4.	Mødedeltagelse og adgang til information	103
4.5.	Svarpersonernes forhold til deres kolleger	104
4.6.	Sociale relationer på arbejdspladsen	111
4.7.	Ensomhed på arbejdspladsen	118
4.8.	Sammenfatning	121
5	HØREHÆMMEDES VILKÅR I UDDANNELSESSYSTEMET	122
5.0.	Indledning	122
5.1.	Svarpersonernes uddannelsesmæssige baggrund	123
5.2.	Diskussion af datamaterialet	129
5.3.	Svarpersonernes vurdering af uddannelsesforløbet	131
5.4.	Kompensation i undervisningssituationen	134
5.5.	Arbejdsindsats, fritidsmængde og psykisk udmattelse	143
5.6.	Den sociale oplevelse af uddannelsesforløbet	148
5.7.	Vurderingen af uddannelsesforløbets perspektiver	152
5.8.	Sammenfatning	154
6	SOCIALE KONTAKTER OG AKTIVITETER BLANDT HØREHÆMMEDE	158
6.0.	Indledning	158
6.1.	Svarpersonernes familieliv	159
6.2.	Svarpersonernes sociale netværk	165
6.3.	Oplevelse af kommunikative relationer	168
6.4.	Svarpersonernes fritidsaktiviteter	176
6.5.	Sammenfatning	181

7	KONSEKVENSER FOR HØREHÆMMEDES PERSONLIGE VELBEFINDENDE	184
7.0.	Indledning	184
7.1.	Høretabets betydning for svarpersonernes livsførelse	185
7.2.	Svarpersonernes vurdering af dagligdagen	189
7.3.	Hørenedsættelsens psykosociale konsekvenser	193
7.4.	Sammenfatning	198
	BILAGSTABELLER	200
	LITTERATUR	218
	SOCIALFORSKNINGSINSTITUTTETS UDGIVELSER SIDEN 1.1.2002	226

OPSUMMERING

Hørehæmmede personer har, som følge af deres problemer med hørelsen, ikke umiddelbart de samme forudsætninger for at deltage i samfundslivet som normalthørende.

Formålet med denne undersøgelse er at belyse hørenedsættelsens konsekvenser for hørehæmmede personers vilkår på arbejdsmarkedet og i uddannelsessystemet. Ligeledes er hørenedsættelsens konsekvenser for hørehæmmedes sociale liv og personlige velbefindende blevet undersøgt.

Undersøgelsen baserer sig på spørgeskemainterview med knap 1.600 høreapparatbrugere i Århus og Storstrøms amt samt personlige samtaler med en række hørehæmmede personer. I en skandinavisk sammenhæng er dette den hidtil mest omfattende undersøgelse af hørenedsættelsens konsekvenser i forhold til mulighederne for deltagelse i samfundslivet.

Omkring 11 procent af den danske befolkning i den erhvervsaktive alder oplever problemer med hørelsen i en sådan grad, at de har problemer med at følge med i en samtale, når flere personer er samlet. Selvom dette er en grov indikator for problemer med hørelsen, antyder resultatet, at problemer med nedsat hørelse er udbredte i det danske samfund.

Den danske handicappolitik baserer sig på ligebehandlingsprincippet. I forhold til hørehæmmede indebærer ligebehandlingsprincippet

pet, at hørehæmmede personer skal kompenseres for deres hørenedsættelse på en sådan måde, at hørenedsættelsen ikke begrænser denne gruppes muligheder for at deltage i forskellige samfundsmæssige aktiviteter på lige fod med deres normalthørende medborgere. Det følger yderligere heraf, at det er i de situationer, hvor compensationen af personer med nedsat hørelse ikke i tilstrækkelig grad understøtter denne gruppes muligheder for social deltagelse, at *hørenedsættelsen bliver til et hørehandicap*.

Nedsat hørelse – fuld deltagelse?

Som anført ovenfor er formålet med nærværende undersøgelse at undersøge, i hvor høj grad en hørenedsættelse udgør en barriere for samfundsmæssig deltagelse.

Undersøgelsens resultater antyder, at hørehæmmede personer, som følge af deres hørenedsættelse, oplever en række problemer i forhold til arbejdsmarkedet, uddannelsessystemet og deres personlige velbefindende. Analysen viser videre, at sandsynligheden for at hørenedsættelsen bliver et hørehandicap stiger i takt med hørenedsættelsens omfang.

På trods af at et flertal af de hørehæmmede svarpersoner er beskæftigede på normale vilkår, viser analysen, at hørehæmmede er i beskæftigelse i mindre grad end befolkningen som helhed, og at arbejdsløsheden er større blandt hørehæmmede personer. Ligeledes oplever hørehæmmede en større sandsynlighed for at blive udstødt fra arbejdsmarkedet, da andelen af førtidspensionister er markant større blandt hørehæmmede end blandt normalthørende – også selvom der kontrolleres for alder. Analysen af hørehæmmede personers arbejdsmarkedstilknnytning viser således, at der blandt hørehæmmede findes en vis arbejdskraftreserve, der fremstår som et supplement til arbejdsstyrken i forhold til den relative mangel på arbejdskraft, der må imødeses i løbet af de kommende par årtier.

Hørehæmmede i arbejde er lige så tilfredse med deres arbejde som resten af befolkningen. Denne tilfredshed forekommer umiddelbart overraskende, da hørehæmmede ifølge analysen oplever en markant større risiko for 'udbrændthed' i forbindelse med deres arbejde, ligesom hørehæmmede også lader til at færdes i et dårligere kollegialt miljø, end deres normalthørende kolleger.

Svarpersonernes uddannelsesniveau viser sig i analysen at være en central faktor i forhold til mulighederne for at opnå og bevare en stabil tilknytning til arbejdsmarkedet. I forhold til normalthørende lader der ikke til at være særlige forskelle på de uddannelses typer, som hørehæmmede fortrækker, og det store flertal af de svarpersoner, der, som hørehæmmede, har taget en uddannelse, er tilfredse med uddannelsesforløbet. Dog vurderer godt halvdelen, at hørenedsættelsen havde negative konsekvenser for udbyttet af uddannelsen.

Hørehæmmedes sociale kontaktflade og deltagelse i forskellige fritids- og kulturaktiviteter adskiller sig ikke markant fra normalt hørende personers sociale kontakter og fritids- og kulturaktiviteter. Analysen viser dog, at oplevelser af social isolation er udbredte blandt hørehæmmede, ligesom svarpersonerne er tilbageholdende i forhold til at gøre andre opmærksomme på deres hørenedsættelse.

Endelig viser hørenedsættelsen sig at have konsekvenser for hørehæmmedes personlige velbefindende. Omkring hver tredje svarperson finder, at hørenedsættelsen har haft negative konsekvenser for deres muligheder for at føre det liv, de ønsker. Herudover viser analysen, at udbredelsen af symptomer på psykosociale problemer – som dårlige nerver, dårligt humør og stærk træthed – er godt tre gange større blandt hørehæmmede end i befolkningen som helhed.

Ligebehandling af hørehæmmede?

Analysen af konsekvenserne af at leve med en hørenedsættelse viser, at en hørenedsættelse i en række situationer indebærer, at personer med nedsat hørelse handicappes i forhold til deres normalthørende medborgere.

Hørehæmmede personers opfattelse af deres muligheder for at begå sig på arbejdsmarkedet og i uddannelsessystemet, kan i lighed med graden af tilfredsstillelse af sociale behov og udbredelsen af symptomer på psykosociale problemer, forstås som dimensioner af en common sense forståelse af et livskvalitetsbegreb. I forhold til en sådan forståelse af livskvalitetsbegrebet indikerer undersøgelsens resultater, at en hørenedsættelse kan indebære en række håndgribelige konsekvenser for hørehæmmede personers livskvalitet.

Analysen viser således, at målet om ligebehandling af hørehæmmede personer i Danmark ikke er fuldt realiseret. På trods af, at målsætningen om ligebehandling af handicappede forekommer vanskelig at realisere fuldstændigt, må ligebehandlingstanken, gennem sit fokus på den samfundsmæssige kompensation i forhold til de aktivitetsbegrænsninger, der knytter sig til forskellige funktionsnedsættelser, opfattes som en central komponent i arbejdet for at eliminere de barrierer, der viser sig i forhold til handicappedes muligheder for fuld samfundsmæssig deltagelse.

BAGGRUND, SAMMENFATNING OG PERSPEKTIVER

1.0. Indledning

Høresansen er central i forhold til det enkelte menneskes muligheder for at kommunikere med andre. Kommunikation, der baserer sig på hørelsen, er central i forbindelse med koordineringen af menneskelige aktiviteter. Ligeledes er evnen til uden større problemer at tale med andre en vigtig ingrediens i forhold til det enkelte menneskes personlige og faglige udvikling. I det danske samfund findes der imidlertid en forholdsvis stor gruppe af personer med nedsat hørelse, der oplever problemer i forhold til talekommunikation og andre lydbårne kommunikationsformer. Det er denne gruppe af hørehæmmede personer, der vil være i fokus i det følgende.¹

De problemstillinger, der knytter sig til diverse former for hørehæmmede, nyder imidlertid ikke den store samfundsmæssige bevågenhed. Hørehæmmede møder i kraft af deres problemer med hørelsen barrierer, der forhindrer dem i fuldt ud at kunne deltage i en række forskellige sociale sammenhænge. Disse barrierer opstår, når hørehæmmede, som følge af hørenedsættelsen, ikke er i stand til at deltage i samtaler eller opfange beskeder, der er af betydning i de sammenhænge, som de indgår i. Sådanne kommunikationsproblemer

1. I det følgende anvendes betegnelsen 'hørehæmmede' som samlebetegnelse for døve, døvblevne og hørehæmmede. Jf. note 4 for en uddybende diskussion af denne begrebsanvendelse.

kan indebære, at hørehæmmede ikke er i stand til at afstemme deres adfærd i forhold til de krav og forventninger, der stilles i de sammenhænge, de indgår i til daglig.

Nedenstående citat illustrerer nogle af de problemstillinger, som en hørenedsættelse kan indebære i forhold til hørehæmmede personers sociale deltagelsesmuligheder og følelse af selvværd:

“...det [er] dybt frustrerende reelt at ‘være udenfor’ i mange samtaler. Derfor vælger mange døvblevne og svært hørehæmmede at undgå de situationer, hvor de ved, at det er specielt svært at følge med, f.eks. familiefester. Vil man være med i en samtale med hørende, kræver det ofte, at hørende nedsætter deres taletempo og holder øjenkontakt med den hørehæmmede, selvom samtalen er lige så meget henvendt til de øvrige tilstedeværende. Samtidig kan også ironi være et problem. Det er utroligt svært at høre eller se, hvis noget siges ironisk, da dette ofte ligger i intonationen. Hvis kommunikationsproblemet ikke løses på en eller anden måde, er der stor risiko for, at den døvblevne eller svært hørehæmmede ender i isolation”.

“At være døvbleven eller svært hørehæmmede kan af og til føles flovt, fordi man ikke altid reagerer på tiltale som forventet, og fordi man ikke uden videre kan tilegne sig dagligdags viden via hørelsen. Det er nødvendigt med information for at kunne fungere tilfredstillende og ikke blive berøvet sin selvtilid og følelse af selvværd. Fordi hørehandicappet er et skjult handicap, kan man lettere komme til at føle sig stemplet som dum. Derfor er det så vigtigt med en velfungerende kommunikation, for kommunikation er livskvalitet! (Andersen & Søvsø, 1998: 130)”.

De problemer og frustrationer, som hørehæmmede oplever i det ‘hørende’ samfund, kan også illustreres gennem nedenstående kommentar, som en af svarpersonerne havde til den spørgeskemaundersøgelse, som denne undersøgelse baserer sig på:

“Det samfund vi lever i – anno 2001 – kører på de hørendes præmisser! Der findes et væld af tilbud, såsom kultur, politik, foredrag [...]

osv. De fleste hørehæmmede/døve kan ikke benytte sig af de tilbud, så vi bliver sat udenfor. Derfor er jeg ret vred på det samfund. Og ikke nok med det. Der fulgte et brev med spørgeskemaet, bl.a. med tilbud om at ringe på Jeres telefonnummer [...] hvilket springer mig i øjnene. [...] Se, igen på de hørendes præmisser og igen en diskrimination”.

Kommentaren illustrerer de barrierer, som hørenedsættelsen indebærer for den hørehæmmedes muligheder for deltagelse i det ‘hørende’ samfund, hvor en lang række aktiviteter og interaktioner har den lydbårne kommunikation som naturligt udgangspunkt, hvilket nærværende forfatter også har måttet indkassere berettiget kritik for i ovenstående kommentar.

Det ‘hørende’ samfunds vanskeligheder med at forstå og imødekomme hørehæmmede personers behov for alternative kommunikationsformer har manifesteret sig i et par konkrete ‘sager’ i løbet af efteråret 2001. I forbindelse med en giftig røgudvikling efter en brand i Sønderborg kom det frem, at der i katastrofesituationer ikke findes et varslingsberedskab til at alarmere dårligt hørende borgere (DDL, 2001a). Herudover kan personer med nedsat hørelse have problemer med at følge med i ikke-tekstet TV-transmitteret nyheds- og kulturformidling, som for eksempel Folketingsvalg eller begivenhederne i forbindelse med terrorangrebene på USA i september 2001. En af svarpersonerne fra spørgeskemaundersøgelsen havde følgende kommentar til denne problemstilling:

“Tag den 11. september med terror i Amerika. Ikke spor med tekst på i flere dage i Tv-avisen. Men ringede man og spurgte, hvordan det kunne være, at der ikke var tekst på og fik at vide, at de havde for travlt, så føler man sig helt til grin og venter med længsel på, at avisen kommer ud næste dag, så man kan læse det hele”.

Hørehæmmede har således ikke umiddelbart det samme udgangspunkt for deltagelse i det ‘hørende’ samfund, som tilfældet er det for normalthørende personer. Over de følgende sider vil hørenedsættelsens konsekvenser for hørehæmmedes muligheder for samfundsmæssig deltagelse være i fokus.

1.1. Undersøgelsens baggrund og formål

Vurderingen af hørehæmmedes muligheder for at deltage i samfundslivet i Danmark vil være det overordnede omdrejningspunkt for den følgende fremstilling. Undersøgelsen tager sit udgangspunkt i hvidbogen *Den hørehæmmede i centrum* (Brodersen m.fl., 1999), hvor det konstateres, "...at der i Danmark ikke findes en ret stor relevant viden om de samfundsmæssige konsekvenser af behandlet og ubehandlet høretab" (Brodersen m.fl., 1999: 4; se også Clausen, 2001). Mere specifikt ønsker arbejdsgruppen bag hvidbogen at få undersøgt, i hvor høj grad hørehæmmede personer, sammenlignet med normalthørende, er i stand til at udvikle deres potentialer på arbejdsmarkedet og i uddannelsessystemet. Hørenedsættelsens konsekvenser for den hørehæmmedes personlige velbefindende og sociale liv, herunder familielivet, ønskes ligeledes belyst.

Formålet med nærværende undersøgelse er gennem en belysning af de problemstillinger, der rejses i ovennævnte hvidbog at bidrage til en udbygning af vidensbasen omkring de samfundsmæssige vilkår for personer med hørenedsættelse.

Disse spørgsmål kan yderligere anskues som led i en mere generel diskussion om, hvorledes hørehæmmede har tilfredsstillende samfundsmæssige udfoldelsesmuligheder sammenlignet med det normalthørende flertal. Denne diskussion vil også tillade en vurdering af, hvorvidt handicappolitikens grundlæggende princip – ligebehandlingsprincippet² – der sigter mod at sikre alle borgere lige muligheder for at udvikle og nyttiggøre sine potentialer i overensstemmelse med den enkeltes evner (jf. Wiederholt, 1998a: 13), fungerer i praksis.

2. Ligebehandlingsprincippet baserer sig på tre centrale begreber, det omgivelserorienterede handicapbegreb, sektoransvarligheds- og kompensationsprincippet. Principperne indebærer respektivt, at en funktionsnedsættelse må opfattes som en social og ikke en individuel udfordring, at enhver samfundssektor må påtage sig sin del af ansvaret for den handicappede, og at der lovgivningsmæssigt og økonomisk skal være en vilje til at kompensere for funktionsnedsættelsen, hvor handicappende barrierer optræder (Wiederholt, 1998a: 12).

I denne forbindelse vil det således være relevant at skele til de arbejdsmarkedspolitiske initiativer, der er blevet taget med henblik på at skabe et mere rummeligt arbejdsmarked. Med direkte handicap-politisk adresse anførte tidligere arbejdsminister Ove Hygum (1999), at det:

“[...] er nødvendigt med et mere rummeligt arbejdsmarked, for at komme væk fra, at der er grupper, der er holdt ude fra det fællesskab, som en arbejdsplads byder på. Vi skal have alle integreret i arbejdslivet og dermed også i samfundslivet. [...] et mere rummeligt arbejdsmarked [vil] give os de bedste muligheder for såvel social som økonomisk vækst”.

Integration og fastholdelse på arbejdsmarkedet fremstår som en central forudsætning i forbindelse med den sociale integration³ af hørehæmmede. Den enkelte hørehæmmede får derved ikke blot muligheden for at blive integreret i arbejdspladsens sociale fællesskab, men oplever også sig selv som en aktiv bidrager i forhold til samfundsøkonomien, hvilket yderligere må forventes at smitte positivt af på den enkeltes livskvalitet og selvværd. Udfordringen, med integrationen og fastholdelsen af hørehæmmede på arbejdsmarkedet, stopper imidlertid ikke med blot at skaffe den enkelte hørehæmmede en arbejdsplads, da der for denne gruppe må ydes en særlig indsats for at kompensere for hørenedsættelsen på en sådan måde, at der kan tales om reel integration i arbejdspladsens sociale fællesskab. Integrationen af den enkelte hørehæmmede i arbejdspladsens sociale fællesskab er således en central forudsætning for, at den enkelte kan opleve sit arbejdsliv som meningsfuldt, hvilket igen må ansues som en vigtig ingrediens i forhold til den enkeltes personlige velbefindende.

3. I det følgende vil termen 'social integration' blive anvendt pragmatisk og dermed referere til enkeltindividets eller sociale gruppers samfundsmæssige mulighedsbetingelser. Integrationen af et givet individ eller en given gruppe vil således indebære, at vedkommende ikke systematisk ekskluderes fra en række samfundsmæssige aktiviteter som følge af en række karakteristika, som eksempelvis en funktionsnedsættelse. For en mere uddybende diskussion af begrebet henvises til Zeuner (1997).

Den følgende fremstilling baserer sig på en normativ antagelse om, at integrationen på arbejdsmarkedet eller i uddannelsessystemet må opfattes som et gode for det enkelte individ. Denne antagelse baserer sig på en generel opfattelse af de sociale værdier, som deltagelse i arbejds- eller uddannelseslivet tilskrives. Deltagelse i disse sociale arenaer placerer individet i et eller flere sociale netværk, ligesom deltagelse i arbejdslivet indebærer, at individet bliver selvforsørgende og dermed økonomisk uafhængig af det omkringliggende samfund. Det følger i forlængelse af ligebehandlingsprincippet, at handicappede så vidt muligt skal have de samme muligheder for at kunne deltage i arbejds- eller uddannelseslivet som deres ikke-handicappede medborgere. Ligebehandlingsprincippet vil på denne baggrund blive anvendt som målestok i forhold til vurderingen af de samfundsmæssige bestræbelser på at eliminere de barrierer, der hindrer hørehæmmedes integration på arbejdsmarkedet og i uddannelsessystemet.

1.2. Forholdet mellem funktionsnedsættelse og handicap

Det er i denne forbindelse relevant at pointere, at det i forhold til såvel hørehandicappede som handicappede generelt vil være hensigtsmæssigt at sondre mellem betegnelserne *funktionsnedsættelse* og *handicap* (jf. Wiederholt, 1998a: 11). En person med hørenedsættelse har således en objektiv funktionsnedsættelse deri, at pågældende har problemer med hørelsen. Graden af den hørehæmmedes *hørehandicap* må imidlertid opfattes som værende betinget af to momenter. For det første kan graden af en hørehæmmed persons hørehandicap afhænge af, hvor effektivt personen i sit sociale miljø kompenseres for sin hørenedsættelse. Kompensationen finder typisk sted i form af adgang til supplerende tekniske hjælpemidler eller tolkebistand på en sådan måde, at hørenedsættelsen resulterer i færrest mulige aktivitetsbegrænsninger. For det andet kan handicapgraden afhænge af, i hvor høj grad personen med hørenedsættelse i samspil med sine omgivelser formår at kompensere for sin hørenedsættelse på en sådan måde, at vedkommendes sociale udfoldelsesmuligheder begrænses mindst muligt. Ifølge Wiederholt (1998a: 11) opstår et handicap som følge af:

“[...] de begrænsninger i ens udfoldelse, som følger af funktionsnedsættelsen, fordi det omgivende samfund ikke er indrettet, så det modsvarer de behov og krav, mennesker med funktionsnedsættelser har”.

Omgivelsernes mulighed for selvstændigt at tage kompensatoriske forholdsregler begrænses dog af, at en hørenedsættelse må karakteriseres som en ‘usynlig’ funktionsnedsættelse. Det indebærer, at den hørehæmmede ofte selv aktivt må gøre opmærksom på sin funktionsnedsættelse og efterfølgende instruere sine omgivelser i, hvorledes de bedst muligt kan kompensere for hørenedsættelsen.

Forholdet mellem en persons funktionsnedsættelse og handicapgrad etableres således i en række processer, hvor den hørehæmmedes sociale udfoldelsesmuligheder løbende fastsættes. Denne fastsættelse finder dels sted i forhold til de kommunikationskrav, der stilles i konkrete situationer, og dels i forhold til omgivelsernes vilje til og muligheder for at bidrage til at kompensere for hørenedsættelsen (jf. Olsen, 2000: 45f). Denne omgivelserorienterede handicapforståelse fordrer dermed, at der påhviler det sociale fællesskab et ansvar for at minimere de handicappende bivirkninger af en given persons funktionsnedsættelse. Denne forståelse kommer også til udtryk i FN’s og WHO’s officielle tilkendegivelser på handicapområdet (FN, 2001; WHO, 2001). I WHO-rapporten *International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF)* formuleres følgende forståelse af problemstillingen:

“The *social model* of disability ... sees the issue mainly as a socially created problem, and principally as a matter of the full integration of individuals into society. Disability is not an attribute of an individual, but rather a complex collection of conditions, many of which are created by the social environment. Hence the management of the problem requires social action, and it is the collective responsibility of society at large to make the environmental modifications necessary for the full participation of people with disabilities in all areas of social life. The issue is, therefore, an attitudinal or ideological one requiring social change, which at the political level becomes a question of human rights. For this model, disability is a political issue (WHO, 2001: 20)”.

Denne omgivelsesorienterede forståelse af handicapbegrebet danner ligeledes baggrunden for dansk handicappolitik (Socialministeriet, 1998: 16; jf. Wiederholt, 1998a: 12ff), ligesom EU kommissionens anbefalinger på handicapområdet også tager deres udgangspunkt heri (EU, 1998: 5).

Inden opmærksomheden rettes mod en sammenfattende diskussion af undersøgelsens resultater, vil det være relevant kort at diskutere undersøgelsens målgruppe – personer med hørenedsættelse – med henblik på at tilvejebringe en operationel forståelse af gruppens karakter, som fundament for fremstillingens videre forløb.

1.3. Hvor mange har nedsat hørelse, hvem og hvordan?

Hvor mange?

I Danmark er antallet af personer med nedsat hørelse opgjort til at udgøre omkring 5.000 døve og cirka 500.000 hørehæmmede, af hvilke det vurderes at mellem 200.000 og 300.000 bruger høreapparat (Olsen, 1999: 11; Brodersen m.fl., 1999: 2; se også Sundhedsministeriet, 1997: kap. 1). Disse tal indebærer, at omkring 10 procent af den danske befolkning i forskellig grad har problemer med hørelsen, hvilket svarer til det niveau, der er fundet i tidligere danske og svenske undersøgelser. Heri skønnes det, at mellem 10 og 13 procent af befolkningen i Danmark og Sverige har problemer med nedsat hørelse (Watt Boolsen, 1992: 14; Rasmussen m.fl. 1988: 230; Gullacksen, 1993: 5; Hallberg, 1992: 5).

Nye undersøgelser fra Socialforskningsinstituttet viser imidlertid, at problemer med hørelsen lader til at være et mere udbredt fænomen, end disse tal antyder. 16 procent af svarpersonerne, fra et repræsentativt udsnit af den danske befolkning over 18 år, svarer bekræftende til, at de har problemer med hørelsen i en sådan grad, at de har nogle eller mange vanskeligheder med at følge med i en samtale, når flere personer er samlet. Af disse oplyser lidt over 3 procent, at de oplever mange vanskeligheder i den nævnte kommunikationssituation, mens yderligere 13 procent finder, at de oplever nogle vanskeligheder. Af tabel 1.1 fremgår det, at de tilsvarende til er henholdsvis 2 og 9 procent for de 18 til 64-årige.

Tabel 1.1

Fordeling på spørgsmål om hvorvidt svarpersonerne i alderen 18 til 64 har nedsat hørelse i en sådan grad, at de har vanskeligt ved at følge med i en samtale, når flere er samlet særskilt på svarpersonernes alder. Procent.

	Mange vanskeligheder	Nogle vanskeligheder	Ingen vanskeligheder	I alt	Antal
18 – 29	1	5	94	100	778
30 – 39	1	6	93	100	970
40 – 49	2	8	91	101	991
50 – 59	2	14	84	100	957
60 – 64	4	20	77	101	395
I alt	2	9	89	100	4.091

Note: Data for et repræsentativt udsnit af befolkningen som helhed er indsamlet af Socialforskningsinstituttet i marts 2000 i forbindelse med en undersøgelse af levekårene i Danmark.

Aldersgruppen 18 til 64 år er interessant i denne sammenhæng, da det er svarpersoner i denne aldersgruppe, der er blevet kontaktet i forbindelse med de kvantitative og kvalitative interviewundersøgelser, der er blevet foretaget som led i denne undersøgelse.

Hvem?

Det mest iøjnefaldende træk ved hørehæmmedes sociale profil er ikke overraskende, at hørehæmmede generelt er ældre end befolkningsgennemsnittet. Det materiale, der ligger til grund for tabel 1.1 viser, at godt halvdelen af dem, der oplever problemer med at følge med i en samtale, når flere personer er samlet, er 60 år eller derover. Denne aldersgruppe udgjorde på opgørelsestidspunktet 29 procent af befolkningen som helhed. Hørehæmmede personer udgør således en ganske heterogen gruppe, hvad angår såvel social baggrund, alder, omfang af hørenedsættelse, som graden af accept af eget høretab. Disse forskelle indebærer, at hørehæmmede har vidt forskellige forudsætninger for at fungere på arbejdsmarkedet og i uddannelsessystemet på 'normale' vilkår.

Hvordan?

Personer med nedsat hørelse klassificeres sædvanligvis i tre afgrænsede kategorier, der tager deres udgangspunkt i hørenedsættelsens størrelse samt hørenedsættelsens konsekvenser for den konkrete persons normalsproglige udgangspunkt.

En *hørehæmmet* person er karakteriseret ved, at vedkommende har mistet så stor en del af sin hørelse, at vedkommende har behov for lydforstærkende hjælpemidler, typisk i form af høreapparater. Hørenedsættelsen kan sætte ind på alle tidspunkter i en given persons livsforløb.

Døve personer er enten helt uden hørelse eller har så beskeden en hørerest, at den ikke kan anvendes til at opfatte talesprog. Døvhed kan enten være medfødt eller indtræder så tidligt i barndommen, at den døve ikke har udviklet et normalt talesprog. I stedet træder synet i hørelsens sted, og døve kommunikerer således oftest via tegnsprog.

Endelig er *døvblevne* personer karakteriseret ved, at de er opvoksede som hørende, men på et senere tidspunkt i livsforløbet har oplevet en så kraftig hørenedsættelse, at almindelig talesproglig kommunikation ikke længere er mulig. Døvblevne personer har en normal talesproglig baggrund (VCDDH, 2001).

På trods af, at betegnelsen *hørehæmmet* refererer til en specifik diagnosegruppe, vil denne betegnelse i den følgende fremstilling blive taget i anvendelse, når de tre diagnosegrupper omtales i sammenhæng.⁴

I forlængelse heraf skal det nævnes, at høreapparat anvendelse ikke indebærer en fuldstændig korrektion af hørelsen da høreapparater ikke fuldt ud kan kompensere for høretabet. For høreapparatbruger

4. Anvendelsen af samlebetegnelsen *hørehæmmet* om de tre diagnosegrupper er dog ikke helt uproblematisk. Der savnes imidlertid adækvate samlebetegnelser, der samtidig kan betragtes som værende stringente i forhold til den begrebslige ramme, som denne fremstilling opererer indenfor. Betegnelsen *hørehandicappet* har således været overvejet, men er blevet vejet og fundet for let, idet denne betegnelse antyder, at en person med en hørenedsættelse pr. definition er en person med et handicap. I forhold til ovenstående diskussion af den omgivelserorienterede handicapforståelse vil en funktionsnedsættelse kun udvikle sig til et handicap i det tilfælde, at en person med en funktionsnedsættelse ikke formår at kompensere for funktionsnedsættelsen i samarbejde med sine sociale omgivelser. En mere pragmatisk bevæggrund til at anvende betegnelsen *hørehæmmet* som samlebetegnelse for de tre diagnosegrupper er, at kun 3 procent af svarpersonerne, i den stikprøve, som den følgende fremstilling primært vil basere sig på, tilhører diagnosegrupperne døv og døvbleven. Jf. afsnit 2.1. for en nærmere beskrivelse af stikprøven.

kan lydbilledet dermed opleves som værende for voldsomt eller unaturligt. Denne problemstilling illustreres af nedenstående kommentar fra en af interviewpersonerne fra den kvalitative interviewundersøgelse:

“Når jeg hører høje lyde [får jeg] simpelthen så ondt i ørene, fordi det er sådan nogle kraftige høreapparater. Det føles som om, mine trommehinder er ved at sprænges”.

Ligeledes kan en nedsat evne til at skelne mellem forskellige lydkilder indebære, at høreapparatbrugeren ofte vil være ganske følsom overfor baggrundsstøj, og dermed have vanskeligt ved at fungere i sociale arenaer, hvor der foregår mere end ‘en ting’ (TAL, 2000: 7; Vestberg, 1978: 30; jf. Fossar Petersen, 1988: 102). En af interviewpersonerne fra den kvalitative interviewundersøgelse knyttede følgende kommentar til høreapparatbrugerens følsomhed overfor baggrundsstøj:

“Det er i sammenhænge med mange støjkilder, man opdager det, for når vi sidder her to og to, så er der ikke de store problemer. Men lige så snart der er andre støjkilder, opstår der problemer. Og så er min skelneevne heller ikke ret god. Til gengæld er jeg god som skuespiller, så jeg prøver at lade som om, jeg hører det, der bliver sagt. Simpelthen at stille et forstående ansigt op som om, at det forstod jeg godt eller prøve at sige de rigtige ting eller gætte. [...] Men kommunikationen den bliver dårligere, dårligere og dårligere”.

Herudover viser diverse undersøgelser af sammenhængen mellem hørenedsættelsens diagnosticerede størrelse og individets opfattelse af egne høreegenskaber, at der ikke er en entydig sammenhæng mellem disse to faktorer. Dette skyldes dels, at forskellige individer med varierende grader af succes betjener sig af forskellige ‘mestringsstrategier’ i forhold til hørenedsættelsen (Hallberg & Carlsson, 1992a: 11f), ligesom hørehæmmede med samme diagnosticerede høretab ofte vil have forskellige høreevner, grundet følsomhed overfor forskellige frekvensområder (Widell, 1988: 9). De individuelle konsekvenser af en hørenedsættelse må således opfattes som et samspil mellem flere faktorer, der er såvel fysiologiske som sociale i deres karakter.

Hallberg (1992: 4) sonderer, i forlængelse af den ovenstående diskussion af det omgivelsoorienterede handicapbegreb, mellem betegnelserne hørenedsættelse og hørehandicap. Hørenedsættelsen betegner høremekanismens organiske tilstand, og hørehandicappet betegner de sociale, kommunikative og følelsesmæssige konsekvenser af hørenedsættelsen. Individets sociale interaktion med sine omgivelser er central i forbindelse med den løbende udvikling af individets identitet og selvforståelse. Individets kommunikative relationer aktiverer, bekræfter og forandrer løbende individets identitet og selvforståelse, men givet hørenedsættelsen kan det hørehæmmede individ forstyrres i den løbende kommunikative interaktion med sine omgivelser. Dette kan indebære, at den hørehæmmedes identifikation med og forståelse af de sociale sammenhænge, som vedkommende indgår i, ikke fremstår sammenhængende. Den døve eller hørehæmmede persons mulighed for at fungere i og løbende udlæde meningsfulde fortolkninger af forskellige sociale situationer undergraves som følge af hørenedsættelsen, hvorved hørenedsættelsen antager karakter af et decideret hørehandicap for den døve eller hørehæmmede person.

I en undersøgelse af en række hørehæmmedes oplevelse af deres kommunikative relationer fandt Hallberg og Carlsson (1992a: 8), at følelser af frustration, irritation og underlegenhed var udbredte blandt svarpersonerne. Dette leder Hallberg (1992: 4) til at sondre mellem det primære og det sekundære handicap, der opstår i forbindelse med en hørenedsættelse. Det primære handicap vil berøre hørenedsættelsens sociale og følelsesmæssige konsekvenser, som eksempelvis nervøsitet, generthed, social tilbagetrækning og lavere kvalitet af sociale interaktioner. Det sekundære handicap kan relateres til konsekvenserne af den hørehæmmedes forsøg på at tilpasse sin adfærd til hørenedsættelsen, som for eksempel udmattelse i forbindelse med socialt samvær og lavt selvværd. Hørehandicappets selvværdsrelaterede konsekvenser kan yderligere virke blokerende for den hørehæmmedes bestræbelser på at manifestere sig overfor sine omgivelser, og dermed instruere dem i hvilke kommunikationsunderstøttende kompensatoriske strategier de kan betjene sig af i forbindelse med interaktionen med den hørehæmmede.

Hørehæmmede og døvblevne, der i løbet af deres livsforløb mister en del af eller hele hørelsen, befinder sig således i en radikalt forandret

livssituation som følge af de kommunikative vanskeligheder, som hørenedsættelsen indebærer. Den hørehæmmede person afbrydes i sit liv som normalthørende og tvinges dermed til at indarbejde en række nye kommunikative metoder i forhold til familie, venner og kolleger, ligesom personen med opstået hørenedsættelse også må lære sig nye måder at håndtere sin nye livssituation på. Denne tilpasningsproces vil udover medicinsk og teknisk støtte også ofte indebære psykologisk og social omstilling hos den hørehæmmede (Backenroth, 1996: 6). Herudover vil den enkelte døvblevne eller hørehæmmedes evne til at acceptere og tilpasse sig de nye betingelser være afgørende for vedkommendes personlige velbefindende i tiden efter hørenedsættelsens indtræden (Hallberg, 1992: 28).

Efter denne introducerende diskussion af undersøgelsens målgruppe, samt de problemer, som hørenedsættelsen kan indebære, vil undersøgelsens hovedresultater kort blive sammenfattet i det følgende.

1.4. Sammenfatning af undersøgelsens hovedresultater

I det følgende opsummeres undersøgelsens hovedresultater i en kort diskussion af hørenedsættelsens konsekvenser for hørehæmmede personers deltagelsesmuligheder i arbejdslivet, uddannelseslivet og privatlivet.

Vilkårene på arbejdsmarkedet

Deltagelse i arbejdslivet må anskues som et centralt led i det enkelte menneskes integration i samfundslivet. Integrationen på arbejdsmarkedet giver ikke blot det enkelte menneske mulighed for at forsørge sig selv, men placerer samtidig individet i en række sammenhænge, der giver mulighed for faglig og personlig udvikling.

I analysen af hørehæmmedes vilkår på arbejdsmarkedet blev det imidlertid fundet, at hørenedsættelsen udgør en barriere i forhold til fuld deltagelse på arbejdsmarkedet, og at problemerne i forhold til deltagelse på arbejdsmarkedet stiger i takt med hørenedsættelsens omfang.

Blandt hørehæmmede blev det fundet, at erhvervsfrekvensen er knap 10 procent lavere end i befolkningen som helhed, mens ar-

bejdsløsheden er for hørehæmmede er godt dobbelt så høj som landsgennemsnittet.⁵ Gruppen af førtidspensionister er, når der kontrolleres for svarpersonernes alder, omtrent dobbelt så store blandt hørehæmmede som i befolkningen som helhed. Analysen viser herudover, at mulighederne for at finde et stabilt fodfæste på arbejdsmarkedet stiger i takt med svarpersonernes uddannelsesniveau.

Omfanget af svarpersonernes hørenedsættelse viser sig som en gennemgående signifikant forklaringsvariabel i forhold til de forskellige aspekter af arbejdsmarkedstilknytningsproblematikken, der er blevet analyseret. Hørenedsættelsens omfang har konsekvenser for selve arbejdsmarkedstilknytningen, varigheden af arbejdsmarkedstilknytningen, svarpersonernes vurdering af mulighederne for at få et nyt arbejde, opfattet karrieremobilitet, ligesom hørenedsættelsen også viser sig at have betydning for svarpersonernes deltagelsesgrad i efter- og videreuddannelsesaktiviteter på arbejdspladsen og indkomstfordelingen i stikprøven.

Analysen viser videre, at adgangen til supplerende tekniske hjælpemidler, og indsatsen for at aktivere eller revalidere hørehæmmede borgere, lader til at ramme de relevante grupper. Sandsynligheden for at have hjælpemidler eller have deltaget i et aktiverings- eller revalideringsforløb er stigende i takt med hørenedsættelsens omfang. Hvorvidt denne indsats er tilstrækkelig for at sikre hørehæmmede lige vilkår på arbejdsmarkedet, lader, imidlertid til at være mere tvivlsomt, på baggrund af hørenedsættelsens gennemgribende konsekvenser i forhold til de diskuterede aspekter af arbejdsmarkedstilknytningen.

Herudover viser analysen, at det er et klart mindretal af svarpersonerne, der finder, at deres hørenedsættelse har haft konsekvenser for deres karrieremobilitet, ligesom et stort flertal af svarpersonerne ikke finder, at de har behov for en tilpasning af deres arbejdssituation.

5. Som følge af de tilgængelige statistikers beskaffenhed har det i denne sammenligning kun været muligt at sammenligne aldersgruppen 30 til 54 år i stikprøven og befolkningen som helhed (jf. tabel 3.3).

I forhold til det mål at få forbedret arbejdsmarkedstilknytningen for gruppen af hørehæmmede personer, lader en øget fokusering på en kompensationsorienteret indsats i forhold til hørenedsættelsen til at være centralt. Ikke blot over for dem, der allerede er i arbejde, men også i forhold til dem, der er ledige eller er under uddannelse eller omskoling, da analysen også viser, at svarpersonernes uddannelsesniveau er centralt i forhold til deres chancer for at opnå en stabil arbejdsmarkedstilknytning.

Analysen af hørehæmmede personers vilkår på arbejdsmarkedet viser, at hørenedsættelsen udgør en barriere i forhold til, at hørehæmmede personer integreres på arbejdsmarkedet i samme omfang som normalthørende personer. Dog skal det i denne sammenhæng tilføjes, at et stort flertal af svarpersonerne fungerer på arbejdsmarkedet på normale ansættelsesvilkår.

Oplevelsen af arbejdssituationen

Arbejdslivet udgør en central arena for individets anvendelse og udvikling af faglige og personlige kompetencer. De faglige og personlige udvekslinger, der finder sted på arbejdspladsen, er en kilde til identitet og selvværd for det enkelte individ. For hørehæmmede personer kan deltagelsen i disse udvekslinger imidlertid vanskeliggøres som følge af hørenedsættelsen, hvilket indebærer, at hørehæmmede kan opleve problemer med at orientere sig såvel fagligt som socialt i arbejdssituationen.

Analysen af hørehæmmedes oplevelse af arbejdssituationen, viser, at hørehæmmede sammenlignet med befolkningen som helhed oplever flere problemer i arbejdssituationen, og at disse problemers omfang tiltager i takt med omfanget af hørenedsættelsen.

I denne del af undersøgelsen blev det fundet, at hørehæmmede sammenlignet med befolkningen som helhed oplever en række særlige problemer i arbejdssituationen. På trods af, at der i forhold til befolkningen som helhed ikke kan spores nævneværdige forskelle i hørehæmmedes tilfredshed med deres arbejde, viste analysen, at de hørehæmmede svarpersoner oftere end befolkningen som helhed føler sig psykisk og fysisk udmattede, når de kommer hjem fra arbejde. Herudover viste sammenligningerne, at hørehæmmede får mindre støtte og opmuntring fra arbejdsgivere eller overordnede

samt kolleger, ligesom de hørehæmmede svarpersoner i højere grad føler, at de gøres til genstand for ubehagelige drillerier på arbejdspladsen.

I forlængelse heraf viser analyserne, at udbredelsen af disse problemer stiger i takt med hørenedsættelsens omfang. Ligeledes viser hørenedsættelsens omfang sig at influere på oplevelser af ensomhed i arbejdsituationen samt graden af social omgang med kollegerne.

Hørenedsættelsen har således negative konsekvenser for hørehæmmede personers muligheder for at manifestere sig i arbejdsituationen på lige fod med normalthørende personer. Dette kan indebære, at hørehæmmede personers muligheder for at opnå og bevare en stabil tilknytning til arbejdsmarkedet må opfattes som værende mindre gunstige, end tilfældet er det for normalthørende personer.

Vilkårene i uddannelsessystemet

I lyset af den stigende fokusering på medarbejdernes specialiserede og almene kvalifikationer på arbejdsmarkedet fremstår uddannelsesproblematikken som et centralt moment i forhold til hørehæmmedes bestræbelser på at finde og bevare et stabilt fodfæste på arbejdsmarkedet. Da undervisningssituationen i høj grad baserer sig på lydbåren kommunikation, kan den hørehæmmede persons deltagelse i undervisningen vanskeliggøres, såfremt vedkommende ikke kompenseres tilstrækkeligt for sin hørenedsættelse i undervisningssituationen.

Der lader ikke til at være de store forskelle på hørehæmmede og normalthørende personers uddannelsesvalg. Ligeledes fremgår det af undersøgelsen, at hørenedsættelsen kun i meget lavt omfang viser sig at være årsag til, at svarpersonerne ikke bruger deres erhvervsuddannelse i deres arbejde.

Undersøgelsen viser også, at der blandt svarpersonerne er en udbredt tilfredshed med uddannelsesforløbet. Med til denne historie hører imidlertid, at godt halvdelen af svarpersonerne vurderede, at deres hørenedsættelse havde negative konsekvenser for det faglige udbytte af deres uddannelsesforløb.

I forhold til kompensationen af hørehæmmede under uddannelse, havde 10 procent af svarpersonerne supplerende tekniske hjælpe-

midler i forbindelse med deres uddannelsesforløb. Udbredelsen af supplerende tekniske hjælpemidler lader på baggrund af materialet dog til at være forøget gennem det seneste årti. Næsten hver fjerde af de svarpersoner, der på undersøgelsestidspunktet var under uddannelse, havde således supplerende tekniske hjælpemidler til rådighed i undervisningssituationen.

I forlængelse heraf blev omgivelsernes rolle i forbindelse med kompensationsindsatsen undersøgt. Her blev det fundet, at svarpersoner, der oplevede store hørerelaterede problemer i undervisningssituationen, vurderede deres underviseres og klassekammeraters vilje til at tage hensyn til deres hørenedsættelse som værende mindre, end tilfældet var det for gennemsnittet af stikprøven. Således fandt halvdelen af svarpersonerne, at deres undervisere udviste en ringe vilje til at tage hensyn til deres hørenedsættelse i undervisningssituationen. I forhold til en generel vurdering af kompensationsindsatsen i undervisningssituationen blev det ligeledes fundet, at de svarpersoner, der oplevede store hørerelaterede problemer, var mindre tilfredse med kompensationsindsatsen end gennemsnittet af stikprøven.

Dette mønster gør sig også gældende i forhold til svarpersonernes vurdering af, hvor meget fritid de havde, og hvor meget hjemmearbejde de var nødt til at lave i forhold til deres normalthørende klassekammerater. Herudover viste analysen, at de svarpersoner, der oplevede store hørerelaterede problemer i undervisningssituationen, oftere end gennemsnittet følte sig psykisk udmattede, når de kom hjem fra undervisning, ligesom denne gruppe også fandt, at de havde færre venner på uddannelsesinstitutionen end gennemsnittet. Endelig vurderede gruppen af svarpersoner, der oplevede store hørerelaterede problemer i undervisningssituationen, deres muligheder for at få et job efter endt uddannelse som værende dårligere end de svarpersoner, der oplevede nogen eller ingen problemer i undervisningssituationen.

Analysen af hørehæmmede personers vilkår i uddannelsessystemet viser, at svarpersoner, der oplever problemer med at følge med i undervisningssituationen, også har mindre overskud i fritiden. Materialet indikerer også, at denne gruppe har et mindre socialt netværk end de svarpersoner, der ikke finder at hørenedsættelsen er årsag til nævneværdige problemer i undervisningssituationen. I uddannelses-

systemet er der således en gruppe, der lader til at have behov for en mere opstøttende indsats, såfremt den skal have samme muligheder som normalthørende uddannelsesaktive for at tilegne sig brugbare kvalifikationer i løbet af deres uddannelsesforløb.

Sociale kontakter og aktiviteter

I kapitel 6 er det blevet undersøgt, hvilke konsekvenser hørenedsættelsen har for hørehæmmede personers sociale kontakter og fritidsaktiviteter. Denne analyse er interessant på baggrund af de overhyppighed af fysisk og psykisk udmattelse, der i forhold til befolkningen som helhed blev sporet i analysen af hørehæmmede personers oplevelse af arbejdssituationen.

Analysen viser, at hørenedsættelsen ikke lader til at have betydning for, om svarpersonerne sammenlignet med befolkningen som helhed etablerer sig i parforhold eller ej. Dog viser analysen, at tidspunktet for hørenedsættelsens indtræden har konsekvenser for om svarpersonerne stifter familie, idet svarpersoner med en medfødt eller tidligt opstået hørenedsættelse i lavere grad end gennemsnittet stifter familie. Herudover viser hørenedsættelsens omfang sig at have negative konsekvenser for svarpersonernes kommunikation med deres børn samt deres oplevelse af familielivet.

I forhold til den sociale kontaktflade viser en sammenligning med repræsentative data for befolkningen som helhed, at hørehæmmede omgås deres venner med nogenlunde den samme hyppighed som befolkningen som helhed. Det blev imidlertid fundet, at svarpersonernes sociale kontaktflade mindskes i takt med, at hørenedsættelsen tiltager.

Hørenedsættelsens omfang viser sig at have konsekvenser for hvor ofte svarpersonerne oplever problemer med at kommunikere med andre, ligesom svarpersoner med dårlige funktionelle høreegenskaber oftere end gennemsnittet af stikprøven oplever social isolation, mens de befinder sig i selskab med andre. Ligeledes skal det nævnes, at et stort flertal af svarpersonerne finder, at deres samtalepartnere generelt er imødekommende overfor at tage kommunikationsunderstøttende forholdsregler i anvendelse. Dog viser et flertal af svarpersonerne viser sig at være tilbageholdende med hensyn til at informere personer, de ikke har mødt før om deres hørenedsættelse.

Endelig blev det fundet, at svarpersonernes deltagelse i diverse fritids- og kulturaktiviteter ikke adskiller sig markant fra den brede befolknings deltagelsesgrad i sådanne aktiviteter. Dog falder svarpersonernes deltagelsesgrad i disse aktiviteter i takt med, at hørenedsættelsen stiger i omfang.

Analysen af sociale kontakter og aktiviteter blandt hørehæmmede viser, at social tilbagetrækning ikke fremstår som et markant problem blandt hørehæmmede personer som sådan, når der sammenlignes med den normalthørende befolkning. Dog har de svarpersoner, der oplever flest problemer med hørelsen, en mindre social kontaktflade og et lavere socialt aktivitetsniveau end gennemsnittet af stikprøven.

Hørenedsættelsens indflydelse på personligt velbefindende

Endelig er hørenedsættelsens konsekvenser for det personlige velbefindende blevet analyseret. Hørerelaterede oplevelser af social isolation kan i samspil med problematiske kommunikative relationer indebære, at den hørehæmmede persons selvværd og selvtillid langsomt undergraves.

Analysen af hørenedsættelsens konsekvenser for svarpersonernes personlige velbefindende viser, at hørenedsættelsen på flere områder har konsekvenser for svarpersonernes livsførelse. Over halvdelen af svarpersonerne føler sig handicappede af deres hørenedsættelse og føler dermed ikke, at de i forhold til deres normalthørende medborgere har haft samme muligheder for at føre det liv, de ønsker. Desuden har hørenedsættelsens omfang konsekvenser for svarpersonerne opfatter deres muligheder for at føre det liv, de ønsker.

Svarpersonernes oplevelse af dagligdagen blev herefter undersøgt, og det blev fundet, at hørehæmmede oftere end befolkningen som helhed oplever uønsket ensomhed, og at risikoen for at opleve uønsket ensomhed stiger i takt med hørenedsættelsens omfang. I forhold til spørgsmålet om, hvorvidt svarpersonerne oplever dagligdagen som tom og indholdsløs, blev der ikke fundet en direkte sammenhæng med omfanget af svarpersonernes hørenedsættelse. Dog blev der fundet flere indirekte sammenhænge mellem hørenedsættelsens omfang og oplevelsen af dagligdagen.

Endelig blev udbredelsen af symptomer på psykosociale problemer i stikprøven sammenlignet med udbredelsen af symptomer på psykosociale problemer i befolkningen som helhed. Sammenligningen viste, at risikoen for at udvise symptomer på psykosociale problemer er omkring tre gange så stor blandt hørehæmmede, end tilfældet er det i befolkningen som helhed. I forlængelse heraf blev det fundet, at risikoen for at opleve symptomer på psykosociale problemer stiger i takt med hørenedsættelsens omfang, ligesom disse symptomer er mere udbredte blandt personer, der står udenfor arbejdsmarkedet eller uddannelsessystemet.

Svarpersonernes opfattelse af deres muligheder samfundsmæssig deltagelse kan, i lighed med graden af tilfredsstillelse af sociale behov og udbredelsen af symptomer på psykosociale problemer, forstås som dimensioner af en *common sense* forståelse af livskvalitetsbegrebet. I forhold til en sådan forståelse af livskvalitetsbegrebet, kan det på baggrund af undersøgelsens materiale konkluderes, at hørenedsættelsen indebærer en række konsekvenser for hørehæmmedes livskvalitet.

1.5. Perspektiver for analysen

Set i lyset af ligebehandlingsprincippet, der blev diskuteret ovenfor, fremstår integrationen af hørehæmmede personer på arbejdsmarkedet som en samfundsmæssig udfordring, hvis løsning både arbejdsmarkedets parter, de offentlige myndigheder, handicaporganisationerne og hørehæmmede selv må tage del i. En reel integration af hørehæmmede på arbejdsmarkedet vil indebære en række velfærdsgevinster i det danske samfund. Integrationen af disse grupper kan ydermere anskues som værende af en samfundøkonomisk gavnlig karakter, både i form af en øget økonomisk aktivitet og i form af sparede udgifter til eksempelvis pensioner, dagpenge, kontanthjælp til de hørehæmmede personer, der integreres og fastholdes på arbejdsmarkedet.

De velfærdsgevinster, der peges på ovenfor, kan forventes at antage karakter af en øget livskvalitet samt forbedret selvtillid og selvverd hos den enkelte hørehæmmede, der succesfuldt integreres på arbejdsmarkedet. Disse positive psykologiske effekter må antages at følge af, at den på arbejdsmarkedet velintegrerede hørehæmmede

for det første knyttes til og opfatter sig selv som en del af arbejdspladsens sociale fællesskab, og for det andet at vedkommende opfatter sig selv som en aktiv bidrager til samfundsøkonomien, frem for at have oplevelsen af at være 'parkeret' på offentlig forsørgelse. Disse velfærdsgevinster er forudsat, at integrationen af den enkelte hørehæmmede finder sted under skyldig hensyntagen til de barrierer mod integration, der blev diskuteret i sammenfatningen af undersøgelsens hovedresultater.

I forlængelse af ligebehandlingsprincippet, bør integrationen på arbejdsmarkedet sigte mod, at den hørehæmmede søges kompenseret maksimalt for sit hørehandicap, og dermed sikres mulighed for deltagelse i livet på arbejdspladsen på så normale vilkår som muligt. I denne forbindelse skal det dog indskydes, at integrationen af hørehæmmede på arbejdsmarkedet bør tilpasses den enkeltes situation, således at vedkommende ikke bruger alle sine ressourcer på at opretholde tilknytningen til arbejdsmarkedet på bekostning af sine øvrige sociale relationer, som eksempelvis familielivet (jf. Bengtsson & West, 1998: 68ff; Hallberg & Carlsson, 1992b: 10).

Bestræbelserne for at integrere hørehæmmede på arbejdsmarkedet vil naturligvis være forbundet med en række omkostninger i form af anskaffelse af supplerende tekniske hjælpemidler og eventuel tolkebistand. Disse udgifter, der kan være forbundet med arbejdsmarkedsintegrationen af passivt forsørgede hørehæmmede, bør imidlertid vurderes i forhold til besparede indkomstoverførsler og en øget økonomisk aktivitet. Herudover kan gruppen af passivt forsørgede handicappede, herunder hørehandicappede, opfattes som en arbejdskraftreserve, der fremstår som et supplement til arbejdsstyrken i forhold til den relative mangel på arbejdskraft, der må imødeses i løbet af de kommende par årtier. I forhold til den enkelte hørehæmmedes livskvalitet må deltagelsen i arbejds- eller uddannelsesliv endelig forventes at indebære en række afledte positive effekter i form af lavere behov for social rådgivning og færre sygdomsforløb, der relaterer sig til psykisk og fysisk udbrændthed.

1.6. Barrierer mod ligebehandling

På baggrund af analysen tegner der sig fire overordnede problemstillinger i forhold til ligebehandlingen af hørehæmmede personer.

For det første efterlader den kvalitative interviewundersøgelse et indtryk af et lavt informationsniveau omkring mulighederne for teknisk og social støtte og rådgivning i forbindelse med den hørehæmmedes bestræbelser på at vænne sig til tilværelsen som hørehæmmede (jf. Bengtsson & Middelboe, 2001: 115ff). Meget af den information, som de hørehæmmede interviewpersoner har fået om eksempelvis kompenserende hjælpemidler og forskellige støtte- og rådgivningsfunktioner, lader generelt til at have været af en forholdsvis tilfældig karakter. En mere systematisk og målrettet oplysningsvirksomhed til hørehæmmede om muligheder for hjælpemidler samt støtte og rådgivning – eventuelt i form af en ‘startpakke’, der udleveres på høreklubben – kan være et middel til at øge informationsniveauet, med henblik på at minimere hørenedsættelsens konsekvenser for den hørehæmmedes private og arbejdsrelaterede tilværelse. En af svarpersonerne fra spørgeskemaundersøgelsen knyttede nedenstående kommentar til denne problemstilling:

“Der mangler i høj grad bedre information for personer med høretab. Det ville være en god ide at lave en folder med alle relevante oplysninger både om, hvor man kan henvende sig, hvis der er problemer, for eksempel personlige eller psykiske, og om hvilke påvirkninger man kan komme ud for, når man pludselig kan høre ‘normalt’ igen. I starten er man jo helt ør i hovedet og har lyst til at lægge dem [høreapparaterne] fra sig igen”.

For det andet bruger hørehæmmede personer ofte mange ressourcer på at tilegne sig lydbåren information, hvilket således sker på bekostning af de ressourcer, der kan bruges til at bearbejde og handle i forhold til denne information. En øget adgang til supplerende tekniske hjælpemidler udover høreapparater kan bidrage til at frigøre ressourcer til informationsbearbejdelse i forhold til informationsmodtagelse. En øget adgang til supplerende tekniske hjælpemidler vil således øge hørehæmmedes muligheder for at fungere på lige vilkår med normalthørende i et ‘kommunikationstungt’ samfund.

For det tredje vil en øget fokusering på kompenserende hjælpemidler – eksempelvis teleslynger – i det, der populært betegnes som det 'offentlige rum', også kunne understøtte hørehæmmede personers muligheder for at kunne fungere i offentlige politiske, kulturelle og sociale sammenhænge på lige fod med normalthørende personer. Sikringen af den lydmæssige tilgængelighed fremstår på denne baggrund som en væsentlig problemstilling i forbindelse med ligebehandlingen af hørehæmmede.

Endelig lader det generelle samfundsmæssige vidensniveau om hørenedsættelsen, dens sociale konsekvenser og kommunikationsunderstøttende 'kommunikationstricks', der med fordel kan anvendes i kommunikationen med hørehæmmede, til at være på et forholdsvis lavt niveau. I flere af kommentarerne fra svarpersonerne i spørgeskemaundersøgelsen og i de personlige interview, der er blevet foretaget i forbindelse med denne undersøgelse, gives der flere eksempler på situationer, hvor hørehæmmede af deres samtalepartnere har følt sig betragtet som værende 'halvdumme', som følge af hørerelaterede forståelsesproblemer. I forlængelse – og måske som konsekvens – heraf lader hørehandicappet til at være af en forholdsvis tabubelagt karakter. En øget samfundsmæssig viden om og forståelse af hørenedsættelsens karakter og konsekvenser må forventes at bidrage til at reducere disse holdnings- og adfærdsrelaterede barrierer mod ligebehandling af personer med hørenedsættelse.

OM UNDERSØGELSENS MATERIALE

2.0. Indledning

Inden der tages hul på den egentlige diskussion af hørenedsættelsens konsekvenser i arbejdslivet, uddannelselivet og privatlivet, vil det være relevant at beskrive fremstillingens grundlag, som er de kvantitative og kvalitative interviewundersøgelser, der er blevet foretaget med personer med nedsat hørelse.

Den følgende fremstilling er baseret på data fra en spørgeskemaundersøgelse, som er blevet fulgt op af en række mere intensive personlige interview. Den kvantitative interviewundersøgelse af personer med nedsat hørelse er foretaget i Storstrøms og Århus amt. Den kvalitative interviewundersøgelse baserer sig på personlige samtaler med en række personer, der har fulgt arbejdsmarkedskurser for hørehæmmede på *Castberggård*, der fungerer som højskole og kursuscenter for døve og hørehæmmede personer.

Anvendelsen af såvel kvantitative som kvalitative data vurderes at have flere fordele. For det første må de to tilgange opfattes som værende komplementære, idet anvendelsen af de kvantitative data sigter mod at belyse udbredelsen af de problemstillinger, der knytter sig til en hørenedsættelse, mens de kvalitative data i højere grad tages i anvendelse med henblik på at illustrere og nuancere de problemstillinger, der behandles i de kvantitative analyser. For det andet har den kvalitative interviewundersøgelse ved at fokusere på de

overordnede temaer, der er blevet berørt i den kvantitative interviewundersøgelse, bidrager til en validering af de kvantitative data.

Efter en kort beskrivelse af spørgeskemaets indhold, vil der i redegørelsen for den kvantitative interviewundersøgelse blive fokuseret på populationsvalg og stikprøveudtræk. I det efterfølgende afsnit vil stikprøven blive beskrevet, hvorefter gruppen af medvirkende svarpersoner – nettostikprøven – vil blive sammenlignet med gruppen af udtrukne svarpersoner, der af forskellige årsager ikke medvirkede i undersøgelse – bortfaldsgruppen – med henblik på at undersøge om der findes signifikante skævheder i bortfaldet. Herefter rettes søgelyset mod den kvalitative interviewundersøgelse, hvorefter den analytiske vægtning mellem disse to informationskilder kort vil blive diskuteret.

2.1. Beskrivelse af kvantitativ interviewundersøgelse

Den kvantitative interviewundersøgelse er blevet udført i Storstrøms og Århus amt. Disse to amter er blevet valgt på baggrund af en række forskelle i geografisk placering, urbaniseringsgrad og størrelse, hvilket forventedes at give sig udslag i forskelle i erhvervs- og uddannelsesmønstrene i de to amter samt i forhold til omfanget af de støtte- og servicetilbud, som amterne tilbyder deres hørehammede borgere. For allerede nu at løfte sløret for en del af undersøgelsens resultater, skal det tilføjes, at analyserne i de følgende kapitler ikke viste nævneværdige forskelle mellem svarpersonerne i de to undersøgte amter. Derfor vil dette element af undersøgelsen ikke blive gjort til genstand for den store opmærksomhed i de forestående analyser.

Beskrivelse af spørgeskemaet

Spørgeskemaet består af 91 hovedspørgsmål, der samlet indeholder 155 enkeltstående oplysninger om den enkelte svarperson. Skemaet er inddelt i ni overordnede temaer, der vedrører svarpersonernes høreegenskaber, arbejdsmarkedserfaringer, uddannelseserfaringer, fritidsaktiviteter, personlige forhold og indtægtsforhold.

Spørgeskemaets første tema drejer sig om svarpersonens høreegenskaber. Først spørges der til, hvorledes svarpersonen klarer sig i for-

skellige lyttesituationer, hvorefter der spørges til diagnostiske forhold, tidspunkt for hørenedsættelsens opståen og foretrukne kommunikationsformer.

Spørgeskemaets andet tema sigter mod at afklare svarpersonens stilling i forhold til arbejdsmarkedet, og der spørges til svarpersonens nuværende hovedbeskæftigelse, varighed af ansættelse og omfanget af eventuel ledighed indenfor de seneste tre år. Den næste klynge af arbejdsmarkedsrelaterede spørgsmål søger at belyse hørenedsættelsens konsekvenser for svarpersonens nuværende eller seneste ansættelsesforhold. Emner vedrørende arbejdsglæde, forfremmelser, lønforhold, muligheder for at få nyt arbejde, hjælpemidler/kompensation samt forholdet til ledelsen på arbejdspladsen er således søgt belyst i denne klynge af spørgsmål. Det fjerde tema fokuserer på hørenedsættelsens sociale konsekvenser på svarpersonens nuværende eller seneste arbejdsplads, mens der i spørgeskemaets femte tema spørges til deltagelse i og oplevelse af aktiverings- og/eller revalideringsforløb.

Spørgeskemaets sjette tema drejer sig om svarpersonens uddannelsesmæssige baggrund. Herudover bedes svarpersoner, der er ved at tage eller har taget en uddannelse som hørehæmmet, besvare en række spørgsmål, der belyser hørenedsættelsens konsekvenser for det faglige og sociale udbytte af uddannelsesforløbet, samt forhold vedrørende hjælpemidler og kompensation i forhold til hørenedsættelsen.

I skemaets syvende tema bliver svarpersonernes fritidsliv belyst. Der spørges således til, hvor ofte svarpersonerne ser andre mennesker privat, hvor meget tid de dagligt bruger på at se TV, ligesom der også spørges til, hvor ofte svarpersonerne kaster sig ud i diverse fritidsaktiviteter, samt om der er nogen forhold, der begrænser dem i at leve et aktivt fritidsliv. Spørgeskemaets ottende tema vedrører svarpersonernes familieforhold, personlige velbefindende samt deres vurdering af hørenedsættelsens konsekvenser for deres ønskede livsførelse, mens det niende og sidste tema drejer sig om svarpersonernes indtægtsforhold.

I det følgende vil rapportens vidensgrundlag, det vil sige den stikprøve af hørehæmmede, der har modtaget og besvaret spørgeskemaet, kort blive beskrevet.

Populationsvalg og stikprøveudtræk

Målgruppen for undersøgelsen er personer med en hørenedsættelse. Stikprøven er blevet udtrukket tilfældigt i en population bestående af personer mellem 16 og 60 år, der har søgt behandling og fået udleveret et høreapparat på de audiologiske afdelinger (høreklinikker) i Storstrøms eller Århus amt i løbet af de seneste fire år.⁶ Nærmere bestemt er 1.000 svarpersoner blevet udtrukket fra hvert amt. Som følge af en fejl i udtrækningen af stikprøven er den øvre aldersgrænse ikke blevet trukket i forhold til udtrækningstidspunktet (juni 2001), men derimod i forhold til det tidspunkt, hvor svarpersonen modtog behandling på den Audiologiske Afdeling. Dette giver en samlet stikprøve på 2.000 personer mellem 16 og 64 år, der har modtaget behandling med høreapparat.

Afgrænsningen af populationen indebærer, at det er hørenedsættelsens konsekvenser for personer med *behandlet* høretab, der vil blive belyst i nærværende rapport. Dette valg har det været nødvendigt at træffe af pragmatiske hensyn, da det ressourcemæssige fundament for undersøgelsen ikke har været tilstrækkeligt til at finde frem til personer med ubehandlet høretab. At finde frem til personer med ubehandlet høretab ville have indebåret en indledende screening for høretab blandt et stort antal potentielle svarpersoner, inden den egentlige spørgeskemaundersøgelse kunne blive iværksat.

Gruppen af personer med et ubehandlet høretab kan umiddelbart deles op i to hovedkategorier. Den ene gruppe kan karakteriseres ved forholdsvis små hørenedsættelser, der ikke er blevet behandlet, idet ulemperne ved høreapparatbehandling kan tænkes at overstige fordelene. Den anden gruppe udgøres af personer, der har haft vanskeligt ved at erkende og acceptere deres hørenedsættelse, og som derfor ikke har søgt behandling for hørenedsættelsen. Denne gruppe kan i såvel faglige som sociale sammenhænge tænkes at opleve ganske store hørerelaterede problemer. Idet der ikke findes nogen tilgængelige undersøgelser af gruppen af personer med ubehandlet

6. Den tidsmæssige afgrænsning for stikprøven går fra den 15. juni 1997 til den 15. juni 2001. Stikprøven er blevet udtrukket af en samlet population på 1450 personer i Storstrøms amt og 3703 personer i Århus amt, for hvem det gælder, at de har gennemgået høreapparatbehandling i enten Århus eller Storstrøms amt i løbet af de fire seneste år.

høretab, kan der ikke siges noget om den relative størrelse af disse to hovedkategorier. Dette indebærer yderligere, at det på det eksisterende grundlag ikke er muligt at afgøre om undersøgelsen er repræsentativ for alle personer med nedsat hørelse, eller om den udelukkende er repræsentativ for personer med behandlet høretab.

Beskrivelse af stikprøven

Dataindsamlingen fandt sted gennem et postomdelt spørgeskema. Denne undersøgelsesform blev dels valgt for at kunne nå så stort et antal svarpersoner som muligt i forhold til undersøgelsens budgetterede ressourcer, og dels fordi korrespondanceformen indebar, at nogle af de kommunikationsproblemer, der i form af interviewer-effekter kunne opstå gennem besøgs- eller telefoninterview, blev undgået. I forhold til den valgte interviewmetode er det dog mere problematisk, at der ikke er nogen kontrol med svarsituationen, ligesom der kan opstå forholdsvis større problemer med bortfaldsskævhed i en postomdelt spørgeskemaundersøgelse end tilfældet er det i forbindelse med besøgs- eller telefoninterview (Hansen & Hjorth Andersen, 2000: 98ff). I forhold til nærværende undersøgelse vil denne problemstilling blive diskuteret nedenfor.

Spørgeskemaet blev sendt ud til de 2.000 svarpersoner, der blev beskrevet ovenfor. Ved bortsortering af døde (1 svarperson), og personer der ikke fandt, at de tilhørte stikprøven (30 svarpersoner), omfattede den endelige stikprøve i alt 1.969 svarpersoner. Af disse fik Socialforskningsinstituttet besked fra 4,0 procent (78 svarpersoner) om, at de ikke ønskede at deltage eller, at de ikke var i stand dertil, ligesom 16,3 procent (320 svarpersoner) helt undlod at reagere på Socialforskningsinstituttets henvendelse. Svarprocenten for undersøgelsen var meget tilfredsstillende, undersøgelsens form og spørgeskemaets omfang taget i betragtning, idet 77,2 (1.521 svarpersoner) procent af de adspurgte returnerede spørgeskemaet i fuldt besvaret stand, mens yderligere 2,5 procent (50 svarpersoner) besvarede skemaet delvist. Undersøgelsen gav således en samlet effektiv svarprocent på 79,7 procent (1.571 svarpersoner).

Resultatet af spørgeskemaundersøgelsen blev, at 59 procent, af dem, der svarede er mænd, og at 41 procent er kvinder. Overrepræsentationen af mænd kan tilskrives, at problemer med hørelsen er særligt fremherskende inden for fremstillings- og transport- og ekspediti-

onsfagene, der kan karakteriseres som traditionelle mandefag (Sperling m.fl., 2002: 11). I forhold til stikprøvens aldersmæssige sammensætning er de ældre svarpersoner ikke overraskende overrepræsenterede i forhold til de yngre. Af tabel 2.3 nedenfor fremgår det, at mere en to tredjedele af svarpersonerne var over 50 år på undersøgelsestidspunktet.

I tabel 2.1 belyses sammenhængen mellem den diagnosticerede hørenedsættelse og tidspunktet for hørenedsættelsens indtræden.

Tabel 2.1

Svarpersonernes diagnosticerede hørenedsættelse. Særskilt efter tidspunktet for hørenedsættelsens indtræden. Procent.

	Let høretab	Middelsvært høretab	Svært høretab	Døvbleven	Døv	I alt	Antal
Medfødt	13	45	38	2	3	101	134
0-10 år	10	47	37	2	4	100	87
11-20 år	29	44	23	1	3	100	70
21-30 år	19	47	32	1	1	100	94
31-40 år	29	47	21	2	2	101	189
41-50 år	39	47	13	0	1	100	269
51-60 år	49	42	8	1	1	101	120
Procent	29	46	22	1	2	100	963

Selvom disse fordelinger ikke kan aflæses direkte i tabellen, skal det nævnes, at 14 procent af svarpersonerne oplyser, at deres hørenedsættelse er medfødt, og at hørenedsættelsen for yderligere 16 procent af svarpersonerne er opstået inden for de første 20 leveår. På det diagnostiske område angiver 29 procent af dem, der oplyser en diagnose, at de har fået stillet diagnosen 'let høretab', mens henholdsvis 46 og 22 procent af svarpersonerne har oplyst diagnoserne 'middelsvært' og 'svært' høretab. 1 procent af svarpersonerne angiver diagnosen 'døvbleven', mens diagnosegruppen 'døv' er på 2 procent. Næsten en tredjedel af svarpersonerne har ikke angivet en diagnose eller oplyser, at de ikke har fået stillet en diagnose for deres hørenedsættelse. Dette indebærer, at der på denne baggrund bør udvises

en vis forsigtighed i forhold til at drage alt for håndfaste generaliseringer omkring diagnosegruppernes eksakte størrelse, da tabel 2.1 blot baserer sig på de resterende to tredjedele af stikprøven. Tabel 2.1 viser yderligere, at de, der har en medfødt hørenedsættelse i lighed med dem, hvis hørenedsættelse opstår i 0 til 30 års alderen er overrepræsenterede i diagnosegruppen 'svært høretab', mens de to ældste aldersgrupper, hvis hørenedsættelse i højere grad må antages at være betinget af 'almindeligt' slid, er overrepræsenterede blandt dem, der er ramt af let høretab.⁷

I forlængelse heraf viser undersøgelsen, at 96 procent af svarpersonerne har fået udleveret et sæt høreapparater, og at 60 procent af disse 'altid' eller 'for det meste' bruger apparaterne. Én af årsagerne til, at en så relativt stor andel af stikprøven ikke er hyppige brugere af deres høreapparater, kan være, at brugen af høreapparatet kræver en vis tilvænning, hvilket illustreres af nedenstående citat fra en af deltagerne i den kvalitative interviewundersøgelse:

“Før jeg selv fik mit høreapparat, vil jeg sige, at jeg klarede mig, men jeg tror, at jeg er gået glip af meget. Det var underligt at få høreapparat. Der var mange underlige og grimme lyde i starten, så man skal helt klart vænne sig til det. Men nu får jeg mere med. [...] Når du kommer til høreprøve, og de siger: “Du kan nok få glæde af et høreapparat, vær så god, så kan du gå hjem og klare den.” Og så står du alene igen, og hvad nu? Er der noget andet? Hvornår kan jeg komme igen? Der kunne da godt være nogen kurser, hvor man kunne komme ind [...] hørelsen er jo en stor ting at miste”.

Ud over de tilvænningsproblemer, der kan være forbundet med brugen af høreapparatet, antyder citatet en vis uafklarethed hos interviewpersonen efter konsultationen på den Audiologiske Afdeling. Som det fremgår nedenfor, deles dette indtryk af en af de andre deltagere i den kvalitative interviewundersøgelse:

7. Disse sammenhænge bekræftes statistisk i en chi-square test, hvor det dog findes, at aldersgrupperne 11-20 og 31-40 år fordeler sig som forventet over de tre diskuterede diagnosegrupper. Chi-square=111,99, df=24, p<0,0001. På grund af, at et stort antal svarpersoner ikke har besvaret de to spørgsmål, baserer tabel 2.1 sig kun på 963 svarpersoner.

“Jeg synes, at hvis man som ny bruger ikke er i stand til at formulere sig, hvis man ikke har overskud til selv at gøre noget, ja, så er man ‘lost’. Jeg har været på høreinstitutionen én gang i forbindelse med, at jeg lige havde fået høreapparaterne. Så sendte de mig til audiologen, og der var jeg vel i en halv time. Og du kommer med et nyt høreapparat, du kender ikke dine krav, du kender ikke dine muligheder, og du får en hurtig mekanisk gennemgang af nogen ting. Og der er ingen opfølgning på det. Du kan ikke gå hjem og ræsonnere, du får ikke det tilbud, der koster penge. De burde følge op med spørgsmål som: “Er der noget, du føler der kan gøres anderledes?”, eller “har du afdækket nogen behov i din hverdag?”

I forlængelse heraf oplyser 32 procent af svarpersonerne, at de udover diagnosen for hørenedsættelsen har fået konstateret tinnitus. To af deltagerne i den kvalitative interviewundersøgelse beskriver nedenfor deres oplevelse af tinnitus og lidelsens konsekvenser:

“Når min tinnitus er på sit højeste, føles det som at stå i maskinrummet på et skib. Det giver mig søvnløse nætter, men nu har min læge ordineret mig sovemedicin”.

“På grund af min tinnitus har jeg faktisk ikke haft en ordentlig nattesøvn i halvandet års tid, tror jeg. Jeg sov maksimalt en 4-5 timer, og det gør, at man hænger mere og mere, og selv de simpleste ting de kan blive svære, hvis man ikke har overskud. Og som hørehæmmet skal man faktisk have et overskud til at gå ud og melde ud: “Jeg hører ikke så godt, så jeg vil bede dig om at tale højere og tydeligere.”

Herudover oplyser 4 procent af svarpersonerne at have fået konstateret Ménières sygdom.⁸ Endelig oplyser 14 procent, at de har fået stillet andre ikke nærmere specificerede diagnoser på deres Audiologiske Afdeling.

8. Ménières sygdom er en sygdom i det indre øre, der rammer balanceorganet og hørenerven, og som medfører voldsomme, pludselige svimmelhedsanfald med symptomfrie perioder ind imellem. Desuden vil symptomet tinnitus næsten altid optræde hos en ménièrepatient, ligesom der forekommer høretab på det ramte øre (jf. www.mtf.dk).

Den diagnosticerede hørenedsættelse giver imidlertid ikke et dækkende billede af, hvorledes den enkelte hørehæmmede fungerer efter at være blevet kompenseret med høreapparat. Derfor stilles der i spørgeskemaet også en række spørgsmål om, hvorledes den enkelte svarperson fungerer i en række forskellige lyttesituationer.⁹ Svarpersoner, der sædvanligvis bruger deres høreapparat, er blevet bedt om at besvare spørgsmålene med udgangspunkt i dette, mens svarpersoner, der sædvanligvis ikke bruger deres høreapparat, bedes oplyse, hvorledes de klarer de nævnte lyttesituationer uden høreapparat. På baggrund af disse spørgsmål kan der opstilles et indeks, der belyser svarpersonernes funktionelle høreegenskaber, og dette indeks vil i resten af fremstillingen blive anvendt som standardvariabel til belysning af hørenedsættelsens betydning i forhold til de aktivitetsområder, der vil blive diskuteret.

Det fremgår af tabel 2.2, der belyser de funktionelle høreegenskaber i stikprøven, at 12 procent af svarpersonerne ikke oplever nogen problemer med hørelsen i en normal lyttesituation, mens 2 procent oplyser, at de ikke kan høre lyde. Som forventet, i forhold til stikprøvens fordeling på de forskellige diagnosegrupper, placerer hovedparten af svarpersonerne sig i høreindeksets øvre kategorier, hvilket indebærer, at de fleste oplever høreproblemer i få af de angivne lyttesituationer.

I en bivariat analyse er det blevet undersøgt, om der kan findes en sammenhæng mellem svarpersonernes funktionelle høreegenskaber

Tabel 2.2.

Stikprøvens fordeling på indekset over svarpersonernes funktionelle høreegenskaber.

Skala	Høreegenskaber	Antal	Procent
0	Ingen høreproblemer	183	12
1		514	33
2		407	26
3		252	16
4		117	7
5		46	3
6		16	1
7	Kan ikke høre lyde	37	2
I alt		1.571	100

og den diagnose, svarpersonerne har fået stillet for deres hørenedsættelse. Der findes i analysen en klar sammenhæng, der indebærer, at svarpersoner med en diagnosticeret let hørenedsættelse er overrepræsenterede blandt dem, der oplever få eller ingen problemer i de inddragede lyttesituationer. Diagnosegrupperne 'svært hørehæmmet', 'døvbleven' og 'døv' er overrepræsenterede blandt dem, der enten oplever store problemer i de inddragede lyttesituationer, eller slet ikke kan høre lyde.¹⁰ På grund af det relativt lave antal svarpersoner, der har oplyst en diagnose for deres hørenedsættelse, vil indekset over svarpersonernes funktionelle høreegenskaber således i de kommende analyser blive anvendt som mål for hørenedsættelsens omfang.

Herudover knyttede visse af svarpersonerne individuelle beskrivelser af deres liv som hørehæmmede til spørgeskemaet. Disse beskrivelser udgør et righoldigt, perspektiverende materiale i forhold til det kvantitative materiale fra spørgeskemaundersøgelsen. I tabel 2.3. nedenfor præsenteres en opgørelse over disse 'kvalitative' udsagn fra svarpersonerne, der må ansues som den eller de problemstillinger, den enkelte svarperson fandt vigtigst at nævne på undersøgelsestidspunktet. I alt har 277 (18 procent) af svarpersonerne beskrevet deres situation. I de 277 beskrivelser blev der fundet 462 udsagn, der relaterede sig til svarpersonens situation som hørehæmmet, i den følgende tabel vil de hyppigst nævnte udsagn blive opregnet.

9. Indekset over svarpersonernes funktionelle høreegenskaber er baseret på følgende syv spørgsmål (tallet i parentes angiver hvor mange procent der oplyser problemer i forhold til den givne lyttesituation): 1) Kan De høre lyde? (2%) 2) Har De svært ved at følge med i en samtale, når der er baggrundsstøj? (86%) 3) Har De svært ved at høre nogen tale med normal stemme i et roligt rum? (18%) 4) Kan De følge et TV-program med en lydstyrke, som andre finder acceptabel? (47%) 5) Hører De godt nok til at kunne bruge en almindelig telefon? (21%) 6) Kan De høre en dørklokke, en telefon der ringer eller en alarmklokke? (11%) 7) Har De svært ved at høre nogen, der taler højt i et roligt rum? (10%). De syv spørgsmål kan besvares be- eller afkræftende, og svar, der angiver problemer i forhold til en given lyttesituation, er blevet kodet 1, mens andre svar kodes 0. Et afkræftende svar på spørgsmål 1 kodes dog til værdien 7, og indekset kan således antage værdier fra 0 til 7, hvor 0 angiver, at svarpersonen ikke oplever nogen form for problemer med hørelsen, mens værdien 7 indebærer, at svarpersonen slet ikke kan høre lyde.

10. Chi-square=158,91, df=12, p<0,0001.

Tabel 2.3.

Oversigt over de hyppigst angivne nøgleord, der karakteriserer svarpersonernes beskrivelser af deres situation som hørehæmmet.

Udsagnstype	Høreegenskaber
Problemer med høreapparat	101
Problemer med at følge med i samtale, når der er baggrundsstøj	55
Glæde over høreapparat og andre hjælpemidler	55
Problemer på arbejdsmarkedet	52
Problemer med tinnitus	35
Udbrændt som følge af hørehandicap	19
Manglende social forståelse af hørehæmmedes situation	17
Personlige problemer som følge af hørenedsættelse	16
Glæde over/interesse for undersøgelse	16
Problemer med social isolation som følge af hørehandicap	15
Problemer med at følge med i TV og radio	14
Høreskade opstået på arbejdsmarkedet	13
Problemer med hensyn til godkendelse af høreskade som arbejdsskade	13
Problemer i forhold til uddannelse	11
Manglende hjælpemidler i offentlige bygninger	9
Andet	21
Udsagn i alt	462

Tabellen viser en række af de problemer, som hørenedsættelsen indebærer i den hørehæmmedes daglige liv. Udsagnet *Problemer med høreapparat* indeholder flere dimensioner, der vedrører problemer angående ubehag, tilvænning, vejledning, service, funktion og ventetid. Ligeledes er der en række svarpersoner, der angiver, at de sjældent bruger deres høreapparat, heraf nogen af forfængelighedsårsager. Udsagnet *Problemer på arbejdsmarkedet* er ligeledes karakteriseret ved flere dimensioner, der angår problemer i forhold til kolleger, mødedeltagelse og tilbageholdenhed i forhold til at informere arbejdslederen om hørenedsættelsen. Herudover oplever en række svarpersoner problemer i ansættelsen, ligesom nogen har oplevet at blive fyret eller har skiftet job som følge af hørenedsættelsen.

Svarpersonernes kommentarer til spørgeskemaundersøgelsen vil, sideløbende med materialet fra den kvalitative interviewundersøgelse, løbende blive inddraget i fremstillingen med henblik på at illustrere konkrete problemstillinger med svarpersonernes egne ord.

Efter således at have redegjort for de umiddelbare resultater af spørgeskemaundersøgelsen vil det være relevant kort at diskutere sam-

mensætningen af den gruppe svarpersoner, der ikke besvarede spørgeskemaet i forhold til dem, der besvarede skemaet, med henblik på at undersøge, om der i den forbindelse kan være opstået nogen skævheder i datamaterialet.

Bortfaldsanalyse

Som det fremgik ovenfor, var det ikke alle svarpersoner, der kunne eller havde ønske om at medvirke i undersøgelsen. I det følgende ses nærmere på de 20,2 procent af den tilfældigt udvalgte stikprøve, der ikke besvarede det udsendte spørgeskema, dvs. undersøgelsens bortfald. Den største bortfaldsgruppe er de svarpersoner, der ikke har reageret på Socialforskningsinstituttets henvendelse. Om denne gruppe, der udgør 16,3 procent af stikprøven, er det nærliggende at konkludere, at svarpersonerne ikke har haft tid eller lyst til at medvirke i undersøgelsen. Nogen af svarpersonerne kan også have skiftet adresse i tiden fra stikprøvens udtræk til spørgeskemaets udsendelse eller af andre årsager ikke modtaget skemaet. I tillæg hertil har 2,8 procent af stikprøven direkte meddelt, at de ikke ønsker at deltage i undersøgelsen, mens 1,1 procent af stikprøven ikke har besvaret skemaet som følge af sygdom eller handicap. Endelig har en enkelt svarperson været bortrejst i undersøgelsesperioden.

Baggrunden for at analysere bortfaldet skal findes i behovet for at vide, om bortfaldet er tilfældigt og fordeler sig jævnt ud over de grupper, der er inkluderet i stikprøven, og dermed ikke underminerer stikprøvens repræsentativitet. Skævheder i bortfaldet vil oftest manifestere sig i form af en underrepræsentation af visse grupper i nettostikprøven, hvilket i givet fald må give anledning til forbehold i forhold til undersøgelsens konklusioner. Bortfaldsanalysen baserer sig på oplysninger om svarpersonernes alder, civilstand, og bopælsamt.

I forhold til det samlede bortfald på 20,2 procent giver bortfaldet i forhold til svarpersonernes bopælsamt ikke anledning til de store betæneligheder, da bortfaldet for Storstrøms amt er på 20,9 procent, mens bortfaldet i Århus amt med 19,1 procent ligger lidt under gennemsnittet for det samlede bortfald. Nedenfor fremgår det imidlertid af tabel 2.4, 2.5 og 2.6, hvor bruttostikprøvens og nettostikprøvens sammensætning sammenlignes med bortfaldsgruppens sammensætning i forhold til alder, køn og civilstand, at der er større problemer med bortfaldet i forhold til disse parametre.

Af tabel 2.4 fremgår det, at der ud over de forskellige aldersgrupper findes statistisk signifikante forskelle i bortfaldet. Ved at sammenligne aldersgruppernes sammensætning i de tre kolonner, bruttostikprøve, nettostikprøve og bortfaldsgruppe, ses det, at de yngre svarpersoner mellem 18 og 40 år er overrepræsenterede i bortfaldsgruppen. I modsætning hertil er de ældre aldersgrupper underrepræsenterede i bortfaldsgruppen i forhold til i nettostikprøven.

Tabel 2.4.

Sammensætning af nettostikprøve, bortfaldsgruppe og bruttostikprøve. Særskilt efter alder. Procent.

Aldersgruppe	Nettostikprøve	Bortfaldsgruppe	Bruttostikprøve
18 – 34 år	7	11	8
35 – 39 år	5	9	6
40 – 50 år	21	20	21
Over 50 år	67	60	66
I alt	100	100	101
Antal	1.571	398	1.969

Chi-square=15,384, df=3, p<0,01.

Tabel 2.5.

Sammensætning af bruttostikprøve, nettostikprøve og bortfaldsgruppe. Særskilt efter køn. Procent.

Køn	Nettostikprøve	Bortfaldsgruppe	Bruttostikprøve
Mand	59	63	60
Kvinde	41	37	40
I alt	100	100	100
Antal	1.571	398	1.969

Chi-square=1,934, df=1, p<0,1

I tabel 2.5 ses det ligeledes, at bortfaldet ikke fordeler sig lige i forhold til svarpersonernes køn. Kvinderne har været lidt mere flittige til at svare på de udsendte spørgeskemaer, end tilfældet har været for mændene, hvilket indebærer, at kvinder i forhold til mænd er over-

repræsenterede i nettostikprøven. Det kønsbestemte bortfald er dog ikke signifikant på et signifikansniveau på 5 procent.

I tabel 2.6 belyses bortfaldet i forhold til svarpersonernes civilstand. Tabellen viser, at bortfaldet på tværs af de forskellige civilstandskategorier er statistisk signifikant. Enker/enke-mænd og især ugifte svarpersoner er markant overrepræsenterede i bortfaldsgruppen, mens gruppen af skilte har en mindre overrepræsentation blandt de bortfaldne svarpersoner. Endelig er gruppen af gifte underrepræsenteret i bortfaldsgruppen.

Tabel 2.6.

Sammensætning af bruttostikprøve, nettostikprøve og bortfaldsgruppe. Særskilt efter civilstand. Procent.

Civilstand	Nettostikprøve	Bortfaldsgruppe	Bruttostikprøve
Gift	71	57	68
Skilt	13	14	13
Enke/enkemand	3	5	3
Ugift	14	25	16
I alt	101	101	100
Antal	1.571	398	1.969

Chi-square=39,819, df=3, $p < 0,001$.

Det skal yderligere bemærkes, at der kan være andre faktorer i forhold til bortfaldet, som ikke kan belyses med de forhåndenværende oplysninger. Her tænkes især på faktorer som psykisk overskud og arbejdsmarkedstilknytning som uafklarede kilder til bortfald. Det er sandsynligt, at de mere ressourcetsvage svarpersoner i bruttostikprøven ikke har deltaget i samme grad som de mere ressourcestærke, hvilket indebærer, at de ressourcetsvage vil være underrepræsenterede i nettostikprøven. Det har imidlertid ikke været muligt at inddrage sådanne faktorer i bortfaldsanalysen, og der kan derfor ikke siges noget mere konkret om disse faktorerers konsekvenser for nettostikprøvens repræsentativitet.

Sammenfattende om bortfaldet kan det siges, at der viser sig visse skævheder i bortfaldet deri, at ældre og gifte svarpersoner er signifi-

kant overrepræsenterede i nettostikprøven på bekostning af yngre og ugifte svarpersoner. Disse skævheder i bortfaldet er således forhold, der skal inddrages i overvejelserne, i det omfang svarpersonernes alder og civilstand har indflydelse på undersøgelsens resultater.

2.2. Beskrivelse af kvalitativ interviewundersøgelse

Formålet med undersøgelsens kvalitative del har været at nuancere det kvantitative materiale fra spørgeskemaundersøgelsen med en række mere personlige betragtninger og erfaringer fra interviewpersonerne. Materialet fra de kvalitative interview er primært anvendt i illustrativt øjemed med henblik på at perspektivere de kvantitative analyser.¹¹ Herudover bidrager det kvalitative element i undersøgelsesdesignet yderligere til at belyse problemstillinger, der ikke lader sig indfange gennem den kvantitative analysemetode.

Beskrivelse af populationsvalg og interviewpersoner

Den kvalitative interviewundersøgelse baserer sig på personlige interview og deltagerobservation af 17 hørehæmmede personer, der har deltaget i arbejdsmarkedskurser for hørehæmmede på højskolen og kursuscenteret *Castberggård*.¹² Populationen i den kvalitative interviewundersøgelse er således personer, der har oplevet og erkendt en række problemer, som følge af deres hørenedsættelse, og derpå har bestemt sig for at deltage i en af kursusrækkerne på Castberggård. Dette betyder, at populationen for den kvalitative interviewundersøgelse ikke kan betegnes som repræsentativ i forhold til den samlede population af personer med hørenedsættelse. Gevin-

-
11. Dette materiale vil blive anvendt sideløbende med de kommentarer, som svarpersonerne afgav i forbindelse med spørgeskemaundersøgelsen, og som er kategoriserede i tabel 2.3.
 12. Under mit besøg på Castberggård blev jeg indbudt til at deltage i nogle af de kursusmoduler, som var en del af det kursusforløb, som interviewpersonerne gennemgik. Dette indebar således, at jeg fik mulighed for at overvære kursisternes diskussioner af problemstillinger vedrørende supplerende tekniske hjælpemidler samt hørenedsættelsens konsekvenser i arbejdslivet og for personlige relationer. Disse observationer er dog primært blevet anvendt som implicit og kontekstualiserende materiale, i forbindelse med analysen af de kvantitative og kvalitative data, og anvendes således ikke eksplicit i fremstillingen.

sten ved at fokusere på den udvalgte population er imidlertid, at disse personer har oplevet, erkendt og forholdt sig til hørerelaterede problemer i deres dagligdag. Denne gruppes oplevelser, erkendelser og refleksioner over tilværelsen som hørehæmmet, vurderes at være relevante i forhold til undersøgelsens design, idet den kvalitative interviewundersøgelse netop sigter mod at tilvejebringe et illustrativt og nuancerende materiale fremfor et materiale af en mere generaliserbar karakter.

Interviewpersonerne kan deles op i to grupper. Den ene gruppe af interviewpersoner deltog i kurset 'Bevar Dit Arbejde'. Dette forløb orienterer sig mod hørehæmmede personer, der er i arbejde, men har behov for at lære nogle metoder til at tackle hørenedsættelsen, for at kunne fungere bedre på arbejdspladsen, og derigennem bevare tilknytningen til arbejdsmarkedet. Den anden gruppe af svarpersoner deltog i kurset 'Hørehæmmede I Arbejde', som orienterer sig mod hørehæmmede personer, der står udenfor arbejdsmarkedet, og sigter mod at ruste hørehæmmede til at finde et arbejde og fungere i arbejdslivet.

Med undtagelse af at interviewpersonerne er fælles om, at have oplevet og erkendt hørerelaterede problemer på arbejdspladsen og i privatlivet, kan gruppen af interviewpersoner karakteriseres som værende af en ganske sammensat karakter, hvad angår alder, arbejdsmæssige forhold, uddannelse, familieforhold og geografisk placering. Herudover blev der også fundet stor variation i interviewpersonernes hørerelaterede problemer, da nogle – på papiret – havde ganske små hørenedsættelser, mens andre fungerede som døvblevne. Ligeledes var nogen interviewpersoner født med deres hørenedsættelse, mens andre kunne karakteriseres som såkaldt 'nyhørehæmmede', da deres hørenedsættelse var opstået og erkendt i løbet af de seneste par år. Herudover var nogle af interviewpersonerne, deres hørenedsættelse til trods, meget følsomme over for høje lyde, mens andre ved siden af deres hørenedsættelse havde problemer med tinnitus.

Beskrivelse af interviewenes form

Interviewene blev gennemført som personlige samtaler, der var åbne og problemorienterede i deres form. Samtalerne orienterede sig mod undersøgelsens overordnede temaer og kan karakteriseres

som semistrukturerede interview, da det var de problemstillinger, som interviewpersonerne selv fandt det mest interessant at berøre i relation til deres erfaringer fra arbejdsmarkedet, privatsfæren samt eventuelle uddannelsesmæssige erfaringer, der blev centrale i de enkelte interview. Der var af denne grund heller ikke udarbejdet en decideret interviewguide for interviewene.

Deltagelsen i de personlige interview baserede sig på frivillighed, og interviewpersonerne kunne til enhver tid afslutte interviewet, hvilket ingen af interviewpersonerne dog valgte at gøre. Samtalerne havde en varighed på mellem 20 og 75 minutter afhængigt af samtaleforløbet samt, hvor meget den enkelte interviewperson havde på hjerte.

Sammenfattende om det materiale, der blev indsamlet i den kvalitative interviewundersøgelse, kan det siges, at det fremstår som et nuancerende og perspektiverende supplement til det materiale, der blev indsamlet i forbindelse med spørgeskemaundersøgelsen.

2.3. Analytisk vægtning af det indsamlede materiale

Materialet fra den kvalitative og den kvantitative interviewundersøgelse må, som anført i indledningsvis, anskues som to komplementære datakilder, der belyser forskellige aspekter af de problemstillinger, der vil blive diskuteret i de følgende kapitler.

Med hensyn til det indbyrdes forhold mellem de to datakilder, skal det anføres, at materialet fra den kvantitative interviewundersøgelse udgør fundamentet for den følgende fremstilling. Dette skyldes dels, at det kvantitative materiale fremstår som det mest rigelige og relevante fra de to datakilder, da der ikke tidligere er foretaget repræsentative undersøgelser af hørehæmmedes vilkår i en skandinavisk sammenhæng. Dernæst er den kvantitative interviewundersøgelse – rent tematisk – den bredest favnende af de to interviewundersøgelser, hvilket indebærer, at det blev fundet mest hensigtsmæssigt at disponere den følgende fremstilling ud fra det kvantitative materiale.

Den kvalitative interviewundersøgelse udgør imidlertid et vigtigt supplement til den kvantitative interviewundersøgelse, idet det kva-

litative materiale bidrager til at illustrere og nuancere de problemstillinger, hvis udbredelse belyses gennem det kvantitative materiale. Herudover bidrog den kvalitative interviewundersøgelse, gennem de semi-strukturerede interview åbne form til en validering af materialet fra den kvantitative interviewundersøgelse, da interviewene fokuserede på de problemstillinger, som interviewpersonerne selv fandt var mest centrale. Der blev fundet en høj grad af korrespondens mellem de problemstillinger, der blev berørt i den kvantitative interviewundersøgelse og de problemstillinger, som interviewpersonerne fokuserede på i den kvalitative interviewundersøgelse. Denne korrespondens giver indtryk af, at der i det spørgeskema, der udgjorde grundlaget for den kvantitative interviewundersøgelse, blev fokuseret på en række problemstillinger, der var væsentlige for de personer, der medvirkede i den kvalitative interviewundersøgelse.

* * *

Efter således at have redegjort for undersøgelsens materiale, vil der i de følgende fem kapitler blive fokuseret på hørenedsættelsens konsekvenser for hørehæmmedes vilkår på arbejdsmarkedet og i uddannelsessystemet, ligesom hørenedsættelsens konsekvenser for hørehæmmedes sociale liv og personlige velbefindende også vil blive belyst.

HØREHÆMMEDES VILKÅR PÅ ARBEJDSMARKEDET

3.0. Indledning

I forbindelse med vurderingen af hørehæmmedes samfundsmæssige muligheder vil det være oplagt først at kaste et blik på hørehæmmedes tilknytning til arbejdsmarkedet. I det følgende vil der blive fokuseret på, i hvilken grad svarpersonerne fra spørgeskemaundersøgelsen har fundet eller bevaret fodfæstet på arbejdsmarkedet på trods af deres hørenedsættelse ligesom grupper, der er særligt udsatte for at miste arbejdsmarkedstilknytningen, vil blive søgt identificeret.

Deltagelse i arbejdslivet må anskues som et centralt led i det enkelte menneskes integration i samfundslivet, da det at have et arbejde ikke blot giver den enkelte mulighed for at forsørge sig selv, men også placerer individet i en række identitets- og selvværdsstimulerende sociale sammenhænge. Arbejdslivets betydning for det enkelte menneske belyses i nedenstående citat:

“Arbejdet fungerer i mange sammenhænge som en væsentlig – om ikke den væsentligste enkeltstående – socialt integrerende faktor i samfundet. Ud over et indlysende økonomisk incitament til at arbejde, er der således ofte en række andre årsager til at arbejde. For det første skaber arbejdet sociale kontakter og bånd til andre individer i samfundet. For det andet giver arbejdet mulighed for at anvende faglige og personlige evner og kvalifikationer. Arbejdet skaber med andre ord grundlag for personlig og faglig identitet. For det tredje kan arbejdet give en følelse af værdi for samfundet (og andre

mennesker) – arbejdet forbinder således individ og samfund. Efter- som der generelt eksisterer stærke samfundsmæssige normer for arbejde og det at have et arbejde, vil individet for det fjerde få social identitet og anseelse i det øvrige samfund i kraft af arbejdet. [...] Der foregår således en ikke uvæsentlig social integration via arbejdet – både på den enkelte arbejdsplads, men også i forhold til den øvrige del af samfundet (Kongshøj Madsen m.fl., 1997: 73f)”.

Diskussionen af hørehæmmedes tilknytning til arbejdsmarkedet vil fokusere på, hvorledes beskæftigelsessituationen ser ud for denne gruppe og dermed også på, hvor stor en del af stikprøven der er udelukket fra det sociale fællesskab, der findes på arbejdspladsen. Herudover er det relevant at rette søgelyset mod en afklaring af, hvilke typer af hovedbeskæftigelse der om nogen er fremherskende blandt svarpersonerne. Svarpersonernes beskæftigelsessituation vil blive analyseret i forhold til en række baggrundsfaktorer, som uddannelsesniveau, køn, alder, grad af hørenedsættelse og supplerende tekniske hjælpemidler. En sådan analyse vil tillade at identificere grupper, der ikke oplever problemer i forhold til arbejdsmarkedet, ligesom det også vil kunne lade sig gøre at spore de, der kunne bruge en ekstra skub for at komme i beskæftigelse. Herudover vil en række problemstillinger angående arbejdstidsforbrug, hørerelateret arbejdsophør, vurderingen af mulighederne for nyt arbejde, mobilitet og efteruddannelse, compensation, samt aktivering og revalidering blive diskuteret i det følgende, ligesom svarpersonernes indkomstforhold og forsørgelsesgrundlag også vil blive søgt belyst.

3.1. Svarpersonernes beskæftigelsessituation

I forhold til diskussionen af hørehæmmedes tilknytning til arbejdsmarkedet, vil det indledningsvist være relevant, at undersøge svarpersonernes beskæftigelsesmæssige status.

Tidligere skandinaviske undersøgelser af døve og hørehæmmede personers tilknytning og vilkår i forhold til arbejdsmarkedet¹³ viser, at

13. For en mere udtømmende diskussion af tendenserne i den nyere skandinaviske litteratur på området, se Clausen (2001)

døve og hørehæmmede sammenlignet med normalthørende personer oplever en række problemer med at manifestere sig på arbejdsmarkedet. Arbejdsløshedsniveauet er højere blandt døve og hørehæmmede personer i de skandinaviske lande, end tilfældet er det for de skandinaviske befolkninger som helhed (Riisager & Eskildsen, 1992: 109; Divaris & Sørensen, 1996: 8f; Roald m.fl., 1991: 42; Liljegren & Johansson, 1998: 18ff). Den relativt høje arbejdsløshedsfrekvens blandt hørehæmmede, som de refererede undersøgelser indikerer, skal yderligere forstås på baggrund af, at hørehæmmede generelt synes at stå til rådighed for arbejdsmarkedet i et lavere omfang, end tilfældet er det for gennemsnitsbefolkningerne i de skandinaviske lande (Divaris & Sørensen, 1996: 8f; Watt-Boolsen, 1992: 17; Liljegren & Johansson, 1998: 19; Kimo, 1990: 75). De mest sikre tal, der er tilgængelige i denne sammenhæng, stammer fra en svensk arbejdskraftundersøgelse, der viser, at 64 procent af de svenske hørehæmmede står til rådighed for arbejdsmarkedet i forhold til 81 procent af befolkningen som helhed (Liljegren & Johansson, 1998: 19). I tabel 3.1 præsenteres en oversigt over typer af hovedbeskæftigelse blandt svarpersonerne i undersøgelsen.

Tabel 3.1.

Oversigt over typer af oplyst hovedbeskæftigelse blandt svarpersonerne i undersøgelsen.

Beskæftigelseskategori	Antal	Procent
Selvstændig erhvervsdrivende	116	8
Medhjælpende ægtefælle	8	1
Faglært arbejder	207	14
Ikke-faglært arbejder	185	12
Funktionær eller tjenestemand	425	28
Under uddannelse	38	2
Førtidspensionist	272	18
Arbejdsløs med arbejdsløshedsdagpenge	59	4
Arbejdsløs med kontanthjælp	19	1
Arbejdsløs i aktivering	21	1
Under revalidering	23	2
Andet	152	10
I alt	1.525	101

Note: 47 svarpersoner har ikke besvaret spørgsmålet "Hvad er deres nuværende hovedbeskæftigelse?", hvorfor kun 1.525 af stikprøvens 1.572 svarpersoner figurerer i tabel 3.1.

I tabellen ses det, at godt 60 procent af svarpersonerne (941 personer) oplyser, at de er i arbejde, mens de resterende svarpersoner angiver førtidspension, uddannelse, arbejdsløshed, revalidering eller 'andet', som hovedbeskæftigelse. Af tabel 3.1 fremgår det yderligere, at den næststørste hovedbeskæftigelsesgruppe er gruppen af førtidspensionister, der udgør 18 procent af stikprøven, mens antallet af førtidspensionister på landsplan på undersøgelsestidspunktet kun var knap 7 procent i aldersgruppen 15 til 64 år.¹⁴ Dog fremgår det af tabel 3.2, at overrepræsentationen af hørehæmmede blandt førtidspensionisterne bliver mindre markant, når der kontrolleres for svarpersonernes alder.

Tabel 3.2.

Andel førtidspensionister i stikprøven af hørehæmmede sammenlignet med andelen af førtidspensionister i befolkningen som helhed i alderen 15-64 i 2001. Særskilt efter alder. Procent.

Aldersgruppe	Hele befolkningen	Antal	Hørehæmmede	Antal
15 – 29 år	1	975.755	2	61
30 – 39 år	3	816.854	7	120
40 – 49 år	7	746.846	14	321
50 – 59 år	13	755.395	20	763
60 – 64 år	21	273.717	27	260
I alt	7	3.568.567	18	1.525

Note: For de hørehæmmede svarpersoner går den yngste alderskategori fra 18 til 29 år.

I tabel 3.3 sammenlignes svarpersonernes beskæftigelsesmæssige status med den beskæftigelsesmæssige status for hele befolkningen.

I forhold til tabellen skal det nævnes, at den aldersmæssige afgrænsning af stikprøven af hørehæmmede og befolkningen som helhed ikke er sammenfaldende i de tilgængelige statistikker. Det mest valide sammenligningsgrundlag mellem de to grupper findes i aldersgruppen 30 til 54 år, der således danner grundlaget for tabel 3.3.

14. Denne procentsats er beregnet på baggrund af oplysninger angående antallet af modtagere af førtidspension delt med den samlede befolkning i aldersgruppen 15 til 64 år. Kilde: Danmarks Statistikbank, tabel PEN 1 og BEF 2 (2001).

Tabel 3.3.

Svarpersonernes beskæftigelsesmæssige status for aldersgruppen 30-54. Sammenlignet med den beskæftigelsesmæssige status for befolkningen som helhed i alderen 30-54 i 2001. Procent.

	Hele befolkningen	Hørehæmmede
Beskæftigede	86	75
Arbejdsløse	3	6
Udenfor arbejdsstyrken	11	19
I alt	100	100
Antal	1.943.000	742

Kilde: Danmarks Statistikbank, AKU 1(2001K3). I denne tabel er alle beskæftigelseskategoriene fra tabel 3.1 inddraget. Der skal i denne sammenhæng knyttes en kommentar til, hvorledes de svarpersoner, der har oplyst 'Andet' som hovedbeskæftigelse, er indplaceret i tabellen. I forbindelse med et senere spørgsmål i spørgeskemaet bliver svarpersonerne bedt om at oplyse om de står til rådighed for arbejdsmarkedet. De svarpersoner, der har oplyst 'Andet' som hovedbeskæftigelse er ud fra dette spørgsmål således blevet sorteret i to grupper, hvor den ene gruppe består af dem, der står til rådighed for arbejdsmarkedet, mens den anden gruppe ikke står til rådighed. Herefter er gruppen af dem, der står til rådighed, på baggrund af ledighedsprocenten for den øvrige del af stikprøven (7,5 %) blevet delt op i en gruppe af beskæftigede og en gruppe af arbejdsløse.

Af tabellen fremgår det, at de hørehæmmede svarpersoner i den relevante aldersgruppe har en lavere erhvervsfrekvens end befolkningen som helhed, idet 81 procent af de hørehæmmede svarpersoner står til rådighed for arbejdsmarkedet i forhold til en erhvervsfrekvens på 89 procent for befolkningen som helhed. Ud over den lavere erhvervsfrekvens i stikprøven spores der i tabellen også en overledighed blandt hørehæmmede, da ledigheden for de hørehæmmede svarpersoner i alderen 30 til 54 er dobbelt så stor som i befolkningen som helhed. Ledigheden i hele stikprøven af hørehæmmede var på 7,5 procent i forhold til en ledighed på 4,8 procent på landsplan på undersøgelsestidspunktet.¹⁵ Ligeledes viser tabel 3.3, at flere hørehæmmede står uden for arbejdsmarkedet, end tilfældet er det for befolkningen som helhed.

Endelig oplyser 42 procent af svarpersonerne, at de i deres nuværende eller seneste stilling var ansat i den offentlige sektor, mens

15. Kilde: Danmarks Statistikbank, tabel AKU2 (2001K3). Erhvervsfrekvensen beregnes som arbejdsstyrken (beskæftigede og ledige personer) delt med den samlede befolkning. Ledighedstallet beregnes som andelen af ledige udenfor aktivering delt med den samlede arbejdsstyrke. Beskæftigelseskategoriene 'Under uddannelse', 'Førtidspensionist' og 'Under Revalidering' indregnes ikke i arbejdsstyrken. Beskæftigelseskategorien 'Andet' er som beskrevet i noten til tabel 3.2 søgt indregnet i de tre grupper i tabellen.

Tabel 3.4.

Sammenligning af stikprøven med hele befolkningen i alderen 15-66 år i 1996. Særskilt efter erhverv. Procent.

Erhvervskategori	Hele befolkningen	Hørehæmmede
Selvstændig	9	12
Medarbejdende ægtefælle	1	1
Faglært arbejder	13	22
Ikke-faglært arbejder	24	20
Funktionær eller tjenestemand	54	45
I alt	101	100

Note: Danmarks Statistik ophørte i 1996 med at registrere befolkningen i forhold til ovenstående erhvervs kategorier. Af hensyn til klarheden i spørgeskemaet blev disse erhvervs kategorier imidlertid fastholdt på trods af, at sammenligningsgrundlaget dermed ikke ville være helt up to date. Ovenstående sammenligning bør således ansues som en grov illustration af de forskelle der findes mellem stikprøven og befolkningen som helhed. Kilde: Danmarks Statistikbank, RAS1.

58 procent var ansat i den private sektor i deres nuværende eller seneste stilling.

Inden der tages hul på diskussionen af, hvilke faktorer der er bestemmende for svarpersonernes hovedbeskæftigelse, vil det være relevant at kaste et blik på de svarpersoner, der er i arbejde med henblik på at sammenligne, hvilke typer af jobs disse har i forhold til befolkningen som helhed. Af tabel 3.4 fremgår det, at svarpersonerne i forhold til befolkningen som helhed er overrepræsenterede blandt selvstændige og især blandt faglærte arbejdere, mens de er underrepræsenterede i forhold til funktionærer/tjenestemænd og ikke-faglærte arbejdere. Overrepræsentationen af de faglærte arbejdere i stikprøven er ikke så overraskende, da disse i forhold til gruppen af funktionærer og tjenestemænd må forventes at have en større risiko for at fungere i forholdsvis støjfyldte miljøer i deres arbejds-situation. Det er imidlertid mere overraskende, at de ikke-faglærte arbejdere er underrepræsenterede i forhold til befolkningen som helhed, da denne gruppe i lighed med de faglærte arbejdere også må forventes i højere grad at være eksponeret for et støjfyldt arbejdsmiljø. En forklaring på denne skævhed mellem faglærte og ikke-faglærte arbejdere kan være, at ikke-faglærte arbejdere i lavere grad end faglærte arbejdere opfattes som nøglemedarbejdere på arbejdspladsen, og dermed fremstår som lettere udskiftelig arbejdskraft, såfremt hørenedsættelsen giver problemer i arbejds-situationen. Da der ikke er spurgt til ledige og pensioneredes tidligere hovedbeskæftigelse

i denne undersøgelse, er der imidlertid ikke mulighed for at undersøge denne hypotese nærmere. Overrepræsentationen af selvstændige i stikprøven kan have sin årsag i, at flere hørehæmmede end normalhørende starter egen virksomhed, på grund af vanskeligheder med at finde anden beskæftigelse, som følge af deres hørehandicap. Et lignende mønster er også observeret i forhold til andre marginalgrupper på arbejdsmarkedet (jf. Dohlmann, 2001).

Determinanter for beskæftigelsesmønstret i stikprøven
I det følgende vil fordelingen på de forskellige beskæftigelses kategorier blive analyseret i forhold til en række baggrundsvARIABLE med henblik på at spore, hvilke faktorer der er bestemmende for svarpersonernes placering på arbejdsmarkedet.

Svarpersonernes placering i forhold til arbejdsmarkedet er analyseret i forhold til følgende forklaringsvariable: svarpersonernes funktionelle høreegenskaber (jf. tabel 2.2), tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppigheden af svarpersonernes brug af deres høreapparat, konstateret tinnitus, konstateret Ménières sygdom, ligesom svarpersonernes køn, alder, uddannelsesniveau og bopælsamt også vil blive analyseret i forhold til beskæftigelsesmønstret i stikprøven. Idet der inddrages mere end en forklarende variabel, vil det være hensigtsmæssigt at anvende en multivariat analysemetode, da en sådan metode vil tillade os at kontrollere en given forklaringsvariables forklaringskraft på baggrund af de øvrige forklaringsvariables bidrag til den samlede model.¹⁶

I det følgende vil der blive redegjort for resultaterne af en analyse af, hvilke træk der karakteriserer dem, der enten er i arbejde eller un-

16. Den analysemodel, der her er taget i anvendelse, er logistisk regressionsanalyse (Proc logistic i SAS 8.01 for Windows). Da denne model har sin styrke i forhold til afhængige variable med et dikotomt udfaldsrum, vil de afhængige variable blive kodet således, at den tilstand der søges forklaret (eksempelvis at svarpersonen er i arbejde) antager én værdi, mens de øvrige tilstande, der er indeholdt i den afhængige variabel, vil antage den anden værdi. Et sådant design vil tillade os at se, hvilke faktorer der betinger den undersøgte tilstand i forhold til de øvrige mulige tilstande, som den afhængige variabel indeholder information om. Med mindre andet angives vil denne analysemodel blive taget i anvendelse i multivariate analyser, og det skal i den forbindelse pointeres, at der i alle analyser vil blive opereret med et signifikansniveau på 5 procent.

der uddannelse i forhold til de øvrige beskæftigelses kategorier i stikprøven (førtidspensionister, arbejdsløse, revalidender og de, der angivet 'andet' som beskæftigelse). De uddannelsesaktive er dermed blevet inkluderet i gruppen af beskæftigede udfra den betragtning, at uddannelsesaktive regnes som beskæftigede gennem deres uddannelsesforløb.

Analysen viser, at svarpersonernes *funktionelle høreegenskaber* bidrager signifikant til forklaringen af sandsynligheden for at være i beskæftigelse eller under uddannelse. Ikke overraskende findes det, at jo større en hørenedsættelse en person har, jo vanskeligere er det at finde fodfæste på arbejdsmarkedet, idet risikoen for eksempelvis arbejdsløshed eller førtidspensionering forøges i takt med hørenedsættelsens omfang. Herudover viser analysen, at *kvinder* i stikprøven har en større risiko for at være uden for beskæftigelse eller uddannelse end mændene. Det findes også, at mulighederne for at være i beskæftigelse eller under uddannelse falder i takt med svarpersonernes *alder*. Endelig viser analysen, at chancerne for at finde beskæftigelse stiger i forbindelse med svarpersonernes *uddannelsesniveau*. Selvom denne sammenhæng ikke rummer det store umiddelbare overraskelsesmoment, er den interessant i forhold til den analyse af hørehæmmedes vilkår i uddannelsessystemet, der vil blive foretaget i kapitel 5.¹⁷

På grund af den store gruppe af førtidspensionister i stikprøven blev det fundet relevant at foretage en lignende analyse af denne gruppe særskilt med henblik på at undersøge, hvilke faktorer der har indflydelse på sandsynligheden for førtidspensionering. Resultaterne af denne analyse svarer til resultaterne af analysen af sandsynligheden for at være i arbejde eller under uddannelse, deri at jo dårligere svarpersonernes *funktionelle høreegenskaber* er, des større er sandsynligheden for førtidspensionering. Analogt med resultaterne i den foregående analyse konfronteres *kvinder* med en større risiko for førtidspensionering end mænd, hvilket også er tilfældet for de *ældre og*

17. Jf. bilagstabel 3.1. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

lavt uddannede svarpersoner i stikprøven. Endelig findes der blandt personer med *Ménières sygdom* også en større risiko for førtidspensionering, end tilfældet er det for gennemsnittet i stikprøven.¹⁸

På trods af, at svarpersonernes bopælsamt ikke er signifikant som forklaringsvariabel i ovenstående analyser, skal det nævnes, at der er stor forskel på antallet af førtidspensionister i de to amter, der er inddraget i undersøgelsen, da knap 15 procent af svarpersonerne fra Århus Amt er førtidspensionerede i forhold til knap 22 procent i Storstrøms Amt.

På baggrund af analysen kan det således konkluderes, at hørenedsættelsens omfang har konsekvenser for muligheden for at finde og fastholde et arbejde, ligesom hørerelaterede faktorer også har betydning for sandsynligheden for førtidspensionering.

Arbejdsmarkedstilknytning og marginalisering
i stikprøven

Arbejdsløshedsprocenten i stikprøven var på undersøgelsestidspunktet 7,5 procent. I det følgende vil der blive fokuseret på de svarpersoner i arbejdsstyrken, der har været arbejdsløse inden for de seneste tre år. I tabel 3.5 opregnes de i arbejdsstyrken indeholdte svarpersoners tilknytning til arbejdsmarkedet i de seneste tre år.

I tidligere undersøgelser er arbejdsstyrken på baggrund af arbejdsmarkedstilknytningen blevet delt op i tre grupper; kernearbejdsstyrken, marginalgruppen og personer med løs tilknytning til arbejdsmarkedet. Ifølge Ingerslev og Pedersen (1996: 40f) karakteriseres kernearbejdsstyrken ved en ledighedsgrad på maksimalt 15 procent i en given periode, mens marginalgruppen er karakteriseret ved en ledighedsgrad på 70 procent eller derover. Endelig har gruppen af personer med løs tilknytning til arbejdsmarkedet en ledighedsgrad mellem 15 og 70 procent i et givet tidsforløb.

18. Jf. bilagstabel 3.2. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

Tabel 3.5.

Svarpersonernes tilknytning til arbejdsmarkedet gennem de seneste tre år.

	Antal	Procent
Fast beskæftigelse gennem seneste 3 år	877	83
0 – 6 måneders arbejdsløshed	61	6
6 – 12 måneders arbejdsløshed	32	3
12 – 24 måneders arbejdsløshed	40	4
24 – 36 måneders arbejdsløshed	11	1
Arbejdsløs gennem seneste 3 år	38	4
I alt	1.059	101

I forhold til tabel 3.5 svarer kernearbejdsstyrken til de svarpersoner, der har været beskæftigede gennem de seneste tre år eller har oplevet 0 til 6 måneders ledighed i denne periode. Marginalgruppen svarer til de to nederste rækker, der har været ledige i mere end 24 måneder over de seneste tre år. Ifølge denne opgørelsesmetode tilhører 89 procent af arbejdsstyrken i stikprøven kernearbejdsstyrken, mens 7 og 5 procent henholdsvis tilhører gruppen af løst tilknyttede og marginalgruppen. I det følgende vil det blive undersøgt, hvilke faktorer der betinger de relevante svarpersoners tilknytning til henholdsvis kernearbejdsstyrken og marginalgruppen. Analysen vil basere sig på følgende forklaringsvariable: svarpersonernes funktionelle høreegenskaber, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppigheden af svarpersonernes brug af deres høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom. Endelig vil svarpersonernes køn, alder, uddannelsesniveau, bopælsamt og sektoransættelsesforhold i nuværende eller tidligere beskæftigelse også blive analyseret i forhold til arbejdsmarkedstilknytningen i stikprøven.

Analysen af, hvilke faktorer der betinger svarpersonernes tilknytning til kernearbejdsstyrken, viser, at svarpersonernes *funktionelle høreegenskaber* har konsekvenser for mulighederne for at have en fast tilknytning til arbejdsmarkedet, idet tilhørsforholdet til kernearbejdsstyrken svækkes i takt med, at hørenedsættelsens omfang stiger. Herudover blev der fundet en sammenhæng mellem *uddannelsesniveaue*t i stikprøven og sandsynligheden for at tilhøre kernearbejdsstyrken således, at mulighederne for at opnå og bevare en stabil

tilknytning til arbejdsmarkedet øges, jo bedre uddannede svarpersonerne er.¹⁹

I forhold til tilhørsforholdet til marginalgruppen viser svarpersonernes *uddannelsesniveau* sig som den eneste signifikante forklaringsfaktor. I overensstemmelse med tidligere undersøgelser (Ingerslev & Pedersen, 1996: 67) viser denne analyse således, at lavt uddannede svarpersoner konfronteres med en større risiko for at blive marginaliserede i forhold til arbejdsmarkedet end svarpersoner med en kompetencegivende uddannelse. I forlængelse heraf skal det nævnes, at ingen af de hørelaterede forklaringsfaktorer ydede signifikante bidrag til forklaringen af årsagerne til svarpersonernes tilhørsforhold til marginalgruppen.²⁰

Analysen af arbejdsmarkedstilknnytning og marginalisering i stikprøven viser således, at en hørenedsættelse forringer mulighederne for at finde et stabilt fodfæste på arbejdsmarkedet. I tillæg hertil viser svarpersonernes uddannelsesbaggrund sig at være en central faktor i forhold til svarpersonernes placering i såvel kernearbejdsstyrken som i marginalgruppen. Hørenedsættelsen kan yderligere vise sig at have en indirekte effekt på mulighederne for at opnå en stabil tilknytning til arbejdsmarkedet, såfremt hørenedsættelsen viser sig at have negative konsekvenser for uddannelsesaktive hørehæmmedes udbytte af undervisningen.

19. Jf. bilagstabel 3.3. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: alder, køn, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

20. Jf. bilagstabel 3.4. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: alder, køn, funktionelle høreegenskaber, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom og bo-pælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

3.2. Ugentlig arbejdstid og længden af arbejdslivet

I forlængelse af analysen af arbejdsmarkedstilknytningen i stikprøven er det relevant at undersøge, om hørenedsættelsen har konsekvenser for svarpersonernes ugentlige arbejdstidsforbrug, ligesom det vil være relevant at undersøge, om hørenedsættelsen har konsekvenser for varigheden af svarpersonernes arbejdsmarkedstilknytning.²¹

En analyse af arbejdstidsforbruget i stikprøven viser, at den gennemsnitlige oplyste arbejdstid er eller var på 37,6 timer om ugen i svarpersonernes nuværende eller seneste job. Dette gennemsnit dækker over en spredning i stikprøven fra 4 til 100 oplyste arbejdstimer om ugen. Analysen viser videre, at der ikke findes en signifikant sammenhæng mellem svarpersonernes funktionelle høreegenskaber og deres oplyste arbejdstid. I stikprøven findes der en positiv sammenhæng mellem uddannelsesniveau og ugentligt arbejdstidsforbrug, ligesom mænd arbejder mere end kvinder og privatansatte mere end offentligt ansatte.²²

I spørgeskemaet er svarpersonerne blevet bedt om at oplyse, hvor mange år de sammenlagt har haft et arbejde. 26 svarpersoner oplyser, at de aldrig har været i beskæftigelse, og spredningen på de resterende svar går fra 1 til 50 år. I det følgende vil det blive undersøgt, hvilke faktorer der betinger varigheden af svarpersonernes arbejdsmarkedstilknytning. Ikke overraskende viser analysen en klar sammenhæng mellem svarpersonernes *alder* og varigheden af deres arbejdsmarkedstilknytning, ligesom det findes, at *mænd, privat ansatte og personer i Storstrøms Amt* er længere tid på arbejdsmarkedet end kvinder, offentligt ansatte og personer bosiddende i Århus Amt.

21. Da de anvendte afhængige variable måles på intervallskalaniveau, vil analyserne i dette afsnit basere sig på lineær regression.

22. Jf. bilagstabel 3.5. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: alder, funktionelle høreegenskaber, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, handicappolitik på arbejdspladsen, adgang til supplerende tekniske hjælpemidler og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

Mest interessant for denne problemstilling er det dog, at der findes en signifikant sammenhæng mellem svarpersonernes *funktionelle høreegenskaber* og varigheden af deres arbejdsmarkedstilknytning. Sammenhængen viser, at jo dårligere hørelsen er, des kortere er varigheden af den gennemsnitlige arbejdsmarkedstilknytning. Endelig blev det fundet, at *uddannelseslængden* har indflydelse på længden af svarpersonernes arbejdsliv, idet svarpersoner med en længerevarende uddannelse generelt befinder sig kortere tid på arbejdsmarkedet end svarpersoner med ingen eller kortvarig uddannelsesbaggrund.²³

3.3. Hørenedsættelse og arbejdsophør

Svarpersonerne er i spørgeskemaet blevet bedt om at oplyse om hørenedsættelsen har været årsag til, at de har mistet et arbejde. Af tabel 3.6 fremgår det, at 8 procent af svarpersonerne enten af egen drift eller på grund af opsigelse fra arbejdspladsen har afsluttet et beskæftigelsesforløb som følge af deres hørenedsættelse.

Tabellen viser yderligere, at det kun er 4 procent af svarpersonerne, der ufrivilligt har oplevet at forlade en arbejdsplads som følge af deres hørenedsættelse. At så forholdsvis lav en andel af svarpersonerne har oplevet ufrivilligt at miste et arbejde på grund af hørenedsættelsen indikerer, at der på arbejdspladserne i Danmark eksisterer en forståelse for og en vilje til at arbejde med de problemstillinger, som en hørenedsættelse indebærer.

Analyseres tabel 3.6 i forhold til svarpersonernes *funktionelle høreegenskaber* ses det, at det især er personer med en dårlig funktionel hørelse, der har oplevet at afslutte et beskæftigelsesforløb på grund af hørenedsættelsen. Ligeledes har personer med *tinnitus og Ménières*

23. Jf. bilagstabel 3.6. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, handicappolitik på arbejdspladsen adgang til supplerende tekniske hjælpemidler. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

24. Disse sammenhænge er fundet i en chi-square test. Chi-square (funktionel hørelse) = 58,68, df=15, p<0.0001. Chi-square (tinnitus) = 15,65, df=5, p=0.0079. Chi-square (Ménière) = 16,83, df=5, p=0.0048.

Tabel 3.6.

Tilfælde af og eventuel baggrund for arbejdsophør i stikprøven som følge af hørenedsættelsen.

	Antal	Procent
Har selv sagt op pga. hørenedsættelsen	38	3
Er blevet sagt op pga. hørenedsættelsen	15	1
Er blevet sagt op, og tror at årsagen var hørenedsættelsen	21	2
Har både selv sagt op og er blevet sagt op pga. hørenedsættelsen	11	1
Har lukket/solgt selvstændig virksomhed pga. hørenedsættelsen	13	1
Har ikke oplevet at miste et arbejde pga. hørenedsættelsen	1.349	93
I alt	1.447	101

sygdom hyppigere oplevet at miste et arbejde som følge af problemer med hørelsen end gennemsnittet af stikprøven.²⁴

3.4. Vurderingen af mulighederne for nyt arbejde

Et centralt aspekt i forbindelse med vurderingen af svarpersonernes arbejdsmarkedstilknytning er svarpersonernes opfattelse af deres muligheder for at finde et nyt arbejde. Svarpersonerne er i spørgeskemaet blevet bedt om at vurdere mulighederne for at finde et nyt arbejde på undersøgelsestidspunktet. I tabel 3.7 ses det, hvorledes svarpersonerne i de enkelte hovedbeskæftigelses kategorier opfatter deres muligheder for at få et nyt arbejde.

Af tabellen fremgår det, at henholdsvis 27 og 9 procent af svarpersonerne opfatter mulighederne for at finde et nyt job som værende enten vanskelige eller umulige, mens 23 procent af svarpersonerne oplyser, at de ikke står til rådighed for arbejdsmarkedet. Blandt de beskæftigede er de ikke-faglærte arbejdere de mest pessimistiske, da godt 50 procent af dem finder, at mulighederne for at finde et nyt arbejde enten er vanskelige eller umulige, mens de øvrige beskæftigede svarpersoner anlægger en lidt mere optimistisk vurdering af de beskæftigelsesmæssige perspektiver. Blandt de uddannelsesaktive imødeses den beskæftigelsesmæssige fremtid med en vis optimisme, idet over 50 procent mener, at mulighederne for at få et nyt arbejde enten er meget gode eller gode. Derimod opfatter 67 procent af de, der er arbejdsløse eller revalidender, mulighederne for at få et nyt arbejde

Tabel 3.7.

Svarpersonernes vurdering af mulighederne for at få et nyt arbejde på undersøgelsestidspunktet. Særskilt efter oplyst hovedbeskæftigelse. Procent.

	Meget gode	Gode	Rime- lige	Vanske- lige	Umu- lige	Ikke på arbejds- marked	I alt	Antal
Selvstændig	15	21	21	25	11	7	100	89
Faglært arbejder	17	18	25	31	7	2	100	190
Ikke-faglært arbejder	11	14	23	39	11	1	99	163
Funktionær el. tjenestemand	14	20	25	34	6	1	100	361
Under uddannelse	30	21	21	18	3	6	99	33
Førtidspensionist	0	0	2	4	9	84	101	223
Arbejdsløs el. revalidering	4	10	12	49	18	6	99	97
Andet	5	5	4	14	7	64	99	129
I alt	10	13	18	27	9	23	100	1.285

Note: Da gruppen af medhjælpende ægtefæller kun består af otte svarpersoner, er denne ikke medtaget i tabel 3.5. Ligeledes er gruppen af arbejdsløse med dagpenge, arbejdsløse med kontanthjælp og arbejdsløse i aktivering, samt revalidender slået sammen i tabellen.

som enten vanskelige eller umulige. Endelig blotlægger tabel 3.5 visse inkonsistenser i datamaterialet, da nogen af de svarpersoner, der oplyser at være selvstændige, faglærte/ikke-faglærte arbejdere eller funktionærer/tjenestemænd, i forbindelse med spørgsmålet om, hvordan de opfatter mulighederne for at få et nyt arbejde, oplyser, at de har forladt arbejdsmarkedet.

I forlængelse heraf er det relevant kort at belyse, hvilke faktorer der influerer på svarpersonernes vurdering af mulighederne for at få et nyt arbejde.²⁵ Svarpersonernes *funktionelle høreegenskaber* viser sig at være signifikant, idet analysen viser, at jo dårligere svarpersonernes hørelse er, jo dårligere opfatter de deres muligheder for at få et nyt job. Analysen viser ligeledes, at svarpersoner med *tinnitus* er mindre optimistiske i forhold til mulighederne for fremtidig beskæf-

25. I denne analyse er det de svarpersoner, der finder, at deres muligheder enten er meget gode eller gode, der sammenlignes med de svarpersoner, der vurderer deres muligheder som værende rimelige, vanskelige eller umulige.

tigelse end gennemsnittet i stikprøven. Herudover blev det fundet, at vurderingen af mulighederne for ny beskæftigelse bliver mere pessimistisk i takt med svarpersonernes *alder*, mens optimismen i forhold til de beskæftigelsesmæssige perspektiver stiger i takt med svarpersonernes *uddannelsesniveau*. Endelig viser analysen, at de svarpersoner, der blev karakteriserede som marginaliserede også opfatter sig selv som *marginaliserede*. Denne gruppe opfatter mulighederne for at finde ny beskæftigelse som værende dårligere end tilfældet er det for gennemsnittet i stikprøven.²⁶

3.5. Mobilitet og efteruddannelse på arbejdspladsen

Svarpersonerne er i spørgeskemaet blevet bedt om at vurdere om deres hørenedsættelse har hæmmet dem i forhold til forfremmelser, lønforhøjelser eller deres muligheder for at få et bedre arbejde. 82 procent finder, at deres hørenedsættelse ikke har haft konsekvenser for deres karriere- eller lønmobilitet. 6 procent finder, at de er blevet hæmmet i forhold til forfremmelser, 3 procent i forhold til lønforhøjelse, mens 14 procent af svarpersonerne finder, at deres hørenedsættelse har haft negative konsekvenser for deres muligheder for at finde et bedre arbejde. I tabel 3.8 er disse variable blevet slået sammen i et indeks, der belyser svarpersonernes opfattelse af hørenedsættelsens konsekvenser for deres karrieremobilitet.²⁷

Det fremgår af tabel 3.8, at et stort flertal af svarpersonerne finder, at deres hørenedsættelse ikke har haft nogen konsekvenser for deres muligheder for forfremmelse, lønforhøjelse eller for at få et bedre arbejde. En analyse af, hvilke faktorer der har betydning for, om svarpersonerne oplever ét eller flere problemer i forhold til karrieremobiliteten, viser ikke overraskende, at svarpersonernes *funktionelle høreegenskaber* har signifikant indflydelse i denne sammenhæng.

26. Jf. bilagstabel 3.7. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, hyppighed af brug af høreapparat, handicappolitik på arbejdsplads, Ménières sygdom, bopælsamt, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, ansættelsesforhold: offentlig/privat samt adgang til supplerende tekniske hjælpemidler. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

27. En faktoranalyse viser, at de tre variable beskriver en enkelt dimension.

Tabel 3.8.

Fordeling på indeks over svarpersonernes vurdering af hørenedsættelsens konsekvenser for deres karrieremobilitet, i form af forfordeling i forhold til forfremmelse, lønforhøjelse og/eller mulighed for bedre arbejde. Procent.

Antal rapporterede konsekvenser	Antal	Procent
Ingen	1.168	82
1	198	14
2	37	3
3	23	2
I alt	1.426	101

Sandsynligheden for, at svarpersonerne oplever hørelsen som en hindring, i forhold til mulighederne for forfremmelse, lønforhøjelse eller et bedre arbejde, stiger i takt med hørenedsættelsens omfang. Det samme mønster gør sig gældende for personer, der har *mistet en del af hørelsen* tidligt i deres livsforløb, da disse hyppigere oplyser om problemer i forhold til karrieremobiliteten end personer, der har oplevet et høretab senere i livsforløbet. Endelig viser analysen, at personer med *tinnitus* hyppigere oplever problemer i forhold til karrieremobiliteten end gennemsnittet af stikprøven.²⁸

Den løbende opdatering af viden og kvalifikationer må anskues som et centralt moment i forhold til den enkelte medarbejders muligheder for opadgående karrieremobilitet, og i det følgende vil denne problemstilling blive taget under lup. Nedenstående citater fra deltagerne i den kvalitative interviewundersøgelse illustrerer nogen af de problemstillinger, som hørehæmmede personer konfronteres med i forbindelse med deltagelse i efter- og videreuddannelsesaktiviteter:

“Når jeg er på efteruddannelse, så sørger jeg for hele tiden at læse meget. Også i pauserne, og det går jo så ud over det sociale. Jeg er ikke så god til det sociale”.

28. Jf. bilagstabel 3.8. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: adgang til køn, alder uddannelse, supplerende tekniske hjælpemidler, hyppigheden af brug af høreapparat, ansættelsesforhold: offentlig/privat, handicappolitik på arbejdspladsen samt Ménières sygdom. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

“Når jeg har været på kursus, så er jeg virkelig bombet. Så er jeg ikke til noget om aftenen og har behov for at være mig selv. Efter jeg har fået FM-anlæg, er det blevet lettere at følge med, men jeg er stadig meget anspændt”.

Endelig illustrerer det sidste citat problemstillingerne for personer med ubehandlede hørenedsættelser samt den proces, der er gået forud for erkendelsen af hørenedsættelsen.

“I nogen af de efteruddannelseskurser, jeg har deltaget i, er jeg meget, meget hurtigt faldet hen og ikke kunnet forstå, ikke kunnet være med. Det er simpelthen et spørgsmål om, at det er min hørelse, der er skredet, men jeg tænkte, at det var mig, der var begyndt at blive dummere, det var mig, der var ved at blive langsommere. Jeg prøvede at skjule det, spille skuespil og lade som om og havde det skidt med det. Men jeg kan mærke, at det er blevet bedre, efter jeg har fået høreapparater”.

Problemstillingen i citatet er også berørt i spørgeskemaet, og tabel 3.9 viser svarpersonernes deltagelsesgrad i efter- og videreuddannelsesaktiviteter på arbejdspladsen.

Tabel 3.9.

Svarpersonernes deltagelsesgrad i efter- og videreuddannelsesaktiviteter på arbejdspladsen i forhold til deres kolleger. Procent.

Deltagelsesgrad og årsag til eventuel lavere deltagelse	Antal	Procent
Deltager i samme grad som kolleger	957	67
Deltager i en vis grad	95	7
Kan ikke følge med på grund af hørenedsættelse	82	6
Har ikke interesse for videreuddannelse	48	3
Ikke mulighed for videreuddannelse på arbejdsplads	249	17
I alt	1.431	100

Note: Sigtet med dette spørgsmål var, at de svarpersoner, der kun til en vis grad deltog i efter- eller videreuddannelsesaktiviteter skulle angive årsagen dertil ud fra svarkategorierne ‘Kan ikke følge med på grund af min hørenedsættelse’, ‘Har ikke interesse for videreuddannelse’ eller ‘Ikke mulighed for videreuddannelse på arbejdsplads’. Som følge af en uhensigtsmæssig spørgsmålskonstruktion, er det imidlertid kun 33 af svarpersonerne, der har angivet en årsag til en lavere deltagelsesgrad. For at undgå at den enkelte svarperson tæller med i flere kategorier, er disse 33 svar blevet omkodet til det enkelt svar, der bedst lader til at karakterisere svarpersonens situation, og tabel 3.8 viser dermed randfordelingen på de enkelte svarkategorier.

Af tabel 3.9 fremgår det, at godt to tredjedele af svarpersonerne deltager i efter- og videreuddannelsesaktiviteter i samme grad som deres kolleger, mens den sidste tredjedel af forskellige årsager enten i lavere grad eller slet ikke deltager i sådanne aktiviteter. Heraf angiver 6 procent eksplicit hørenedsættelsen som årsag til en lavere deltagelsesgrad. I tabel 3.9 sammenholdes svarpersonernes oplyste behov for efter- og videreuddannelse med deres deltagelsesgrad.

Tabel 3.10 viser, at henholdsvis 4 og 5 procent, af dem, der i høj grad eller til en vis grad, har behov for løbende opkvalificering af deres arbejdsrelaterede færdigheder, oplyser at, de ikke kan følge med i efter- og videreuddannelsesaktiviteter på grund af hørenedsættelsen. Mere generelt viser tabellen, at der blandt dem, der ikke deltager i samme grad som deres kolleger, lader til at være et uopfyldt behov for løbende opkvalificering.

I det følgende vil det blive undersøgt, hvilke karakteristika der skiller de svarpersoner, der i samme grad som deres kolleger deltager i efter- og videreuddannelsesaktiviteter fra dem, der ikke deltager i samme grad som kollegerne. I en multivariat analyse blev der fun-

Tabel 3.10.

Svarpersonernes oplyste arbejdsrelaterede behov for løbende opkvalificering. Særskilt efter deltagelsesgrad i efter- og videreuddannelsesaktiviteter på arbejdspladsen. Procent.

	Har i høj grad behov	Har til en vis grad behov	Har i ringe grad behov	Har ikke behov	I alt
Deltager i samme grad som kolleger	82	71	47	36	67
Deltager i en vis grad	5	7	9	5	7
Kan ikke følge med på grund af hørenedsættelse	4	5	9	5	5
Har ikke interesse for videreuddannelse	1	3	4	11	3
Ikke mulighed for videreuddannelse på arbejdsplads	8	14	31	42	18
I alt	100	100	100	100	100
Antal	430	615	193	171	1.409

det en negativ sammenhæng mellem svarpersonernes *funktionelle høreegenskaber* og deres deltagelsesgrad i efter- og videreuddannelse på arbejdspladsen således, at personer med relativt dårlig hørelse i lavere grad deltager i disse aktiviteter end svarpersoner med bedre hørelse. I forlængelse heraf blev det fundet, at svarpersoner, der finder, at deres *karrieremobilitet* er blevet hæmmet af hørenedsættelsen, ligeledes har en lavere deltagelsesgrad i efter- og videreuddannelsesaktiviteterne på arbejdspladsen. Dette indebærer, at hørenedsættelsen har såvel direkte som indirekte konsekvenser for den løbende opkvalificering. Endelig blev det ikke overraskende fundet, at *højt uddannede* svarpersoner i højere grad end lavt uddannede deltager i efter- og videreuddannelse på arbejdspladsen, hvilket også er tilfældet for *offentligt ansatte* svarpersoner i forhold til svarpersoner i den private sektor.²⁹

3.6. Kompensation og ansættelse på særlige vilkår

I forhold til indslusningen og fastholdelsen af hørehæmmede på arbejdsmarkedet er indsatsen for at kompensere disse personer for deres hørenedsættelse central. I det følgende vil der blive fokuseret på, om svarpersonerne har supplerende tekniske hjælpemidler til rådighed, svarpersonernes ansættelsesforhold samt svarpersonernes hørelserelaterede behov for en omstrukturering af arbejdssituationen.

I tabel 3.11 opregnes udbredelsen af supplerende tekniske hjælpemidler i stikprøven. Tabellen viser, at 88 procent af svarpersonerne ikke har supplerende tekniske hjælpemidler, mens 12 procent således har et eller flere hjælpemidler.

En analyse af forskellene mellem de svarpersoner, der henholdsvis har og ikke har supplerende tekniske hjælpemidler viser, at svarpersonernes *funktionelle høreegenskaber* har betydning for adgangen til

29. Jf. bilagstabel 3.9. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, tinnitus, Ménières sygdom, hyppighed af brug af høreapparat, handicappolitik på arbejdsplads, adgang til supplerende tekniske hjælpemidler samt bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

Tabel 3.11.

Svarpersonernes supplerende tekniske hjælpemidler.

Hjælpe-middelttype	Antal	Procent
Forstærkertelefon eller teksttelefon	94	7
Teleslynge	45	3
FM-anlæg	9	1
Visuelle, vibrerende eller lydtilpassede alarmsystemer	21	2
IT-baserede kommunikationshjælpemidler	10	1
Personlig tolkeassistance	6	0
Andet	36	3
Har/havde ingen hjælpemidler til rådighed	1.273	88

N=1443. Note: Da nogle af svarpersonerne har flere hjælpemidler, summerer procentsatserne i tabel 3.11 over 100.

supplerende tekniske hjælpemidler. Dårligt hørende svarpersoner har i højere grad supplerende tekniske hjælpemidler end svarpersoner med en forholdsvis bedre hørelse. Analysen viser herudover at, *tidspunktet for høreudsættelsens indtræden* har betydning for, om svarpersonerne har supplerende tekniske hjælpemidler. Svarpersoner, der har oplevet et høretab tidligt i deres livsforløb, har i højere grad hjælpemidler til rådighed end de, der mistede en del af hørelsen senere i deres livsforløb. På trods af, at der kontrolleres for svarpersonernes funktionelle høreegenskaber, viser *hyppigheden af brug af høreapparat* sig også at være en signifikant forklaringsfaktor i forhold til adgangen til supplerende tekniske hjælpemidler. Svarpersoner, der hyppigt bruger deres høreapparat, har større sandsynlighed for at have hjælpemidler end gennemsnittet af stikprøven.³⁰

Af de svarpersoner, der har eller havde supplerende tekniske hjælpemidler i deres arbejdssituation, oplyser 74 procent, at de ikke har oplevet nogen problemer i forbindelse med tilkendelsen af hjælpemidler, mens 24 procent oplyser at have oplevet nogen eller en del problemer i forbindelse med tilkendelse af et hjælpemiddel. Endelig oplyser 2 procent af de svarpersoner, der har supplerende tekni-

30. Jf. bilagstabel 3.10. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder, uddannelsesniveau, tinnitus, Ménières sygdom, ansættelsesforhold: privat/offentlig, handicappolitik på arbejdsplads samt bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

ske hjælpemidler, at de har oplevet at miste et arbejde, fordi de ikke kunne få det nødvendige hjælpemiddel. Blandt dem, der har oplevet problemer med at få tilkendt supplerende tekniske hjælpemidler, angiver 38 procent ventetid i forbindelse med behandlingen af ansøgningen som årsag til problemerne, mens henholdsvis 22 og 40 procent angiver dårlig vejledning og 'andet' som årsag til problemerne.

Adgangen til *supplerende tekniske hjælpemidler* var et af de centrale temaer i forbindelse med den kvalitative interviewundersøgelse. Et generelt træk blandt de interviewede personer var, at de inden deres kursusophold på *Castberggård* ikke havde modtaget information om supplerende tekniske hjælpemidler eller, hvilke muligheder der var forbundet med disse.³¹ Interviewundersøgelsen efterlader et klart indtryk af, at mulighederne for at understøtte hørehæmmede personers kommunikative forudsætninger i såvel arbejdsmæssige som mere generelle sammenhænge, ikke tildeles den store opmærksomhed i de relevante sektorer i sundheds-, social- og arbejdsmarkeds-systemerne. Problemstillingen illustreres af nedenstående citater fra to af deltagerne i den kvalitative interviewundersøgelse:

“Generelt synes jeg, at man skal arbejde på, at det er nemmere at få de her hjælpemidler, og at informationerne kommer mere ud. Måske, at man også løbende holdes underrettet om nye muligheder, og hvad det er for nogen nye ting, der kommer. Det kan jo ikke passe, at man skal være medlem af en forening for at få noget at vide om, hvad der sker”.

“Nu har vi [via kurset] fundet ud af, at vi vil søge om teleslynge til [min arbejdsplads]. Nu har jeg her på *Castberggård* oplevet, hvor godt en teleslynge fungerer. Det her er første gang, jeg rigtig prøver en teleslynge, og det er næsten som at være normalthørende, for du får lyden direkte ind i hovedet. Du skal ikke bruge nogen kræfter på at hente den ind, så det er en kæmpestor fordel”.

I forlængelse heraf skal det dog understreges, at manglende handi-capaccept fra de hørehæmmede selv også kan virke som en barriere

31. For en mere generel diskussion af problemstillingen vedrørende mødet mellem bruger og system, se Bengtsson & Middelboe (2001: 115ff).

mod udbredelsen af supplerende tekniske hjælpemidler. Denne problemstilling skitseres i det følgende citat fra en af interviewpersonerne fra den kvalitative interviewundersøgelse:

“Der er noget inden i mig, der har sagt nej til hjælpemidler, fordi jeg ikke vil anerkende mig selv som handicappet. Men nu hvor jeg begynder at acceptere det mere, vil jeg ikke udelukke noget, og det der med teleslynge på [min arbejdsplads], det synes jeg vil være helt oplagt”.

Ud over at kompensere hørehæmmede medarbejdere, gennem tilvejebringelsen af supplerende tekniske hjælpemidler, kan en tilpasning af arbejdsituationen også opfattes som en kompensatorisk forholdsregel, derved at arbejdsmiljøet eller arbejdsopgaverne tilpasses den hørehæmmedes forudsætninger. På grund af et høreapparats følsomhed overfor baggrundsstøj, er placeringen af en hørehæmmede medarbejder vigtig, hvilket illustreres af en erfaring fra en af deltagerne i den kvalitative interviewundersøgelse:

“Jeg arbejder i et kontorlandskab, hvor vi sidder otte personer. Snak og larm fra computere går lige i høreapparaterne”.

Et andet eksempel fra den kvalitative interviewundersøgelse viser imidlertid en hensigtsmæssig tilrettelæggelse af arbejdsprocessen, idet alternative kommunikationsmåder tages i anvendelse for at sikre, at interviewpersonen kan følge med i arbejdsprocessen:

“Når mine kolleger råbte noget fra den anden ende af samlebåndet, kunne jeg ikke høre hvad de sagde. Men så satte de en stykke tape på elementet, og så var jeg klar over, at jeg lige skulle lave en reparation, før jeg sendte elementet videre”.

I spørgeskemaet er svarpersonerne blevet bedt om at oplyse, om deres arbejdsplads er specielt indrettet med henblik på deres hørenedsættelse, hvilket er tilfældet for tre procent af svarpersonernes vedkommende.

Svarpersonerne er yderligere blevet bedt om at vurdere, om de som følge af deres hørenedsættelse har eller havde behov for en særlig indretning af arbejdspladsen, nedsat arbejdstid og/eller nye arbejds-

opgaver. På disse tre spørgsmål svarer henholdsvis 15, 8 og 10 procent bekræftende. På denne baggrund kan der konstrueres et indeks, der belyser svarpersonernes hørerelaterede behov for en omstrukturering af arbejdssituationen.³² I tabel 3.12 sammenholdes indekset med svarpersonernes opfattelse af hørenedsættelsens konsekvenser for deres muligheder for at udføre deres arbejdsopgaver.

Tabel 3.12 viser blandt andet, at henholdsvis 15, 5 og 2 procent af svarpersonerne ønsker en eller flere ændringer i deres arbejdssituation, ligesom det fremgår at godt to tredjedele af svarpersonerne ikke finder, at deres hørenedsættelse har konsekvenser for deres muligheder for at udføre deres arbejdsopgaver.

Tabel 3.12.

Indeks over ønskede forandringer i arbejdssituationen. Særskilt efter svarpersonernes vurdering af hørenedsættelsens konsekvenser for deres muligheder for at udføre deres arbejdsopgaver. Procent.

	Ingen konse- kvenser	Til en vis grad konse- kvenser	I høj grad konse- kvenser	I alt	Antal
Ønsker ingen ændringer	89	58	31	78	1.064
Ønsker en ændring	10	25	26	15	198
Ønsker to ændringer	1	12	19	5	70
Ønsker tre ændringer	0	5	24	2	30
I alt	100	100	100	100	
Antal	922	398	42		1.362
Procent	68	29	3	100	

32. En faktoranalyse viser, at disse tre variable beskriver en enkelt dimension.

En multivariat analyse bekræfter, at der er en signifikant sammenhæng mellem svarpersonernes behov for forandringer i arbejdssituationen og deres vurdering af hørenedsættelsens konsekvenser for deres muligheder for at udføre deres arbejdsopgaver. Svarpersoner, der oplever *hørenedsættelsen som et problem i arbejdssituationen*, ønsker i højere grad en gennemsnittet af stikprøven en omstrukturering af deres arbejdssituation. I forlængelse heraf viser analysen, at jo dårligere svarpersonernes *funktionelle høreegenskaber* er, jo større er sandsynligheden for, at en given person måtte ønske forandringer i arbejdssituationen. Svarpersoner med *tinnitus* ønsker i højere grad forandringer i arbejdssituationen end svarpersoner uden tinnitus, mens det endelig findes, at *ældre* svarpersoner er mindre tilbøjelige til at ønske forandringer i arbejdssituationen end yngre. Denne sammenhæng kan umiddelbart forekomme paradoksalt, da det kunne forventes, at ældre svarpersoner ville være positivt indstillede overfor forandringer i arbejdssituationen, særligt med henblik på nedsat arbejdstid. Da indekset over ønsker om forandring i arbejdssituationen imidlertid ikke blot dækker over nedsat arbejdstid, men også nye arbejdsopgaver og særlig indretning af arbejdspladsen, kan denne sammenhæng dække over en lavere grad af omstillingsparathed blandt de ældre end de yngre. Analyseres svarpersonernes alder særskilt i forhold til ønsket om lavere arbejdstid, findes det imidlertid, at yngre svarpersoner i højere grad end ældre ønsker nedsat arbejdstid.³³ Denne variabel skiller sig således ikke ud fra de øvrige variable i indekset over ønskede forandringer i arbejdssituationen. En forklaring, på de ældres lavere ønske om forandringer i arbejdssituationen, kan være en lavere grad af handicapaccept blandt de ældre, der indebærer, at ældre hørehæmmede i lavere grad end yngre vil være tilbøjelige til at erkende og handle i forhold til hørelate-rede problemer på arbejdspladsen.³⁴

Endelig vil det være relevant at undersøge, hvilke vilkår svarpersonerne i stikprøven er eller var ansat på i deres nuværende eller sene-

33. Chi-square=22,35, df=4, p=0,0002. Denne sammenhæng kan dog skyldes, at yngre svarpersoner generelt har større kvalitative problemer med hørelsen end ældre. En bivariat analyse af sammenhængen mellem alder og de funktionelle høreegenskaber korrelerer imidlertid ikke signifikant, og denne sammenhæng kan dermed afvises som bagvedliggende årsag til de ældres lavere ønske om nedsat arbejdstid. Chi-square=16,83, df=12, p=0,1561.

ste job. 92 procent af svarpersonerne oplyser, at de er eller var ansat på normale ansættelsesvilkår, mens otte procent angiver, at de i deres nuværende eller seneste ansættelsesforhold var ansat på særlige vilkår. Af de 97 svarpersoner der besvarede følgespørgsmålet om, hvilken type af ansættelse på særlige vilkår, der er eller var tale om, angiver 35 flexjob, 12 skånejob, 20 'job med anden type af løntilskud', 5 beskyttet stilling, mens 26 oplyser, at de ikke ved, hvilken type ansættelsesforhold de er eller var ansat under i deres nuværende eller seneste job.

I en multivariat analyse af, hvilke faktorer der har betydning for, om svarpersonerne er ansat i et normalt eller særligt ansættelsesforhold, viser svarpersonernes *funktionelle høreegenskaber, uddannelsesniveau og tilstedeværelsen af en handicappolitik* på nuværende eller seneste arbejdsplads sig som signifikante forklaringsvariable. Analysen viser ikke overraskende, at jo dårligere svarpersonernes hørelse er, des større er sandsynligheden for at være ansat under særlige vilkår. Svarpersoner med et højt uddannelsesniveau og svarpersoner, hvis nuværende eller seneste ansættelsesforhold fandt sted på en arbejdsplads med en formuleret handicappolitik, vil oftere være at finde i et normalt ansættelsesforhold, end tilfældet er det for gennemsnittet af stikprøven.³⁵

Sammenfattende om kompensation og ansættelse på særlige vilkår kan det således siges, at kompensationsindsatsen orienterer sig mod de svarpersoner, der umiddelbart lader til at have de største behov for en kompenserende indsats. Svarpersoner med dårlige funktionelle

34. Jf. bilagstabel 3.11. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, supplerende tekniske hjælpemidler, Ménières sygdom, hyppighed af brug af høreapparat, ansættelsesforhold: privat/offentlig, handicappolitik på arbejdsplads samt bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

35. Jf. bilagstabel 3.12. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder, oplevelse af hørenedsættelsen som et problem i arbejdsituationen, supplerende tekniske hjælpemidler, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, ansættelsesforhold: privat/offentlig og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

høreegenskaber har, i højere grad end gennemsnittet af stikprøven supplerende tekniske hjælpemidler til rådighed, ligesom de i højere grad er ansat på særlige vilkår. Hvorvidt omfanget af indsatsen er tilstrækkeligt til at dække svarpersonernes kompensationsbehov, lader, på baggrund af den relativt lave udbredelsesgrad af supplerende tekniske hjælpemidler og den forholdsvis store gruppe af svarpersoner, der ønsker en eller flere forandringer i deres arbejdssituation, imidlertid til at være mere tvivlsomt.

3.7. Aktivering og revalidering i stikprøven

For de personer, der oplever vanskeligheder med at finde fodfæste på arbejdsmarkedet, kan et aktiverings- eller revalideringsforløb være et middel til at etablere eller genetablere tilknytningen til arbejdsmarkedet. Svarpersonerne er i spørgeskemaet blevet spurgt om, hvorvidt de deltager eller har deltaget i et eller flere aktiverings- eller revalideringsforløb. 15 procent af svarpersonerne oplyser, at de har deltaget i et eller flere forløb.

En analyse af, hvilke træk der karakteriserer dem, der deltager eller har deltaget i et aktiverings- eller revalideringsforløb, viser ikke overraskende at personer med en høj *ledighedsgrad* oftere deltager i aktivering eller revalidering end personer med en lav ledighedsgrad. Ligeledes har personer med dårlige *funktionelle høreegenskaber* en større sandsynlighed for at blive aktiverede/revaliderede end gennemsnittet af stikprøven. Endelig findes det også, at ansatte i den *offentlige sektor* oftere har deltaget i et aktiverings- eller revalideringsforløb end ansatte i den private sektor.³⁶

Af undersøgelsens resultater fremgår det, at lidt over en fjerdedel af de aktiverede eller revaliderede svarpersoner oplyser, at de har fundet et job på baggrund af aktiverings- eller revalideringsforløbet.

36. Jf. bilagstabel 3.13. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder, uddannelsesniveau, oplevelse af hørenedsættelsen som et problem i arbejdssituationen, supplerende tekniske hjælpemidler, tidspunkt for høre-nedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, handicappolitik på arbejdspladsen samt bo-pælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

Tabel 3.13.

Svarpersonernes tilfredshed med aktiverings- eller revalideringsforløbet. Særskielt efter udfaldet af aktiverings- eller revalideringsforløbet. Procent.

	Fandt arbejde	Fandt ikke arbejde	I alt
I høj grad tilfreds	38	27	30
Til en vis grad tilfreds	40	32	34
Ikke særligt tilfreds	11	26	22
Slet ikke tilfreds	11	15	14
I alt	100	100	100

Chi-square=6,10, df=3, p=0,1070.

Tabel 3.13 viser, at henholdsvis 30 og 34 procent af deltagerne i aktivering- eller revalideringsforløbene udtrykker en høj grad eller en vis grad af tilfredshed med forløbet. Tabellen giver yderligere det indtryk, at personer, der har fundet et job gennem aktiveringen eller revalideringsforløbet, generelt vurderer forløbet mere positivt end personer, der ikke har fundet beskæftigelse gennem et sådant forløb. En bivariat analyse viser imidlertid, at sammenhængen ikke er statistisk signifikant, hvorfor det kan konkluderes, at der blandt de aktiverede og revaliderede i stikprøven ikke findes en statistisk sammenhæng mellem udfaldet af et revaliderings- eller aktiveringsforløb og svarpersonernes grad af tilfredshed med forløbet.

Herudover blev de aktuelle svarpersoner bedt om at vurdere, om aktiverings- eller revalideringsmyndighederne kunne have gjort mere for at hjælpe dem tilbage på arbejdsmarkedet. Hertil svarede en tredjedel, at myndighederne i høj grad eller til en vis grad kunne have gjort mere. De resterende to tredjedele svarede 'ikke særligt' eller 'slet ikke' på dette spørgsmål. I lighed med ovenstående analyse findes heller ikke her en signifikant sammenhæng mellem vurderingen af myndighedernes indsats og udfaldet af aktiverings- eller revalideringsforløbet.³⁷

37. Chi-square=3,06, df=3, p=0,3820

3.8. Indkomstforhold og forsørgelsesgrundlag i stikprøven

Som afslutning, på diskussionen af hørehæmmedes tilknytning til arbejdsmarkedet, vil det være relevant at undersøge indkomstforholdene og forsørgelsesgrundlaget i stikprøven. Svarpersonerne er i spørgeskemaet blevet bedt om at oplyse deres personlige bruttoindkomst for 2000, og indkomstfordelingen i stikprøven kan aflæses i tabel 3.14.

Af tabellen fremgår det blandt andet, at 10 procent af svarpersonerne i 2000 havde en personlig bruttoindkomst på over 400.000 kr., og at indkomstintervallet 200.000 - 299.999 er det hyppigst forekommende i såvel stikprøven som for befolkningen som helhed. På grund af kodningen af indkomstvariablen er det ikke muligt direkte at beregne et gennemsnit for indkomsterne i stikprøven, men da indkomstintervallerne er kodet med værdier fra 1 til 10, peger et kategorialt gennemsnit på 3,54 i retning af en gennemsnitsindkomst for stikprøven på omkring 200.000 kr.

Tabel 3.14.

Svarpersonernes oplyste personlige bruttoindkomst for 2000.

Bruttoindkomst	Antal	Procent
0 – 99.999 kr.	170	12
100.000 – 149.999 kr.	252	17
150.000 – 199.999 kr.	233	16
200.000 – 299.999 kr.	473	33
300.000 – 399.999 kr.	190	13
400.000 – 499.999 kr.	60	4
500.000 – 599.999 kr.	36	3
600.000 – 799.999 kr.	22	2
800.000 – 1.000.000 kr.	12	1
Over 1.000.000 kr.	2	0
I alt	1.450	101

En multivariat analyse af, hvilke faktorer der influerer på indkomstfordelingen i stikprøven, viser en negativ sammenhæng mellem indkomstniveauet og svarpersonernes *funktionelle høreegenskaber*, da dårligt hørende svarpersoner tenderer et lavere indkomstniveau end svarpersoner med forholdsmæssigt gode funktionelle høreegen-

skaber. Herudover findes det, at svarpersoner, der har *supplerende tekniske hjælpemidler* til rådighed, har en højere indkomst end gennemsnittet. Af ikke hørelaserede forklaringsvariable findes der en positiv sammenhæng mellem indkomstens størrelse og svarpersonernes *uddannelsesniveau* samt deres *deltagelsesgrad i efter- og videreuddannelse* på arbejdspladsen, ligesom det findes, at *mænd* tenderer et højere indkomstniveau end kvinder. Endelig viser analysen, at svarpersoner, der er bosat i *Århus amt*, har et højere indkomstniveau end svarpersoner fra Storstrøms amt.³⁸

I tabel 3.15 sammenlignes bruttoindkomstfordelingen for forskellige aldersgrupper i stikprøven med bruttoindkomstfordelingen for de tilsvarende aldersgrupper i befolkningen som helhed. Tabellen viser, at svarpersonerne generelt er overrepræsenterede i indkomstgrupperne under 200.000 kr., mens befolkningen som helhed er overrepræsenterede i indkomstgrupperne over 200.000 kr. På baggrund af tabellen kan det konkluderes, at indkomstniveauet i stikprøven af hørehæmmede er lavere end i befolkningen som helhed.

Tabel 3.15.

Svarpersonernes oplyste personlige bruttoindkomst i 2000. Sammenlignet med bruttoindkomsterne i befolkningen som helhed i 2000 (markeret med fed skrift). Særskilt efter alder. Procent.

	0 – 99.999	100.000 – 149.999	150.000 – 199.999	200.000 – 299.999	300.000 – 399.999	400.000 – 499.000	Over 500.000	I alt	Antal
25 – 29	31	16	22	16	16	0	0	101	32
	16	19	18	36	9	2	1	101	376.400
30 – 39	7	21	18	35	12	6	2	101	110
	7	13	16	40	15	5	4	100	805.900
40 – 49	10	14	17	37	13	4	6	101	312
	8	10	13	40	17	6	6	100	738.500
50 – 59	11	16	15	34	14	5	5	100	736
	12	13	14	34	16	6	6	101	745.500

Note: N (stikprøve)=1.450. N (befolkning)=3.608.300. Kilde: DS (2001: 8f). Aldersgrupperne 15 til 24 år og 60 til 66 år er kun delvist overlappende med stikprøven, der har aldersgrupperne 18 til 24 år og 60 til 64 år som poler, hvilket indebærer at sammenligningerne for disse aldersgrupper skal tages med et vist forbehold.

38. Jf. bilagstabel 3.14. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: alder, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, handicapolitik på arbejdsplads, ansættelsesforhold: privat/offentlig, tinnitus samt Ménières sygdom. Ingen af disse var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

Endelig skal det tilføjes, at sammenligningen af indkomstfordelingen for aldersgrupperne 18 til 24 år og 60 til 64 år ikke er inddragede i tabellen, da disse aldersgrupper kun er delvist overlappende med aldersintervallerne i stikprøven, og derfor ikke er umiddelbart sammenlignelige.

Af tabel 3.16 fremgår det, at 61 procent af svarpersonerne oplyser lønindkomst som deres personlige hovedindtægtskilde i 2000, 31 procent er modtagere af diverse former for indkomstoverførsler, mens 9 oplyser en ikke nærmere specificeret hovedindtægtskilde.

Endelig er svarpersonerne blevet bedt om at oplyse, om de på et tidligere tidspunkt har søgt, men ikke er blevet bevilget pension, hvor til 5 procent svarer bekræftende.

Tabel 3.16.

Svarpersonernes oplyste personlige hovedindtægtskilde i 2000.

Hovedindtægtskilde	Antal	Procent
Lønindkomst	915	61
S.U.	75	5
Arbejdsløshedsdagpenge	55	4
Kontanthjælp	18	1
Aktiveringsydelse	15	1
Revalideringsydelse	52	4
Sygedagpenge	25	2
Førtidspension	208	14
Andet	138	9
I alt	1.501	101

3.9. Sammenfatning

På baggrund af analysen af hørehæmmedes tilknytning til arbejdsmarkedet, kan det konkluderes, at en hørenedsættelse udgør en barriere i forhold til fuld deltagelse på arbejdsmarkedet, og at problemerne i forhold til deltagelse på arbejdsmarkedet stiger i takt med hørenedsættelsens omfang.

I stikprøven blev der fundet en lavere erhvervsfrekvens end i befolkningen som helhed, ligesom grupperne af førtidspensionister og arbejdsløse var overrepræsenterede i stikprøven i forhold til befolkningen som helhed.

I de multivariate analyser, der er blevet foretaget i dette kapitel, viser svarpersonernes funktionelle høreegenskaber sig som en gennemgående signifikant forklaringsvariabel i forhold til de forskellige aspekter af arbejdsmarkedstilknytningsproblematikken, der her er diskuteret. Hørenedsættelsens omfang har konsekvenser for selve arbejdsmarkedstilknytningen, varigheden af arbejdsmarkedstilknytningen, svarpersonernes vurdering af mulighederne for at få et nyt arbejde, opfattet karrieremobilitet, deltagelsesgrad i efter- og videreuddannelsesaktiviteter på arbejdspladsen samt indkomstfordelingen i stikprøven.

Analysen viser videre, at adgangen til supplerende tekniske hjælpemidler og indsatsen for at aktivere eller revalidere hørehæmmede borgere lader til at ramme de relevante grupper, da de relevante analyser viser, at sandsynligheden for at have supplerende tekniske hjælpemidler til rådighed eller have deltaget i et aktiverings- eller revalideringsforløb, er stigende i takt med hørenedsættelsen. Hvorvidt denne indsats er tilstrækkelig for at sikre hørehæmmede lige vilkår på arbejdsmarkedet, lader, som følge af hørenedsættelsens gennemgribende konsekvenser i forhold til de diskuterede aspekter af arbejdsmarkedstilknytningen, imidlertid til at være mere tvivlsomt.

Herudover er det et klart mindretal af svarpersonerne, der finder, at deres hørenedsættelse har haft konsekvenser for deres karrieremobilitet, ligesom et stort flertal af svarpersonerne ikke finder, at de har behov for en tilpasning af deres arbejdssituation.

I forhold til en forøgelse af arbejdsmarkedstilknytningen for gruppen af hørehæmmede personer, lader en øget fokusering på en kompensationsorienteret indsats i forhold til hørenedsættelsen således til at være af en central karakter. Ikke blot over for de, der allerede er i arbejde, men også i forhold til dem, der er under uddannelse eller omskoling, da ovenstående analyse også viser, at svarpersonernes uddannelsesniveau er centralt i forhold til deres chancer for at opnå en stabil arbejdsmarkedstilknytning.

Analysen af hørehæmmede personers vilkår på arbejdsmarkedet viser således, at hørenedsættelsen udgør en barriere i forhold til at hørehæmmede personer integreres på arbejdsmarkedet i samme omfang som normalthørende personer.

HØREHÆMMEDES OPLEVELSE AF ARBEJDSITUATIONEN

4.0. Indledning

Arbejdslivet udgør en central arena for individets anvendelse og udvikling af faglige og personlige kompetencer, idet de faglige og personlige udvekslinger, der finder sted på arbejdspladsen, kan opfattes som en kilde til identitet og selvværd for det enkelte individ. For hørehæmmede personer kan deltagelsen i disse kommunikative udvekslinger imidlertid blive problematisk som følge af hørenedsættelsen. Dette indebærer, at hørehæmmede kan opleve problemer med at orientere sig såvel fagligt som socialt i arbejdssituationen, hvilket illustreres i nedenstående citat fra en af svarpersonerne fra spørgeskemaundersøgelsen:

“Mit største problem er at følge med i mine kollegers samtale og dermed deltage i denne. Derfor ved jeg ikke altid, hvad der foregår omkring mig. Jeg har derfor bedt om, at vigtige informationer bliver sagt direkte til mig. Det er de ved at ‘lære’”.

Ud over den isolation og de frustrationer som problemfyldt kommunikation kan være årsag til, kan problemerne med at følge kommunikationen på arbejdspladsen resultere i udbrændthed blandt de hørehæmmede, der i arbejdssituationen må bruge megen energi på at kompensere for deres hørenedsættelse. En svarperson fra spørgeskemaundersøgelsen belyser problemstillingen gennem nedenstående citat:

“Pt. er det største problem, at jeg føler mig totalt kvæstet, når arbejdsdagen er slut. Det mener jeg skyldes hørenedsættelsen, da jeg bruger meget energi på at høre. [...] Faktisk er årsagen til, at jeg ikke har svaret på spørgeskemaet [før nu], at jeg ikke har orket at skulle forholde mig til noget som helst”.

I den følgende diskussion af hørehæmmedes oplevelse af arbejds-situationen vil der således blive fokuseret på svarpersonernes tilfredshed med deres arbejde samt svarpersonernes vurdering af hørenedsættelsens konsekvenser for mulighederne for at udføre deres arbejdsopgaver. Herudover vil der blive fokuseret på, i hvilken grad svarpersonerne føler sig udbrændte, ligesom det vil blive undersøgt, om svarpersonerne er åbne omkring deres hørenedsættelse overfor eventuelle arbejdsledere og kolleger, hvilket ydermere kan anskues som en grov indikator på graden af handicapaccept blandt svarpersonerne. Endelig vil forskellige aspekter af svarpersonernes oplevelse af det sociale miljø i arbejdssituationen blive undersøgt i det følgende.

4.1. Svarpersonernes trivsel i arbejdssituationen

I det følgende vil det blive undersøgt, hvilke konsekvenser hørenedsættelsen har for svarpersonernes trivsel i deres arbejdsliv. En af deltagerne fra den kvalitative interviewundersøgelse beskriver problemstillingen i nedenstående citat:

“Hørenedsættelsen har betydet, at jeg i mit arbejde nok tænker lidt mere over tingene og evaluerer lidt mere over, hvad der bliver sagt. Og det gør, at jeg føler, at jeg virker lidt mere usikker. Det er jeg måske også. Det er jo selvforstærkende, og det irriterer mig voldsomt. Så er der det med sociale sammenhænge, hvor man sidder og er totalt udtryksløs, for man har ikke muligheden for at deltage. Høreapparaterne er ikke meget bevendt i sådan en situation med baggrundsstøj”.

I tabel 4.1 sammenlignes de hørehæmmede svarpersoners tilfredshed med deres nuværende eller seneste arbejde med et repræsentativt udsnit af beskæftigede personer i Danmark, og det fremgår af tabellen, at der mellem de to stikprøver ikke findes iøjnefaldende forskelle i tilfredshedsgraden med arbejdslivet.

Tabel 4.1.

Fordeling på spørgsmål om, hvorvidt svarpersonerne er tilfredse med deres nuværende eller seneste arbejde. Sammenlignet med et repræsentativt udsnit af beskæftigede personer i alderen 18 til 64 år fra 1995. Procent.

	Beskæftigede som helhed	Hørehæmmede
I høj grad	63	62
I nogen grad	30	33
Kun i mindre grad	4	4
Nej, eller kun i ringe grad	3	1
I alt	100	100
Antal	5.564	1.450

Note: Data for de beskæftigede personer som helhed er indsamlet af Socialforskningsinstituttet i september 1995 i forbindelse med en undersøgelse af arbejdsmiljøet i Danmark.

En analyse, af sammenhængen mellem svarpersonernes tilfredshed med deres arbejde og deres erhvervskategori viser, at funktionærer og tjenestemænd er overrepræsenterede blandt dem, der i høj grad er tilfredse med deres arbejde, mens faglærte og ikke-faglærte arbejdere er overrepræsenterede blandt dem, der tilkendegiver, at de i nogen grad eller kun i mindre grad er tilfredse med deres arbejde.³⁹

For at belyse svarpersonernes trivsel i arbejdssituationen på en mere systematisk måde er følgende spørgsmål blevet slået sammen i et additivt indeks, der belyser svarpersonernes trivsel i deres erhverv.⁴⁰

- Er eller var De tilfreds med Deres arbejde?
- Føler eller følte De, at De rent arbejdsmæssigt var kommet på Deres rette hylde?
- Føler eller følte De Deres arbejde som en ubehagelig byrde?

Svarene på de tre spørgsmål er blevet kodet således, at værdien 0 angiver vantrivsel, mens værdien 1 angiver trivsel i forhold til det stillede spørgsmål. Indekset kan antage værdier fra 0 til 3, hvor værdien

39. Chi-square=22,44, df=12, p=0,0329.

40. En faktoranalyse viser, at de tre variable beskriver en enkelt dimension.

Tabel 4.2.

Svarpersonernes fordeling på indeks over deres trivsel i arbejdssituationen.

Score på indeks	Antal	Procent
0	53	4
1	149	10
2	21	2
3	1.213	85
I alt	1.436	101

0 angiver vantrivsel i arbejdssituationen, mens værdien 3 angiver en høj grad af trivsel. I tabel 4.2 vises fordelingen på indekset.

Fordelingen i tabel 4.2 viser, at 85 procent af svarpersonerne opnår en maksimal score på trivselsindekset, mens 4 procent af svarpersonernes angiver vantrivsel i forhold til alle de tre stillede spørgsmål. Et næsten identisk spørgsmålsbatteri blev stillet i en tidligere undersøgelse af funktionshæmmede personers levekår.⁴¹ I den forbindelse blev det fundet, at 78 procent af svarpersonerne opnåede en maksimal score på trivselsindekset (Bengtsson, 1997: 63f), hvilket indebærer, at hørehæmmede personer umiddelbart synes at opleve en højere grad af trivsel i arbejdssituationen, end tilfældet er det for funktionshæmmede personer generelt.

En multivariat analyse af, hvilke faktorer der har betydning for svarpersonernes trivsel i arbejdssituationen,⁴² viser, at *forholdet til kollegerne* er en central forklaringsfaktor i forhold til trivselen i arbejdssituationen. Svarpersoner, der finder, at *hørenedsættelsen har konsekvenser for deres muligheder for at udføre deres arbejdsopgaver*, oplever en lavere grad af trivsel i arbejdssituationen end personer, der ikke tillægger hørenedsættelsen betydning i forhold til deres mulighed

41. I stedet for spørgsmålet 'Er eller var De tilfreds med Deres arbejde' blev spørgsmålet 'Kan De lide Deres arbejde' anvendt i undersøgelsen af funktionshæmmede personers levekår.

42. I denne analyse er det forskellene på de svarpersoner, der scorer maksimalt på trivselskalaen og de øvrige svarpersoner, der undersøges i nærværende analyse.

for at udføre deres arbejde. Herudover viser analysen en signifikant sammenhæng mellem adgang til *supplerende tekniske hjælpemidler* og trivsel i arbejdssituationen, ligesom det findes, at personer, der oplever *fysisk og/eller psykisk udmattelse* efter endt arbejdsdag, oplever en lavere grad af trivsel end de, der ikke føler sig fysisk eller fysisk udmattede, når de kommer hjem fra arbejde. Endelig skal det bemærkes, at svarpersonernes funktionelle høreegenskaber ikke var signifikant som forklaringsvariabel i forhold til fordelingen på trivselsindekset. Dog findes der en indirekte sammenhæng mellem svarpersonernes funktionelle høreegenskaber og trivselen i arbejdssituationen. Hørenedsættelsens omfang har, som det senere vil blive diskuteret, signifikant betydning for såvel svarpersonernes forhold til deres kolleger, svarpersonernes vurdering af hørenedsættelsens konsekvenser for deres muligheder for at udføre deres arbejdsopgaver, som graden af fysisk overskud efter endt arbejdsdag og adgang til supplerende tekniske hjælpemidler.⁴³

Svarpersonerne er i spørgeskemaet blevet bedt om at vurdere om hørenedsættelsen har eller havde nogen konsekvenser for deres muligheder for at udføre deres arbejdsopgaver. Nedenstående citat belyser de problemstillinger, som et hørehandicap kan indebære i forhold til arbejdslivet:

“Jeg er i en periode af mit liv, hvor jeg både personligt og indenfor mit fag har opnået en erfaring og modenhed, som gør, at jeg gerne vil udfordre mig selv. Samtidig er min hørelse gennem årene blevet ringere. Jeg klarer mig med høreapparaterne, men når jeg påtager mig en stor opgave, melder der sig straks en usikkerhed, der går på, om jeg kan klare det rent høremæssigt. Et dilemma mellem lysten til udfordring og tilbageholdenhed på grund af mit hørehandicap”.

43. Jf. bilagstabel 4.1. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder uddannelsesniveau, funktionelle høreegenskaber, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, ansættelsesforhold: privat/offentlig, handicappolitik på arbejdsplads og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på en signifikansniveau på 5 procent.

Tabel 4.3.

Svarpersonernes vurdering af omfanget af hørenedsættelsens konsekvenser for deres muligheder for at udføre deres arbejdsopgaver.

	Antal	Procent
Ingen konsekvenser	965	67
Til en vis grad konsekvenser	432	30
I høj grad konsekvenser	48	3
I alt	1.445	100

Tabel 4.3 viser, at omkring to tredjedele af svarpersonerne ikke finder, at deres hørenedsættelse har eller havde nogen konsekvenser for deres muligheder for at udføre deres arbejdsopgaver. Kun 3 procent af svarpersonerne finder at hørenedsættelsen i høj grad har eller havde konsekvenser i udførelsen af deres nuværende eller seneste arbejdsopgaver.

En multivariat analyse viser ikke overraskende, at det især er svarpersoner med dårlige *funktionelle høreegenskaber*, der vurderer, at deres hørenedsættelse til en vis grad eller i høj grad har konsekvenser for at udføre deres arbejdsopgaver i deres nuværende eller seneste arbejde. Herudover findes det, at personer, der føler sig *psykisk udmattede* når de kommer eller kom hjem fra arbejde i lighed med svarpersoner, der har *supplerende tekniske hjælpemidler*, i højere grad vurderer, at hørenedsættelsen har konsekvenser for deres muligheder for at udføre deres arbejdsopgaver end gennemsnittet af stikprøven. Dette er også tilfældet for *højtuddannede* og *offentligt ansatte* svarpersoner, der vurderer hørenedsættelsens konsekvenser som værende mere omfangsrige end privat ansatte svarpersoner og svarpersoner med lavt uddannelsesniveau. Endelig findes det, at svarpersoner, der befinder sig i et dårligt *kollegialt miljø*, opfatter hørenedsættelsens konsekvenser for mulighederne for at udføre deres arbejdsopgaver som værende større end personer, der vurderer at de har mange gode kolleger. En forklaring på denne sammenhæng kan være, at svarpersoner med gode kollegiale relationer i højere grad støttes og opmuntres af deres kolleger. Kollegial støtte lader således til at mindske intensiteten af svarpersonernes vurdering af høre-

nedsættelsens konsekvenser for mulighederne for at udføre arbejdsopgaverne.⁴⁴

4.2. Psykisk og fysisk overskud efter endt arbejdsdag

For at kunne følge med i kommunikationen på arbejdspladsen, må hørehæmmede ofte bruge ekstra energi på at høre efter. Som det følgende citat fra en af svarpersonerne fra spørgeskemaundersøgelsen illustrerer, kan dette indebære, at den hørehæmmede person udmattes på grund af indsatsen for at kompensere for hørenedsættelsen:

“Mit arbejde som social- og sundhedsassistent var psykisk belastende ved rapportgivning, ved vagtskifte, og når jeg skulle lytte efter beboerne på plejehjemmet. Ergo var jeg meget træt efter en vagt. Meget lidt forståelse fra arbejdsgiver og kolleger. Ved møder hørte jeg ikke spørgsmål, og forstod dermed ikke svar. Ergo, følte mig udenfor og hørte ikke altid beskeder sagt i forbifarten. Blev udbrændt og sygemeldt på grund af, de ikke mente, at jeg ydede det, de forventede af mig”.

Herudover kan tinnitusrelaterede problemer have indflydelse på graden af psykisk og fysisk overskud hos den hørehæmmede, hvilket illustreres af nedenstående citat fra en af deltagerne i den kvalitative interviewundersøgelse:

“Kvaliteten af mit arbejde lider under mit hørehandicap. Jeg tror, at det er, fordi jeg ikke sover nok [på grund af tinnitus], og jeg kan mærke, at efter et par timer, så begynder kvaliteten at dale. Og det er jo alt, alt for tidligt. Men jeg kan bare konstatere, at sådan er det. Men det er også det der med at være ude, det kræver virkelig overskud og energi, for at føre den der samtale, for du skal bruge den der ekstra kraft for at høre, hvad den anden siger”.

44. Jf. bilagstabel 4.2. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, handicapspolitik på arbejdsplads og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

Svarpersonerne er i spørgeskemaet blevet spurgt om, hvorvidt de oplever eller oplevede psykisk eller fysisk udmattelse, når de kommer eller kom hjem fra arbejde. I tabel 4.4 ses det, at psykisk udmattelse efter endt arbejdsdag er langt mere udbredt blandt hørehæmmede end i befolkningen som helhed. Mere end dobbelt så mange hørehæmmede, i forhold til referencegruppen, oplyser, at de generelt føler sig psykisk udmattede, når de kommer hjem fra arbejde. Der er også flere hørehæmmede, der af og til føler sig psykisk udmattede, end tilfældet er det for befolkningen som helhed.

Tabel 4.4.

Fordeling på spørgsmål om, hvorvidt svarpersonerne føler eller følte sig *psykisk* udmattede, når de kommer eller kom hjem fra arbejde. Sammenlignet med befolkningen som helhed i alderen 18 til 64 fra 2000. Procent.

	Befolkningen som helhed	Hørehæmmede
Ja	8	18
Ja, af og til	36	47
Nej	56	35
I alt	100	100
Antal	3.102	1.413

Note: Data for befolkningen som helhed er indsamlet af Socialforskningsinstituttet i marts 2000 i forbindelse med en undersøgelse af levekårene i Danmark.

I en bivariat analyse af sammenhængen mellem psykisk udmattelse og de beskæftigede svarpersoners erhvervskategori findes det, at funktionærer og tjenestemænd er overrepræsenterede blandt dem, der generelt og af og til oplever psykisk udmattelse, når de kommer hjem fra arbejde. Derimod er faglærte og ikke-faglærte arbejdere overrepræsenterede blandt dem, der ikke føler sig psykisk udmattede efter endt arbejdsdag.⁴⁵

I en multivariat analyse af, hvad der karakteriserer de svarpersoner, der føler eller følte sig psykisk udmattede efter endt arbejdsdag, fin-

45. Chi-square=16,82, df=8, P=0,0320.

des det, at svarpersoner, der finder, at *hørenedsættelsen har eller havde konsekvenser for deres muligheder for at udføre deres arbejdsopgaver*, i højere grad føler sig psykisk udmattede end gennemsnittet. Dette er også er tilfældet for svarpersoner, der befinder sig i et dårligt *kollegialt miljø*. Herudover blev det fundet, at *ynge svarpersoner* i højere grad end ældre oplever psykisk udmattelse. Ligeledes viser analysen, at svarpersoner med *supplerende tekniske hjælpemidler, offentligt ansatte* og svarpersoner med *tinnitus* i højere grad oplever psykisk udmattelse, når de kommer eller kom hjem fra arbejde end svarpersoner, der ikke har *supplerende tekniske hjælpemidler* til rådighed og svarpersoner, der er eller var ansat i den private sektor. Endelig blev det fundet, at *højtuddannede* i højere grad føler sig psykisk udmattede end lavt uddannede.⁴⁶

Tabel 4.5.

Fordeling på spørgsmål om, hvorvidt svarpersonerne føler eller følte sig *fysisk* udmattede, når de kommer eller kom hjem fra arbejde. Sammenlignet med befolkningen som helhed i alderen 18 til 64 fra 2000. Procent.

	Befolkningen som helhed	Hørehæmmede
Ja	14	23
Ja, af og til	31	51
Nej	55	26
I alt	100	100
Antal	3.102	1.414

Note: Data for befolkningen som helhed er indsamlet af Socialforskningsinstituttet i marts 2000 i forbindelse med en undersøgelse af levekårene i Danmark.

46. Jf. bilagstabel 4.3. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, funktionelle høreegenskaber, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, Ménières sygdom, handicapolitik på arbejdsplads og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

Svarpersonerne er i spørgeskemaet ligeledes blevet spurgt om, hvorvidt de føler eller følte sig fysisk udmattede, når de kommer eller kom hjem fra arbejde. I tabel 4.5 ses det, at fysisk udmattelse efter endt arbejdsdag i lighed med psykisk udmattelse er langt mere udbredt blandt hørehæmmede end i befolkningen som helhed.

En bivariat analyse viser, at der ikke findes en signifikant sammenhæng mellem de beskæftigede svarpersoners erhvervskategori og graden af fysisk udmattelse efter endt arbejdsdag.⁴⁷

Svarpersonernes *funktionelle høreegenskaber* viser sig i en multivariat analyse at være af signifikant betydning for, om svarpersonerne føler eller følte sig fysisk udmattede, når de kommer eller kom hjem fra arbejde, således at sandsynligheden for at opleve fysisk udmattelse tiltager i takt med hørenedsættelsens omfang. Analysen viser ligeledes, at svarpersoner med *tinnitus* i højere grad føler sig fysisk udmattede efter endt arbejdsdag end svarpersoner uden tinnitus. Herudover findes det, at svarpersoner, der færdes i et dårligt *kollegialt miljø*, konfronteres med en større sandsynlighed for arbejdsrelateret fysisk udmattelse. Dette er også tilfældet for de svarpersoner, der finder, at *hørenedsættelsen har eller havde konsekvenser for deres muligheder for at udføre deres arbejdsopgaver*. Endelig viser analysen, at *kvinder* oftere end mænd føler eller følte sig fysisk udmattede, når de kommer eller kom hjem fra arbejde.⁴⁸

Analysen viser således, at svarpersonerne oplever en højere grad af arbejdsrelateret psykisk og fysisk udmattelse, end tilfældet er det for befolkningen som helhed. Dette indebærer dermed, at hørehæmmede personer konfronteres med en større risiko for udbrændthed end normalthørende personer. Som en grov indikator på udbredelsen af udbrændthed blandt svarpersonerne, kan det nævnes, at 13

47 Chi-square=8,07, df=8, p=0.4264

48. Jf. bilagstabel 4.4. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: alder, uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, Ménières sygdom, supplerende tekniske hjælpemidler, ansættelsesforhold: pri-vat/offentlig, handicappolitik på arbejdsplads og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på en signifikansniveau på 5 procent.

procent af svarpersonerne oplyser, at de ikke har overskud til et aktivt fritidsliv.⁴⁹

4.3. Svarpersonernes forhold til deres arbejdsledere

På baggrund af udbredelsen af problemer med fysisk og psykisk udmattelse i stikprøven vil det være relevant at undersøge, i hvor høj grad svarpersonerne fra spørgeskemaundersøgelsen har informeret deres foresatte om deres hørenedsættelse. I tidligere undersøgelser kan der spores en vis tilbageholdenhed blandt døve og hørehæmmede, i forhold til at informere arbejdsgivere om deres høretab, grundet frygt for at blive frasorteret i ansættelsesprocessen (Riisager og Eskildsen, 1992: 111; Roald 1991: 37; Hallberg, 1992: 20). Denne tilbageholdenhed kan ligeledes tænkes at manifestere sig blandt døve og hørehæmmede i arbejde som følge af manglende handicapaccept hos den enkelte, eller som følge af usikkerhed omkring hørenedsættelsens konsekvenser for ansættelsesforholdet. Denne problemstilling illustreres gennem nedenstående citat fra en af svarpersonerne fra spørgeskemaundersøgelsen.

“Jeg har altid forsøgt at skjule mit hørehandicap af frygt for at blive overset og sat ud på et sidespor”.

Samme problemstilling berøres af en af deltagerne fra den kvalitative interviewundersøgelse, som ved ansættelsen på sin seneste arbejdsplads ikke havde gjort arbejdsgiveren opmærksom på sin hørenedsættelse:

“Jeg blev fyret fra mit arbejde under påskud af, at jeg var hørehæmmet. Jeg tror selv, at der lå noget andet bag. [...] Min øgede erkendelse af mit hørehandicap vil måske betyde, at jeg i en jobsamtale vil være mere villig til at fortælle, at jeg er hørehæmmet, hvis jeg fornemmer, at jobbet kan blive mit”.

49. Denne indikator er ikke inkluderet i andre surveyundersøgelser, hvorfor det ikke er muligt at sammenligne antallet af personer, der ikke har overskud til et aktivt fritidsliv i denne undersøgelse med en tilsvarende gruppe fra et repræsentativt udsnit af befolkningen.

Svarpersonerne er i spørgeskemaet blevet bedt om at oplyse, om de har gjort deres arbejdsgiver eller nærmeste overordnede opmærksom på deres hørenedsættelse. I tabel 4.6 ses det, at 41 procent af svarpersonerne i deres nuværende eller seneste ansættelsesforhold ikke har informeret deres arbejdsgiver eller nærmeste overordnede om deres hørenedsættelse. Dette resultat stemmer således overens med resultaterne fra de ovenfor refererede undersøgelser.

Tabel 4.6.

Fordeling på spørgsmål om, hvorvidt svarpersonerne i forbindelse med deres nuværende eller seneste arbejde har gjort deres arbejdsgiver eller nærmeste overordnede opmærksom på deres hørenedsættelse.

	Antal	Procent
Ja, da jeg søgte mit nuværende eller seneste job	285	20
Ja, da jeg havde fået mit nuværende eller seneste job	241	17
Det var ikke nødvendigt, da det er tydeligt, at jeg er hørehæmmet	179	13
Nej	575	41
Jeg er selvstændig og har derfor ikke nogen arbejdsgiver eller overordnet	127	9
I alt	1.407	100

En bivariat analyse viser, at der ikke findes en signifikant sammenhæng mellem, om svarpersonerne har gjort deres arbejdsgiver eller nærmeste overordnede opmærksom på hørenedsættelsen og de beskæftigede svarpersoners erhvervskategori.⁵⁰

En multivariat analyse, af forskellene på de svarpersoner, der eksplicit har gjort deres arbejdsgiver eller overordnede opmærksom på deres hørenedsættelse og de, der ikke har fortalt om deres høretab, viser følgende: Svarpersoner med dårlige *funktionelle høreegenskaber* er mere tilbøjelige til at fortælle om deres hørenedsættelse, end tilfældet er det for gennemsnittet af stikprøven. Herudover viser analysen, at jo senere i livsforløbet *hørenedsættelsen indtræder*, des mindre er sandsynligheden for, at den hørehæmmede fortæller sin

50. Chi-square=8,23, df=12, p=0,7671.

arbejdsgiver eller nærmeste overordnede om sit høretab. Dette er også tilfældet for *ældre* svarpersoner samt svarpersoner, der sjældent bruger deres *høreapparat*. I forlængelse heraf viser *førtidspensionister* sig at have været mindre tilbøjelige til at oplyse tidligere arbejdsgivere eller overordnede om deres hørenedsættelse. Dette kan indikere, at hørehæmmede ved at orientere om deres hørenedsættelse kan øge deres muligheder for at bevare tilknytningen til arbejdsmarkedet, derved at arbejdsgiveren eller den overordnede får forståelse for hørenedsættelsen, og dermed i højere grad får mulighed for at kompensere for hørenedsættelsen i forbindelse med planlægningen af arbejdsopgaverne. Herudover viser analysen, at svarpersoner, der føler sig *psykisk udmattede* efter endt arbejdsdag i højere grad har gjort deres arbejdsgiver eller nærmeste overordnede opmærksom på deres hørenedsættelse end gennemsnittet af stikprøven. Dette mønster gør sig også gældende for svarpersoner, der finder, at *hørenedsættelsen har konsekvenser for deres muligheder for at udføre deres arbejdsopgaver*, og svarpersoner der har *supplerende tekniske hjælpemidler* og svarpersoner med *Ménières sygdom*.⁵¹

I forlængelse af spørgsmålet om, hvorvidt de har informeret deres arbejdsgiver eller nærmeste overordnede om hørenedsættelsen, vil det være relevant at undersøge, om svarpersonerne støttes og opmuntres af deres arbejdsgivere eller nærmeste overordnede. En af deltagerne i den kvalitative interviewundersøgelse knyttede nedens-tående kommentar til problemstillingen:

“Min arbejdsgiver syntes ikke, at der var nogen problemer, for jeg løste jo mine opgaver. Selv følte jeg, at jeg var nødt til at give den 120 procent, for at der ikke var noget, de kunne hænge mig op på. Så jeg arbejdede knaldhårdt, og det gik jeg ned på”.

Svarpersonerne er i spørgeskemaet blevet bedt om at vurdere, hvor ofte de får eller fik støtte eller opmuntring fra deres arbejdsgiver el-

51. Jf. bilagstabel 4.5. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, uddannelsesniveau, tinnitus, vurdering af kolleger, fysisk udmattet efter arbejde, ansættelsesforhold: privat/offentlig, handicappolitik på arbejdsplads og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på en signifikansniveau på 5 procent.

ler overordnede i deres nuværende eller seneste ansættelsesforhold. Dette spørgsmål er også blevet stillet i forbindelse med en tidligere undersøgelse fra Socialforskningsinstituttet, og i tabel 4.7 sammenlignes svarene på spørgsmålet fra de to undersøgelser. Tabellen viser, at de hørehæmmede svarpersoner støttes og opmuntres af deres arbejdsgiver eller overordnede i langt lavere grad end referencegruppen. Der findes i en bivariat analyse ingen signifikant sammenhæng mellem de beskæftigede svarpersoners erhvervskategori og graden af støtte og opmuntring fra svarpersonernes arbejdsgiver eller overordnede.⁵²

Tabel 4.7.

Fordeling på spørgsmål om, hvor ofte svarpersonerne får eller fik støtte eller opmuntring fra deres arbejdsgiver eller overordnede. Sammenlignet med et repræsentativt udsnit af beskæftigede personer i alderen 18 til 64 år fra 1995. Procent.

	Beskæftigede som helhed	Hørehæmmede
Altid	39	18
Som regel	37	32
Som regel ikke	15	15
Aldrig	9	35
I alt	100	100
Antal	5.493	1.200

Note: Data for de beskæftigede personer fra 1995 er indsamlet af Socialforskningsinstituttet i september 1995 i forbindelse med en undersøgelse af arbejdsmiljøet i Danmark.

Forskellene på de svarpersoner, der altid eller som regel får eller fik støtte eller opmuntring og de, der som regel ikke eller aldrig får eller fik støtte eller opmuntring er blevet analyseret i en multivariat analyse. Analysen viser, at svarpersoner, hvis *arbejdsgivere eller overordnede er vidende om hørenedsættelsen*, i højere grad får eller fik støtte og opmuntring fra deres arbejdsgiver eller overordnede end svarpersoner, der ikke har gjort opmærksom på deres hørenedsættelse. I forlængelse heraf findes det, at svarpersoner, der i deres nu-

52. Chi-square=19,35, df=12, p=0,0804.

værende eller seneste beskæftigelse var ansat på en arbejdsplads med en *handicappolitik*, i højere grad blev støttet og opmuntret af deres arbejdsgiver eller overordnede end personer, der var ansat på en arbejdsplads uden handicappolitik. Analysen viser herudover, at *mænd* og *ældre* svarpersoner i lavere grad end kvinder og yngre svarpersoner støttes og opmuntres af arbejdsgivere eller overordnede. Svarpersoner der føler eller følte sig *psykisk udmattede* efter endt arbejdsdag og svarpersoner, med *supplerende tekniske hjælpemidler* blev i højere grad end gennemsnittet af stikprøven, støttet og opmuntret af deres overordnede end gennemsnittet af stikprøven.

Svarpersonernes funktionelle høreegenskaber viser sig ikke at være signifikante i forhold til graden af støtte eller opmuntring fra arbejdsgiver eller overordnede. Dette indebærer, at støtten fra arbejdsgivere eller overordnede ikke tiltager i takt med hørenedsættelsens omfang. I forhold til ovenstående analyse, hvor der blev fundet en ganske svag sammenhæng mellem svarpersonernes funktionelle høreegenskaber og viljen til at fortælle arbejdsgiver eller nærmeste overordnede om hørenedsættelsen, kan dette skyldes, at den enkelte ikke har gjort sin arbejdsgiver eller overordnede opmærksom på sin hørenedsættelse. Arbejdsgiveren eller den overordnede får dermed ikke mulighed for at være opmærksom på de problemer, som den hørehæmmede medarbejder kan have i arbejdssituationen, og på denne baggrund yde ekstra støtte med henblik på at fastholde den hørehæmmede medarbejder i beskæftigelse. Denne observation understøttes af, at det i den multivariate analyse også blev fundet, at gruppen af *førtidspensionister*, i forhold til de øvrige beskæftigelsesgrupper i stikprøven, viser sig at have fået signifikant mindre støtte og opmuntring fra deres arbejdsgiver eller overordnede i deres tidligere erhverv.⁵³

Diskussionen, af svarpersonernes forhold til deres arbejdsgivere eller nærmeste overordnede, viser således en vis tilbageholdenhed blandt

53. Jf. Bilagstabel 4.6. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: funktionelle høreegenskaber, uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, hørenedsættelse har konsekvenser for arbejde, psykisk udmattet efter arbejde fysisk udmattet efter arbejde, ansættelsesforhold: privat/offentlig, og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på et 5 procent signifikansniveau.

svarpersonerne med hensyn til at informere arbejdsgivere eller overordnede om hørenedsættelsen. På baggrund af den sammenhæng, der blev observeret mellem svarpersonernes underretning af arbejdslederen om deres hørenedsættelse, graden af støtte og opmuntring fra arbejdslederen og sandsynligheden for førtidspensionering blandt svarpersonerne, må tilbageholdenhed i forhold til at gøre arbejdslederen opmærksom på hørenedsættelsen opfattes som en problematisk tendens. Denne tendens opfattes som problematisk, da mulighederne for at bevare arbejdsmarkedstilknytningen ikke lader til at blive forbedret ved, at den hørehæmmede forsøger at skjule sit høretab.

4.4. Mødedeltagelse og adgang til information

I forlængelse af analysen, af svarpersonernes forhold til deres arbejdsledere, vil det være relevant at undersøge oplevelsen af deltagelse i mødesituationer og den deraf følgende adgang til information om arbejdsopgaver og andre forhold vedrørende udviklingen på arbejdspladsen (se evt. Olsen, 1997).

Der er i spørgeskemaet ikke stillet direkte spørgsmål angående svarpersonernes oplevelse af mødesituationer. Som indikator på svarpersonernes muligheder for at følge med i møder på arbejdspladsen, kan det nævnes, at 77 procent af svarpersonerne oplever vanskeligheder med at følge med i en samtale i deres kollegers selskab, ligesom det findes at 87 procent af svarpersonerne oplever problemer med at følge med i en samtale, når der er baggrundsstøj. Med mindre der holdes en stram mødedisciplin på arbejdspladser med hørehæmmede medarbejdere, kan disse således opleve problemer med at deltage udbytterigt i møder på arbejdspladsen. Nedenstående citater, fra nogle af deltagerne i den kvalitative interviewundersøgelse, belyser nogen af de problemer, som hørehæmmede kan opleve i mødesituationer:

“Når der gives beskeder eller holdes møder, skal jeg virkelig anstrenge mig for at være sikker på at få fat i de ting, der bliver sagt. Og det er heller ikke altid, jeg får fat i det hele, og så må man så selv stykke tingene sammen. Det er værst, når der er møder og folk snakker i munden på hinanden. Der melder jeg fra mange gange”.

“Når vi har fredagsmøder, så får jeg ikke altid fat i, hvad der foregår. Nogle gange spørger jeg om, hvad der skete, men det går s’gu hen og bliver en belastning i længden”.

“Det arbejde, jeg havde, var meget selvstændigt, så jeg gennemførte arbejdsprocesserne alene. Jeg kørte sideløbende med en anden gruppe, men jeg opgav at deltage i møder, da jeg ikke kunne høre, hvad de snakkede om. Jeg fik døvblevenkonsulenten til at komme ud at snakke med mine kolleger, men de syntes ikke, at problemet var så stort”.

Problemer med at følge med i diskussioner på møder på arbejdspladsen kan også indebære, at hørehæmmede medarbejdere ikke får muligheden for at få indflydelse på beslutninger, der vedrører deres arbejdsplads. Denne problemstilling illustreres gennem nedensstående kommentar fra en af deltagerne i den kvalitative interviewundersøgelse:

“Jeg kunne godt bruge hjælpemidler til møder, for der er mange ting, der glipper. Man kan altid læse referatet bagefter, men man har ikke indflydelse på beslutningerne, fordi man ikke kan høre, hvad der foregår”.

Hørehæmmede personers vanskeligheder med hensyn til at få informationer angående deres arbejdsforhold, indebærer således også en reduceret grad af indflydelse på de eventuelle beslutninger, der i mødesammenhæng træffes blandt medarbejderne.

4.5. Svarpersonernes forhold til deres kolleger

Efter at have sporet en vis tilbageholdenhed blandt svarpersonerne i forhold til at informere arbejdsgiver eller nærmeste overordnede om hørenedsættelsen, vil det således være relevant at undersøge om det samme mønster også gør sig gældende i forholdet til kolleger. De to nedensstående citater fra deltagerne i den kvalitative interviewundersøgelse viser, at det at fortælle omgivelserne om hørenedsættelsen kan opleves som problemfyldt for den enkelte hørehæmmede:

“[Man] har måske ikke været så god til at gøre opmærksom på det fra starten, at man ligesom havde et hørehandicap. Og det giver jo så nogen problemer, at de så lige pludselig opdager det: “Hvorfor hører han ikke, hvad man siger?”, “hvorfors bliver det der ikke gjort?”, eller der sker nogen misforståelser, ikke? Og der sker noget. De [min arbejdsgiver og mine kolleger] bliver i hvert fald ikke positivt stemt. De bliver lidt mærkelige. De ved ikke, hvordan de skal forholde sig til mig”.

“Socialt fungerede jeg dårligt på min tidligere arbejdsplads. Det var ikke decideret min hørenedsættelse, der var problemet, men det var min selvtillid og mit selvværd – ligesom at tro på sig selv – som det ene, og så nogen redskaber til, hvordan jeg på en god, fornuftig måde formidler, at jeg hører dårligt, så jeg ikke skal sidde og spænde og have det dårligt”.

Svarpersonerne er i spørgeskemaet blevet spurgt om, hvorvidt de har fortalt deres nuværende eller seneste kolleger om deres hørenedsættelse. I tabel 4.8 ses det, at svarpersonerne udviser mindre tilbageholdenhed overfor at gøre deres kolleger opmærksomme på deres hørenedsættelse, end tilfældet er det i forholdet til deres arbejdsgivere eller overordnede. Herudover oplyser 38 procent af svarpersonerne, at de ikke var de eneste hørehæmmede medarbejdere på deres nuværende eller seneste arbejdsplads.

Tabel 4.8.

Fordeling på spørgsmål om, hvorvidt svarpersonerne i forbindelse med deres nuværende eller seneste arbejde har fortalt eller fortalte deres kolleger, at de har nedsat hørelse.

	Antal	Procent
Ja	1.052	74
Det var ikke nødvendigt, da det er tydeligt, at jeg er hørehæmmet	126	9
Nej	206	14
Jeg har eller havde ikke nogen kolleger	46	3
I alt	1.430	100

I en multivariat analyse af forskellene på de, der eksplicit har fortalt deres kolleger, at de har problemer med hørelsen og de, der har valgt at skjule deres hørenedsættelse viser, at villigheden til at fortælle kollegerne om hørenedsættelsen tiltager i takt med, at svarpersonernes *funktionelle høreegenskaber* forringes. Dette er også tilfældet for personer, der vurderer, at deres *hørenedsættelse har eller havde konsekvenser for deres muligheder for at udføre deres arbejdsopgaver*. Herudover blev det fundet, at gruppen af *førtidspensionerede svarpersoner* var signifikant mere tilbageholdende med hensyn til at fortælle deres kolleger om deres hørenedsættelse, end tilfældet er det for gennemsnittet af stikprøven. Endelig viser analysen, at svarpersoner, der er eller var ansat på en *arbejdsplads med en handicappolitik*, i højere grad har fortalt deres kolleger om deres hørenedsættelse, end svarpersoner der er eller var på en arbejdsplads uden en handicappolitik. Endelig viser svarpersoner, der hyppigt bruger deres *høreapparat* ikke overraskende sig at være mere åbne om deres hørehandicap, end personer, der sjældent bruger deres høreapparat.⁵⁴

I forlængelse heraf vil det være relevant at undersøge svarpersonernes vurdering af kollegernes vilje til at tage hensyn til hørenedsættelsen. De følgende citater fra den kvalitative interviewundersøgelse eksemplificerer forskellige kollegiale reaktionsmønstre overfor en hørehæmmet kolega:

“Hvis [mine kolleger] tænker over det, og det kan man ikke forlange, at de altid skal gøre, så er de gode til at tage hensyn til min hørenedsættelse. Jeg har nogen søde kolleger, men jeg kan ikke snakke med dem, mens jeg arbejder”.

“[Mine kolleger] tager ikke nogen hensyn. De siger: “Du hører da godt nok, der er da ikke noget i vejen”.

54. Jf. bilagstabel 4.7. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder, uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, tinnitus, Ménières sygdom, psykisk udmattet efter arbejde, fysisk udmattet efter arbejde, ansættelsesforhold: privat/offentlig og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på et 5 procent signifikansniveau.

Tabel 4.9.

Svarpersonernes kollegers vilje til at tage hensyn til svarpersonernes hørenedsættelse, når det er eller var nødvendigt. Særskilt efter om kollegerne er vidende om svarpersonernes hørenedsættelse. Procent.

	Kolleger er eller var vidende om hørenedsættelsen	Kolleger er eller var ikke vidende om hørenedsættelsen	I alt
Altid	13	5	12
I mange situationer	28	6	25
Nogen gange	27	12	25
Sjældent	16	10	15
Aldrig	16	67	23
I alt	100	100	100
Antal	1.134	177	1.311
Procent	87	14	101

Chi-square=227,29, df=4, $p < 0,0001$.

I tabel 4.9 sammenholdes kollegernes vilje til at tage hensyn til svarpersonernes hørenedsættelse med, hvorvidt kollegerne er vidende om svarpersonernes hørenedsættelse. Tabellen viser en klar bivariat sammenhæng mellem kollegernes bevidsthed om svarpersonernes hørenedsættelse og deres vilje til at tage hensyn til hørenedsættelsen. Selvom udfaldet af den bivariate analyse umiddelbart forekommer selvindlysende, peger den på en udbredt kollegial vilje til at tage hensyn til den hørehæmmede kollega – mulighederne for at tage disse hensyn er forudsat, at den hørehæmmede fortæller kollegerne om hørenedsættelsen. På trods af, at der findes en klar sammenhæng mellem kollegernes bevidsthed om svarpersonernes hørenedsættelse og deres vilje til at tage hensyn til hørenedsættelsen, viser tabel 4.9 ikke desto mindre, at knap hver tredje af de svarpersoner, hvis kolleger er vidende om hørenedsættelsen, alligevel oplever, at kollegerne sjældent eller aldrig tager eller tog hensyn til deres hørenedsættelse, når det er eller var nødvendigt. Denne observation viser, at kompenserende kollegial adfærd ikke umiddelbart følger i kølvandet på den hørehæmmede kollegas oplysning om sin hørenedsættelse, hvilket illustreres gennem nedenstående citat fra en af svarpersonerne fra spørgeskemaundersøgelsen:

“Andre personer reagerer positivt, når man beder dem tale højere og tydeligere, men de glemmer det igen i løbet af få minutter. Jeg deltagere i en del socialt samvær, men får langt fra det fulde udbytte heraf, idet jeg har svært ved at høre”.

I forlængelse af spørgsmålet om, hvorvidt kollegerne er indstillede på at tage hensyn til svarpersonernes hørenedsættelse, er svarpersonerne yderligere blevet spurgt om, hvor ofte de får eller fik støtte og opmuntring fra deres kolleger. I tabel 4.10 sammenlignes svarpersonernes svar med svarene på det samme spørgsmål fra en tidligere undersøgelse fra Socialforskningsinstituttet.

Tabel 4.10.

Fordeling på spørgsmål om, hvor ofte svarpersonerne i deres nuværende eller seneste arbejde får eller fik støtte eller opmuntring fra deres kolleger. Sammenlignet med et repræsentativt udsnit af beskæftigede personer i alderen 18 til 64 år fra 1995. Procent.

	Beskæftigede	Hørehæmmede
Altid	49	15
Som regel	42	40
Som regel ikke	8	18
Aldrig	3	27
I alt	102	100

N (1995)=5.370. N (2001)=1.331. Note: Data for de beskæftigede personer er indsamlet af Socialforskningsinstituttet i september 1995 i forbindelse med en undersøgelse af arbejdsmiljøet i Danmark.

Sammenlignes stikprøven af hørehæmmede med referencegruppen, ses det, at svarpersonerne i langt lavere grad end referencegruppen støttes og opmuntres af deres kolleger. Dette kan indikere, at hørehæmmede ikke i samme grad som normalthørende kan betragtes som en del af arbejdspladsens sociale fællesskab. Herudover kan en manglende personlig accept af hørenedsættelsens begrænsninger også indebære, at nogen af de hørehæmmede svarpersoner stiller sig afvisende overfor kollegial støtte og opmuntring. En manglende personlig accept af hørenedsættelse kan således bidrage til at forklare en del af forskellene i oplevelsen af kollegial støtte og opmuntring mellem de hørehæmmede svarpersoner og referencegruppen.

En multivariat analyse af forskellene på de svarpersoner, der altid eller som regel får eller fik støtte og opmuntring fra deres kolleger og de, der som regel ikke eller aldrig får eller fik kollegial støtte og opmuntring viser følgende. *Svarpersoner, der har gjort deres kolleger og overordnede opmærksomme på deres hørenedsættelse* støttes og opmuntres på arbejdspladsen i højere grad end dem, der ikke har fortalt om hørenedsættelsen på arbejdspladsen. Herudover viser analysen, at svarpersoner, der er eller var ansat på en virksomhed med en *handicappolitik* i højere grad støttes og opmuntres end svarpersoner, der arbejdede på en arbejdsplads uden en handicappolitik. ligesom oplever *kvindelige* medarbejdere og svarpersoner med *tinnitus* en højere grad af kollegial støtte og opmuntring end mandlige medarbejdere og svarpersoner uden tinnitus. Endelig viser analysen, at personer, hvis *hørenedsættelse indtrådte sent i livsforløbet* og personer, der vurderer, at *hørenedsættelsen har konsekvenser for deres muligheder for at udføre deres arbejdsopgaver*, i lavere grad støttes og opmuntres af deres kolleger end gennemsnittet af stikprøven.⁵⁵

Endelig vil det i forhold til diskussionen af svarpersonernes forhold til deres kolleger være relevant at kaste et blik på, hvorledes svarpersonerne vurderer deres arbejdsindsats i forhold til deres kolleger, idet det kan forventes, at hørehæmmede for at kompensere for eventuelle problemer på arbejdspladsen, som hørenedsættelsen kan være årsag til, arbejder hårdere end deres kolleger. En af deltagerne i den kvalitative interviewundersøgelse havde følgende kommentar til denne problemstilling:

“Jeg følte hele tiden, at jeg var nødt til at give den en ekstra skalle, fordi jeg var døvbleven og havde tinnitus. Så arbejdet kom efterhånden til at fylde hele mit liv. Jeg blev slidt ned og var nødt til at stoppe til sidst”.

55. Jf. bilagstabel 4.8. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: alder, uddannelsesniveau, funktionelle høreegenskaber, hyppighed af brug af høreapparat, Ménières sygdom, psykisk udmattet efter arbejde, fysisk udmattet efter arbejde, supplerende tekniske hjælpemidler, førtidspension, ansættelsesforhold: privat/offentlig og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

Tabel 4.11 viser dog, at denne problemstilling ikke lader til at være udbredt i stikprøven, da godt 87 procent af svarpersonerne vurderer, at deres arbejdsindsats ligger på niveau med deres kolleger.

Tabel 4.11.

Fordeling på spørgsmål om, hvorledes svarpersonerne vurderer eller vurderede deres arbejdsindsats i forhold til deres kolleger.

	Antal	Procent
Jeg laver/lavede mindre end mine kolleger	33	2
Jeg laver/lavede det samme som mine kolleger	1.200	87
Jeg laver/lavede mere end mine kolleger	145	11
I alt	1.378	100

De svarpersoner, der vurderer, at de laver mere end deres kolleger, er i en multivariat analyse blevet sammenlignet med de øvrige svarpersoner. Analysen viser, at der findes en indirekte sammenhæng mellem hørenedssettelsens omfang og svarpersonernes indsats på arbejdspladsen, idet svarpersoner der har *supplerende tekniske hjælpemidler* finder, at de yder en større indsats på arbejdspladsen end deres kolleger. Herudover viser analysen, at *mænd* i højere grad end kvinder vurderer, at de laver mere end deres kolleger. På trods af, at svarpersonernes funktionelle høreegenskaber er blevet testet og fundet insignifikante i denne analyse, findes der, gennem sammenhængen mellem adgangen til supplerende tekniske hjælpemidler og svarpersonernes vurdering af deres arbejdsindsats, indirekte støtte til forventningen om, at hørehæmmede på arbejdspladsen søger at kompensere for deres hørenedssettelse gennem en mere intensiv arbejdsindsats end deres normalthørende kolleger.⁵⁶

56. Jf. bilagstabel 4.9. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: alder, uddannelsesniveau, funktionelle høreegenskaber, tidspunkt for hørenedssettelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, psykisk udmattet efter arbejde, fysisk udmattet efter arbejde, ansættelsesforhold: privat/offentlig, handicapspolitik på arbejdsplads, hørenedssettelse har konsekvenser for arbejde, har fortalt arbejdsgiver om hørenedssettelse, har fortalt kolleger om hørenedssettelse og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

4.6. Sociale relationer på arbejdspladsen

Resultaterne indikerer, at hørehæmmede medarbejdere ikke i samme grad som deres normalthørende kolleger, kan opfattes som en del af arbejdspladsens sociale fællesskab. Hermed undertøtter resultaterne således Blystad og Spjelkaviks (1994: 29) konstatering af, at den fysiske integration af personer med funktionsnedsættelser på arbejdsmarkedet ikke automatisk resulterer i integration i arbejdsmarkedets sociale fællesskab. I det følgende citat, fra en af deltagerne i den kvalitative interviewundersøgelse, illustreres de problemer, som hørehæmmede kan have i forbindelse med den sociale omgang med deres kolleger:

“Jeg har altid haft den samme arbejdsplads. [For nogle år siden] fusionerede vi med to andre kontorer, og det har givet mig nogen nye problemer. Pludselig var der nogen nye mennesker, der skulle lære mig at kende. De nye kolleger kender mig stadigvæk ikke. De ved ikke, hvordan de skal tackle mig, og det er jeg heller ikke så god til at komme ud med”.

Svarpersonerne er i spørgeskemaet blevet bedt om at vurdere, om de har nogen gode kolleger. I tabel 4.12 ses det, at 65 procent af svarpersonerne finder, at de har mange gode kolleger, mens blot 2 procent vurderer, at de slet ikke har nogen gode kolleger. I denne sammenhæng skal det dog indskydes, at svarkategorierne i spørgsmålet kan volde vanskeligheder for svarpersoner, der er ansat på arbejdspladsen med få ansatte.

Tabel 4.12.

Svarpersonernes vurdering af deres nuværende eller seneste kolleger.

	Antal	Procent
Jeg har/havde mange gode kolleger	885	65
Jeg har/havde nogen gode kolleger	313	23
Jeg har/havde få gode kolleger	142	10
Jeg har/havde ingen gode kolleger	22	2
I alt	1.362	100

En multivariat analyse af forskellene på de svarpersoner, der finder, at de har mange gode kolleger og de øvrige svarpersoner, viser, at jo større problemer svarpersonerne oplever i forhold til deres *funktionelle høreegenskaber*, des lavere er sandsynligheden for, at de vurderer, at de har mange gode kolleger. Analysen viser endvidere, at de svarpersoner, der *ikke har gjort deres kolleger opmærksomme på deres hørenedsættelse*, ligeledes anlægger en mindre favorabel vurdering af deres kolleger end de svarpersoner, der har fortalt deres kolleger om, at de har nedsat hørelse. Sammenhængen mellem de to variable forekommer at være af en gensidig karakter, da svarpersoner, der finder, at de har gode kolleger, kan forventes at være mere tilbøjelige til at fortælle om hørenedsættelsen, ligesom dem, der har mødt kollegial forståelse i forhold til hørenedsættelsen, ligeledes må forventes at anlægge en mere positiv vurdering af deres kolleger end dem, der af forskellige årsager ikke har fortalt kollegerne om hørenedsættelsen. Herudover findes det, at svarpersoner, der føler eller følte sig *psykisk og fysisk udmattede* efter endt arbejdsdag, anlægger en mindre favorabel vurdering af deres kolleger, end tilfældet er det for gennemsnittet af stikprøven. I forlængelse heraf viser analysen, at de svarpersoner, der vurderer, at deres *hørenedsættelse har eller havde konsekvenser for deres muligheder for at udføre deres arbejdsopgaver*, anlægger en mere negativ vurdering af deres kolleger end gennemsnittet af stikprøven. Endelig viser analysen også, at *ynge* svarpersoner forholder sig mere kritisk til deres kolleger end ældre svarpersoner.⁵⁷

Da hørehæmmede personer som følge af deres hørenedsættelse ofte adskiller sig fra flertallet på arbejdspladsen, kan disse på nogle arbejdspladser opfattes som et 'naturligt' offer for kollegernes drillerier. Denne problemstilling har en af svarpersonerne fra spørgeskemaundersøgelsen beskrevet:

“[I mit tidligere job blev jeg...] mobbet flere gange på grund af nedsat hørelse, før jeg fik nogen ordentlige høreapparater. [...] Jeg blev

57. Jf. bilagstabel 4.10. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, ansættelsesforhold: privat/offentlig, handicappolitik på arbejdsplads, har fortalt arbejdsgiver om hørenedsættelse, supplerende tekniske hjælpemidler og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

fyret efter voldsom chikane [...] og det kan måske godt have sin betydelse i min nedsatte hørelse og min 'anderledes' reaktion på tilkaldelse bagfra, som jeg ikke hørte. Der sættes hurtigt fokus på andre områder end hørelsen hos en person, og der var ingen hjælp-somhed. [...]"

En af deltagerne i den kvalitative interviewundersøgelse har oplevet følgende reaktioner fra sine kolleger:

"Mine kolleger gik altid rundt og sagde "døve spektakel" og "døve apparat" og sådan noget. Men det sårer mig ikke. Jeg er vant til det, for jeg blev mobbet med det i de 11 år, jeg gik i folkeskole. Men det er jo voksne mennesker, og de har jo nok ikke ment det på en hård måde for at sære mig. De har jo nok sagt det for sjov. Så jeg vendte mig bare om og passede mit arbejde, og så kørte det der ud af".

Endelig bidrog en af deltagerne i den kvalitative interviewundersøgelse med denne mere generelle betragtning omkring baggrunden for ubehagelige drillerier på arbejdspladsen:

"...på en arbejdsplads med over 10 ansatte, der vil der altid være én, der er ude på at jorde dig. Altså, det er det der med, at hvis du selv har det skidt, så er det godt at sparke til den, der har det lidt dårligere".

Svarpersonerne er i spørgeskemaet blevet bedt om at oplyse, om de bliver eller blev gjort til genstand for ubehagelige drillerier på deres nuværende eller seneste arbejdsplads. Et tilsvarende spørgsmål er blevet stillet i forbindelse med en tidligere undersøgelse fra Socialforskningsinstituttet, og af tabel 4.13 fremgår det, at de hørehæmmede svarpersoner, oftere end referencegruppen, må lægge ryg til ubehagelige drillerier fra deres kolleger.

Forskellene på de svarpersoner, der ikke er udsat for ubehagelige drillerier og de, der i høj grad, i nogen grad og i mindre grad er udsat for ubehagelige drillerier på arbejdspladsen, er blevet undersøgt i en multivariat analyse. Analysen viser, at svarpersonernes *funktionelle høreegenskaber* har betydning for kollegernes omgangstone overfor den hørehæmmede, idet risikoen for at blive gjort til genstand for ubehagelige drillerier stiger i takt med hørenedsættelsens omfang. Svarpersoner, hvis *kolleger har kendskab til hørenedsættelsen*

Tabel 4.13.

Fordeling på spørgsmål om, hvorvidt svarpersonerne er udsat for nogen form for ubehagelige drillerier på deres nuværende eller seneste arbejdsplads. Sammenlignet med et repræsentativt udsnit af beskæftigede personer i alderen 18 til 64 år fra 1995. Procent.

	Beskæftigede	Hørehæmmede
I høj grad	0	1
I nogen grad	2	5
Kun i mindre grad	5	15
Nej	94	79
I alt	101	100

N (1995)=5.567. N (2001)=1.373. Note: Data for de beskæftigede personer er indsamlet af Socialforskningsinstituttet i september 1995 i forbindelse med en undersøgelse af arbejdsmiljøet i Danmark.

udsættes i højere grad for ubehagelige drillerier på arbejdspladsen end svarpersoner, der ikke har gjort kollegerne opmærksomme på hørenedsættelsen. Disse sammenhænge indikerer således en manglende kollegial accept af og forståelse for svarpersonernes hørehandicap, hvilket styrker indtrykket af, at nogle hørehæmmede ikke i samme grad som normalthørende kan betragtes som en del af arbejdspladsens sociale fællesskab. Herudover findes det, at svarpersoner, der vurderer, at deres *hørenedsættelse har konsekvenser for deres mulighed for at udføre deres arbejdsopgaver*, i lighed med svarpersoner, der føler eller følte sig *psykisk udmattede* efter endt arbejdsdag i højere grad end gennemsnittet af stikprøven drilles på arbejdspladsen. Ligeledes må *mænd* i højere grad end kvinder må lægge ryg til kollegernes drillerier. Endelig viser analysen ikke overraskende, at svarpersoner, der befinder sig i et godt *kollegialt miljø* i lavere grad gøres til genstand for ubehagelige drillerier end svarpersoner, der anlægger en mindre favorabel vurdering af deres kolleger.⁵⁸

58. Jf. bilagstabel 4.11. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: alder, uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, ansættelsesforhold: privat/offentlig, handicappolitik på arbejdsplads, har fortalt arbejdsgiver om hørenedsættelse, fysisk udmattet efter arbejde, supplerende tekniske hjælpemidler og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

Et andet aspekt af svarpersonernes sociale relationer på arbejdspladsen er, i hvor høj grad de omgås deres kolleger i forbindelse med frokost- og kaffepauser. I en diskussion af en række tidligere svenske undersøgelser finder Backenroth (1996: 5f), at hørehæmmede forholdsvis ofte står udenfor arbejdspladsens sociale fællesskab, ikke deltager i det sociale samspil i forbindelse med frokost- og kaffepauser og ofte må gætte sig til, hvad der tales om i arbejdsgruppen (se også Kimo, 1990: 77f; Roald, 1991: 37; Gullacksen, 1993: 64). I forlængelse heraf anfører Backenroth (1996: 6), at en stor del af hørenedsættelsens skadevirkninger netop skal findes i den sociale isolation, og at de psykiske skadevirkninger, der følger af hørerelateret isolation, må anskues som en væsentlig årsag til førtidspensionering eller længerevarende sygefravær blandt hørehæmmede.

De følgende citater fra to af svarpersonerne fra den kvalitative interviewundersøgelse illustrerer forskellige former for kollegial imødekommethed over for inddragelsen af den hørehæmmede kollega i arbejdspladsens sociale fællesskab. Herudover illustrerer det første citat et hjælpemiddels betydning for den hørehæmmedes forudsætninger for at indgå i det kommunikative samspil på arbejdspladsen:

“Mine kolleger støtter mig meget. Det er sådan noget med at sige: “Hvad snakker I om derhenne?”, og så afbryder de en gang i mellem og fortæller. Men det kan nu også være lidt svært en gang i mellem. Hvis ikke jeg havde den der [FM-anlægget], ville jeg ikke være i stand til at føre en samtale ved frokostbordet uden at anstrenge mig meget og hele tiden bede folk om at gentage. Jeg kan meget bedre slappe af med FM-anlægget, og det har givet mig *SÅ* meget. Det er helt fantastisk!”

“Det ene sted blev jeg bedt om at holde pause for mig selv under undskyldning af, at jeg ikke røg. Så behøvede jeg jo ikke at være [i det rum, hvor de andre holdt pause]. Det var ikke specielt fedt”.

I tabel 4.14 bliver svarpersonernes omgang med deres kolleger i forbindelse med frokost- og kaffepauser sammenholdt med deres evne til at følge med i samtalen i deres kollegers selskab.

Tabel 4.14.

Svarpersonernes omgang med deres kolleger i frokost- og kaffepauser på deres nuværende eller seneste arbejdsplads. Særskilt efter svarpersonernes evne til at følge samtalen i deres kollegers selskab. Procent.

	Kan altid følge samtalen	Kan nogen gange følge samtalen	Kun hvis kolleger taler en ad gangen	Kan aldrig følge samtalen	I alt
Sidder/sad altid alene	3	3	4	22	4
Sidder/sad for det meste alene	2	3	6	17	5
Sidder/sad nogen gange alene og nogen gange med kolleger	7	15	15	11	13
Sidder/sad for det meste med kolleger	13	22	21	11	19
Sidder/sad altid med kolleger	75	58	54	39	60
I alt	100	101	100	100	101
Antal	307	380	615	18	1.320
Procent	23	29	47	1	100

Chi-square=73,84, df=12 p<0,0001.

Tabellen viser, at en klar majoritet af svarpersonerne for det meste eller altid sidder sammen med deres kolleger på trods af, at mere end 75 procent af svarpersonerne oplever problemer med at følge med i samtalen over frokostbordet. Denne sammenhæng indebærer, at den tendens, der blev fundet i litteraturen om, at hørehæmmede trækker sig fra sociale interaktioner, ikke umiddelbart lader til at være videre udbredt i stikprøven, da svarpersonerne i høj grad op søger kollegernes selskab på trods af problemer med at følge med i kollegernes samtale. Der kan på baggrund af tabel 4.14 dog ikke siges noget om, hvorvidt svarpersonerne oplever social isolation på arbejdspladsen på trods af, at de tilbringer deres frokost- og kaffepauser i deres kollegers selskab.

I det følgende redegøres for resultaterne af en multivariat analyse, hvor forskellene på dem, der altid eller for det meste sidder eller sad sammen med deres kolleger og de resterende svarpersoner, er blevet analyseret. Analysen viser, at sandsynligheden for, at svarpersonerne holder eller holdt sig for sig selv i forbindelse med frokost- og kaffepauser, stiger i takt med de *vanskeligheder, som svarpersonerne har*

eller havde med at følge med i kollegernes samtale. I forlængelse heraf viser analysen, at svarpersoner, der føler eller følte sig psykisk udmattede efter endt arbejdsdag og svarpersoner, der finder, at deres *hørenedsættelse har eller havde konsekvenser for deres muligheder for at udføre deres arbejdsopgaver*, oftere holder eller holdt sig for sig selv i frokost- eller kaffepausen, end gennemsnittet af stikprøven. Dette indebærer, at svarpersonernes funktionelle høreegenskaber har en klar indirekte betydning for omfanget af svarpersonernes omgang med deres kolleger. Herudover viser det sig, at svarpersoner med *tinnitus* i højere grad sidder eller sad for sig selv under frokost- eller kaffepauser, hvilket også er tilfældet for svarpersoner, der er ansat i den *private sektor*. Endelig skal det nævnes, at kollegernes villighed til at tage hensyn til svarpersonernes hørenedsættelse ikke viser sig at have signifikant indflydelse på, hvor ofte svarpersonerne omgås deres kolleger under frokost- og kaffepauser.⁵⁹

Endelig er det relevant at undersøge, i hvor høj grad svarpersonerne deltager i sociale aktiviteter med deres kolleger efter arbejdstid. Svarpersonerne er derfor blevet spurgt om, hvorvidt der efter arbejdstid finder eller fandt nogen sociale aktiviteter sted på deres nuværende eller seneste arbejdsplads, hvortil 47 procent af svarpersonerne svarer bekræftende. Tabel 4.15 viser, at 54 procent af de relevante svarpersoner deltager i sociale aktiviteter med deres kolleger, enten for det meste eller hver gang der sker noget.

En multivariat analyse, af forskellene på de, der sjældent eller aldrig deltager i sociale aktiviteter efter arbejdstid og de, der deltager hver gang, for det meste eller nogen gange, viser følgende. Svarpersoner, der *har fortalt deres nuværende eller tidligere kolleger om deres hørenedsættelse* deltager eller deltog i højere grad i sociale aktiviteter med kollegerne efter arbejdstid end svarpersoner, der har valgt at skjule

59. Jf. bilagstabel 4.12. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder, uddannelsesniveau, funktionelle høreegenskaber, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, Ménières sygdom, handicappolitik på arbejdsplads, har fortalt arbejdsgiver om hørenedsættelse, har fortalt kolleger om hørenedsættelse, fysisk udmattet efter arbejde, supplerende tekniske hjælpemidler og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på en signifikansniveau på 5 procent.

Tabel 4.15.

Fordeling på spørgsmål om, hvor ofte svarpersonerne deltager eller deltog i sociale aktiviteter med deres kolleger efter arbejdstid.

	Antal	Procent
Hver gang	104	17
For det meste	232	37
Nogen gange	170	27
Sjældent	77	12
Aldrig	48	8
I alt	631	101

deres hørehandicap over for kollegerne. Herudover viser analysen, at svarpersoner, der allerede har et socialt netværk på arbejdspladsen gennem *samvær med deres kolleger under frokost- og kaffepauser*, oftere deltager de i sociale aktiviteter efter arbejdstid, end svarpersoner der i højere grad holder sig for sig selv under pauserne i arbejdstiden. Endelig findes det, at *kvinder* er mere udfarende end mænd i forhold til de sociale aktiviteter efter arbejdstid, hvilket noget overraskende også er tilfældet for personer med *tinnitus*.⁶⁰

4.7. Ensomhed på arbejdspladsen

For den hørehæmmede kan den sociale omgang med kollegerne vise sig så krævende, at vedkommende trækker sig tilbage fra sociale arenaer, hvor det er særligt krævende at følge med, som eksempelvis pauser på arbejdspladsen, hvor mange kolleger er samlede (jf. Madsen, 1996: 106, 124; Andersen & Søvsø, 1998: 130; Hallberg, 1992: 28). At den hørehæmmede trækker sig tilbage fra disse arenaer kan indebære, at den vedkommende efterhånden definerer flere og flere so-

60. Jf. bilagstabel 4.13. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: alder, uddannelsesniveau, funktionelle høreegenskaber, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, Ménières sygdom, ansættelsesforhold: privat/offentlig, handicapolitik på arbejdsplads, hørenedsættelse har konsekvenser for arbejde, har fortalt arbejdsgiver om hørenedsættelse, fysisk udmattet efter arbejde, psykisk udmattet efter arbejde, supplerende tekniske hjælpemidler og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på en signifikansniveau på 5 procent.

ciale aktiviteter som uvæsentlige, hvilket ifølge Hallberg & Carlsson (1992b: 13) kan indebære: “[...] a gradual removal from sociability to solitude”.

Et par af deltagerne i den kvalitative interviewundersøgelse havde i relation til deres arbejdsliv følgende kommentar til denne problemstilling:

“Jeg har teleslynge tilsluttet min telefon og min diktafon, men det indebærer, at jeg er afskåret fra omverdenen, da jeg får lyden direkte ind i øret, og derfor ikke rigtig kan høre, hvad der foregår omkring mig. Så jeg føler mig lidt isoleret, selvom vi er 14 mennesker”.

“Problemet er, at når jeg beskytter min hørelse med et høreværn, så går jeg glip af det sociale samvær i arbejdsprocessen”.

For at belyse denne problemstillings udbredelse i stikprøven er svarpersonerne direkte blevet spurgt om, hvorvidt de føler eller følte sig ensomme på deres nuværende eller seneste arbejdsplads. Af tabel 4.16 fremgår det, at ensomhedsproblematikken på arbejdspladsen ikke lader til at være af en udbredt karakter blandt svarpersonerne. Henholdsvis 1 og 3 procent af svarpersonerne oplyser, at de altid eller for det meste føler eller følte sig ensomme på deres nuværende eller seneste arbejdsplads.

Tabel 4.16.

Fordeling på spørgsmål om, hvorvidt svarpersonerne føler eller følte sig ensom på deres nuværende eller seneste arbejdsplads.

	Antal	Procent
Altid	12	1
For det meste	40	3
Nogen gange	196	14
Sjældent	289	21
Aldrig	833	61
I alt	1.370	100

Herudover er de svarpersoner, der altid, for det meste, nogen gange eller sjældent føler eller følte sig ensomme på arbejdspladsen, blevet spurgt om, hvorvidt deres hørenedsættelse er eller var årsag til deres oplevelse af ensomhed på arbejdspladsen. Heraf svarer 36 procent bekræftende på, at deres hørenedsættelse er årsag til, at de føler sig ensomme på arbejdspladsen, hvilket i forhold til den samlede stikprøve indebærer, at godt 12 procent af svarpersonerne oplever eller har oplevet hørerelateret ensomhed på arbejdspladsen.

En multivariat analyse viser, at svarpersonernes *funktionelle høreegenskaber* har indflydelse på oplevelsen af isolation på arbejdspladsen. Dette viser sig ved, at sandsynligheden for, at svarpersonerne føler, at hørenedsættelsen er årsag til oplevelser af ensomhed på arbejdspladsen, stiger i takt med hørenedsættelsens omfang. Dette er også tilfældet for svarpersoner, der vurderer, at *hørenedsættelsen har eller havde konsekvenser for at udføre deres arbejdsopgaver* og svarpersoner, der har *vanskeligt ved at følge med i kollegernes samtaler*. Endelig viser analysen, at svarpersoner, *hvis arbejdsgiver eller nærmeste overordnede er eller var vidende om hørenedsættelsen*, i højere grad tilkendegiver, at oplevelser af ensomhed relaterer sig til hørenedsættelsen end svarpersoner, der ikke har gjort deres arbejdsgiver eller nærmeste overordnede opmærksomme på hørenedsættelsen. Denne sammenhæng kan afspejle graden af individuel handicapaccept blandt de relevante svarpersoner, da det må forventes, at svarpersoner, der vedkender sig deres hørehandicap må forventes at udvise en højere grad af åbenhed omkring deres hørenedsættelse. Ligeledes må disse personer også i højere grad forventes at have erkendt og accepteret de sociale konsekvenser af hørenedsættelsen end svarpersoner, der har vanskeligt ved at erkende og acceptere deres hørenedsættelse.⁶¹

61. Jf. bilagstabel 4.14. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder, uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, ansættelsesforhold: privat/offentlig, handicappolitik på arbejdsplads, har fortalt kolleger om hørenedsættelse, fysisk udmattet efter arbejde, psykisk udmattet efter arbejde, vurdering af kolleger, supplerende tekniske hjælpemidler og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på en signifikansniveau på 5 procent.

4.8. Sammenfatning

På baggrund af analyserne af hørehæmmedes oplevelse af arbejds-situationen, kan det således konkluderes, at hørehæmmede sammenlignet med befolkningen som helhed oplever flere problemer i arbejds-situationen, og at problemernes omfang tiltager i takt med omfanget af hørenedsættelsen.

Analyserne har således vist, at hørehæmmede sammenlignet med befolkningen som helhed oplever en række problemer i arbejds-situationen. På trods af, at der i forhold til befolkningen som helhed ikke kan spores nævneværdige forskelle i hørehæmmedes tilfredshed med deres arbejde, viste diskussionen, at de hørehæmmede svarpersoner oftere end befolkningen som helhed føler eller følte sig psykisk og fysisk udmattede, når de kommer eller kom hjem fra arbejde. Herudover viste sammenligningerne mellem stikprøven af hørehæmmede og befolkningen som helhed, at hørehæmmede i lavere grad end referencegruppen får eller fik støtte og opmuntring fra arbejdsgivere eller overordnede samt kolleger i forbindelse med deres nuværende eller seneste arbejde. Endelig føler de hørehæmmede svarpersoner, at de i højere grad end referencegruppen blev gjort til genstand for ubehagelige drillerier på arbejdspladsen.

Herudover viser omfanget af svarpersonernes hørenedsættelse sig enten direkte eller indirekte som en forklaringsfaktor i forhold til de problemstillinger vedrørende svarpersonernes oplevelse af deres arbejds-situation, der er blevet diskuteret i nærværende kapitel. Hørenedsættelsens omfang viser sig at have betydning for svarpersonernes trivsel i arbejds-situationen, graden af psykisk og fysisk udmattelse når arbejdsdagen er omme, hyppigheden af ubehagelige drillerier fra kolleger, ligesom hørenedsættelsens omfang også viser sig at influere på oplevelser af ensomhed i arbejds-situationen samt graden af social omgang med kollegerne.

Hørenedsættelsen viser sig således at have negative konsekvenser for hørehæmmede personers muligheder for at manifestere sig i arbejds-situationen på lige fod som normalthørende personer. Dette indebærer yderligere at hørehæmmede personers muligheder for at opnå og bevare en stabil tilknytning til arbejdsmarkedet må opfattes som værende mindre fordelagtige end tilfældet er det for normalthørende personer.

HØREHÆMMEDES VILKÅR I UDDANNELSESSYSTEMET

5.0. Indledning

I lyset af den stigende fokusering på medarbejdernes specialiserede og almene kvalifikationer på arbejdsmarkedet (Rosdahl, 2000: 28), fremstår uddannelsesproblematikken som et centralt moment i forhold til hørehæmmedes bestræbelser på at finde og bevare fodfæstet på arbejdsmarkedet. Indsatsen for at sikre hørehæmmede et godt uddannelsesmæssigt udgangspunkt i forhold til arbejdslivet kan ansues som et centralt led i forbindelse med indsatsen for mere generelt at sikre denne gruppes muligheder for samfundsmæssig deltagelse. Dette understreges af, at det i kapitel 3 blev fundet, at højtuddannede hørehæmmede svarpersoner har en mere solidt funderet arbejdsmarkedstilknytning end lavtuddannede.

Idet undervisningssituationen i høj grad baserer sig på lydbåren kommunikation, kan deltagelsen i undervisningen vise sig problematisk for den hørehæmmede uddannelsesaktive, såfremt vedkommende ikke kompenseres tilstrækkeligt for sin hørenedsættelse i undervisningssituationen. Denne problemstilling illustreres i nedensstående citat.

“Jeg har været god til at gøre opmærksom på min hørenedsættelse, men jeg er ligesom nået dertil, at det gør jeg ikke mere. Mit største problem er at gå til undervisning, hvor andre elever svarer, ellers sætter jeg mig sådan, at jeg har underviseren i den rette vinkel. Jeg er meget træt og anspændt i ansigtet efter en dag, når man hele ti-

den skal bruge alle sanser for at høre. Har også meget svært ved at høre noget i store lokaler, hvor der snakkes. [Jeg] kan kun høre lidt i sådanne lokaler”.

I det følgende vil svarpersonernes uddannelsesmæssige baggrund være i fokus, hvorefter de svarpersoner, der har taget en erhvervsuddannelse, mens de har haft deres hørenedsættelse vil blive diskuteret nærmere i forhold til deres oplevelse af uddannelsesforløbet. Denne diskussion vil berøre svarpersonernes vurdering af omgivelsernes kompensationsindsats i forbindelse med uddannelsesforløbet, hvorefter svarpersonernes vurdering af hørenedsættelsens konsekvenser for deres uddannelsesforløb vil blive taget under lup. Dernæst rettes søgelyset mod svarpersonernes uddannelsesrelaterede arbejdsindsats og deres sociale oplevelse af uddannelsesforløbet. Afslutningsvist vil diskussionen orientere sig mod svarpersonernes vurdering af de erhvervmæssige perspektiver, mens de var under uddannelse.

5.1. Svarpersonernes uddannelsesmæssige baggrund

Inden der fokuseres på de svarpersoner, der tager eller tog deres erhvervsuddannelse som hørehæmmede, vil det være relevant kort at skitsere uddannelsesbaggrunden for hele stikprøven. Svarpersonerne er i spørgeskemaet blevet bedt om at oplyse deres skoleuddannelsesniveau, og i tabel 5.1 ses det, hvorledes svarpersonerne fordeler sig på de forskellige skoleuddannelsestrin.

I en bivariat analyse, af svarpersonernes skoleuddannelsesniveau og tidspunktet for hørenedsættelsens indtræden, findes det, at svarpersoner med en medfødt hørenedsættelse eller en hørenedsættelse, der er opstået inden svarpersonen fyldte 20 år, er overrepræsenterede blandt dem, der har 9 til 10 års skolegang eller en gymnasial uddannelse. Svarpersoner, hvis hørenedsættelse er opstået efter de fyldte 50 år, er overrepræsenterede blandt dem, der har 8 års skolegang eller mindre.⁶² Selvom denne sammenhæng sandsynligvis er betinget af intergenerationelle forskelle i uddannelsesmønstret, kan

62. Chi-square=106,89, df=28, p<0,0001.

Tabel 5.1.

Svarpersonernes oplyste skoleuddannelse. Særskilt efter alder. Procent.

	Under 7 års skole- gang	7-8 års skole- gang	9-10 års skole- gang	Student HF, HHX, HTX	Anden skole- uddannelse	I alt	Antal
18 – 29 år	2	0	42	42	15	101	62
30 – 39 år	2	2	43	32	21	100	123
40 – 49 år	2	12	41	25	20	100	320
50 – 59 år	13	36	20	14	17	100	752
60 – 64 år	14	40	13	14	19	100	244
I alt	9	27	26	19	18	99	
Antal	140	411	396	282	272		1.501

det alligevel konkluderes, at svarpersoner, hvis hørenedsættelse indtraf tidligt i livsforløbet, ikke lader til at have et lavere skoleuddannelsesniveau end gennemsnittet af stikprøven.

Der findes ingen særlige videregående erhvervsorienterede uddannelsesinstitutioner for døve og hørehæmmede personer i Danmark. Døve og hørehæmmede, der ønsker at tage en kompetencegivende uddannelse, er henvist til at gennemgå deres uddannelsesforløb på 'normale' institutioner, ofte på samme betingelser som personer uden høretab. Tanken bag det integrerede uddannelsesstilbud er, at integrationen af handicappede – herunder døve og hørehæmmede – på uddannelsesinstitutionen danner den bedste baggrund for såvel den faglige som den personlige integration af den handicappede person (NNH, 1994: 8f), således at de handicappede studerende tilegner sig 'virkelige og brugbare kvalifikationer', eventuelt under inddragelse af specialundervisning og andre former for specialpædagogisk støtte (NNH, 1994:9).

I forhold til uddannelsens erhvervmæssige perspektiver finder Fossestøl (1995: 10ff) en positiv sammenhæng mellem uddannelsesniveau og handicappede personers muligheder for at komme i beskæftigelse. Wiederholt (1998b: 33) påpeger, at kombinationen af handicap og manglende eller lavt uddannelsesniveau er 'den sikreste vej til livslang ledighed'. Denne iagttagelse understøttes af Ingerslev

og Pedersen (1996: 31), der netop finder, at gruppen af ufaglærte er overrepræsenterede blandt dem, der er marginaliserede i forhold til arbejdsmarkedet. I forlængelse heraf finder Liljegren og Johansson (1998: 56f) i en svensk arbejdskraftundersøgelse, at blot 24 procent af de svenske hørehæmmede, der højst har grundskoleuddannelse, er i arbejde.

Svarpersonerne er blevet bedt om at oplyse, om de har eller er ved at tage en erhvervsuddannelse, hvortil 40 procent af svarpersonerne oplyser, at de ikke har en erhvervsuddannelse. Henholdsvis 57 procent og 3 procent oplyser, at de enten har eller er ved at tage en erhvervsuddannelse. De svarpersoner, der har taget en erhvervsuddannelse, kan deles op i tre grupper. Den første gruppe er de svarpersoner, der ikke var hørehæmmede, mens de tog deres seneste erhvervsuddannelse. De to andre grupper udgøres af svarpersoner, der som hørehæmmede enten har afsluttet en erhvervsuddannelse eller er i færd med at tage en erhvervsuddannelse. I tabel 5.2 ses det, hvorledes de tre grupper fordeler sig på forskellige uddannelsestyper.

Af tabellen fremgår det, at henholdsvis 6 og 27 procent af de svarpersoner, der enten har eller er ved at tage en erhvervsuddannelse, er eller har været under uddannelse, mens de har haft deres hørenedsættelse. På trods af at tabel 5.2, særligt i forhold til de lærlinge- og efg-uddannede og svarpersoner med en lang videregående uddannelse, viser visse forskelle mellem de tre grupper, findes der i en bivariat analyse ingen signifikante forskelle mellem de tre gruppers fordeling på de forskellige uddannelsestyper. Dette indebærer, at hørenedsættelsen ikke lader til at have haft den store indflydelse på uddannelsesvalget for de svarpersoner, der som hørehæmmede søgte ind på en erhvervsuddannelse.

Tabel 5.2.

Fordeling på spørgsmål om hvorvidt svarpersonerne var hørehæmmede under deres uddannelsesforløb. Særskilt efter svarpersonernes oplyste erhvervsuddannelse. Procent.

	Ikke hørehæmmede under uddannelsesforløb	Hørehæmmede under uddannelsesforløb	Under uddannelse på undersøgelsestidspunktet	I alt	Antal
Specialarbejderuddannelse (under 1 år)	1	4	0	2	14
Efg-basisår, men ikke anden del	1	2	4	1	11
Lærlinge- eller efg-uddannelse	25	19	15	23	190
Anden faglig uddannelse (over 1 år)	13	12	15	13	108
Kort videregående uddannelse (under 3 år)	11	16	15	13	104
Mellemlang videregående uddannelse (3 – 4 år)	26	26	23	26	215
Lang videregående uddannelse (over 4 år)	11	12	19	12	100
Andet	12	10	10	11	93
I alt	100	101	101	101	
Procent	68	27	6	101	
Antal	564	223	48		835

Chi-square=20,92, df=14, p=0,1037.

Herefter er sammenhængen mellem uddannelsesniveau og tidspunktet for hørenedsættelsens indtræden blevet undersøgt i en bivariat analyse. I analysen viste det sig, at der ikke findes en signifikant sammenhæng mellem svarpersonernes uddannelsesniveau og tidspunktet for hørenedsættelsens indtræden. Dette indebærer, at svarpersoner med en medfødt eller tidligt indtrådt hørenedsættelse ikke uddannes i lavere omfang end gennemsnittet af stikprøven.⁶³

63. Chi-square=38,37, df=36, p=0,3624. I denne bivariate analyse er svarpersoner, der ikke har taget en erhvervsuddannelse, blevet inkluderet. Svarpersoner med specialarbejderuddannelse og Efg-basisår er på grund af disse uddannelsesgruppers lave numeriske antal slået sammen med svarpersoner med lærlinge- eller Efg-uddannelser.

I forlængelse heraf forekommer det umiddelbart oplagt at sammenligne stikprøvens og hele befolkningens fordeling på de forskellige erhvervsuddannelser. Dog vil en sådan sammenligning ikke kunne bruges som grundlag for at vurdere, hvilke uddannelsestyper hørehæmmede personer vælger sammenlignet med normalthørende personer, da en stor del af de uddannede svarpersoner har taget deres uddannelser inden deres hørenedsættelse indtraf. Anvendes gruppen af svarpersoner, der ikke var hørehæmmede, mens de tog deres erhvervsuddannelse som et referencepunkt, ses det yderligere, at der ikke er signifikante forskelle mellem denne referencegruppe og gruppen af svarpersoner, der var hørehæmmede, mens de tog deres uddannelse.⁶⁴

En bivariat analyse af sammenhængen mellem svarpersonernes uddannelsesmæssige baggrund og deres hovedbeskæftigelse belyser uddannelsesfaktorens betydning for at finde et stabilt fodfæste på arbejdsmarkedet. Således viser 64 procent af de førtidspensionerede svarpersoner sig at være uden uddannelsesmæssig baggrund, hvilket også er tilfældet for godt 50 procent af de, der er arbejdsløse eller i aktivering. Endelig viser analysen, at 35 procent af de, der oplyser at være i beskæftigelse på uddannelsestidspunktet, ikke har en erhvervsuddannelse.⁶⁵

Endelig er de svarpersoner, der har taget en erhvervsuddannelse, blevet spurgt om, hvorvidt de bruger eller brugte deres uddannelse i deres nuværende eller seneste job. 76 procent af svarpersonerne oplyste, at de bruger eller brugte deres erhvervsuddannelse i deres nuværende eller seneste arbejde. De resterende 24 procent blev bedt om at begrunde, hvorfor de ikke bruger eller brugte deres fag i de-

64. En sammenligning af stikprøven, med en for befolkningen som helhed repræsentativ stikprøve, viser ikke store forskelle i erhvervsuddannelsesmæssig baggrund mellem de to stikprøver. Dog skal det nævnes, at 40 procent af de hørehæmmede svarpersoner ikke har en erhvervsuddannelse, hvilket kun er tilfældet for 26 procent af svarpersonerne fra referencegruppen. Jævnfør note 2 er der imidlertid ikke belæg for at hævde, at denne forskel skyldes hørenedsættelsen eller tidspunktet for hørenedsættelsens indtræden. Referencegruppen består af de 18-64-årige svarpersoner fra en undersøgelse af befolkningens holdninger til handicappede fra Socialforskningsinstituttet fra August 1999.

65. Chi-square=74,12, df=16, p<0,0001.

res nuværende eller seneste job. Af tabel 5.3 fremgår det, at hørenedsættelsen kun i meget begrænset omfang er årsag til at svarpersonerne ikke bruger eller brugte deres erhvervsuddannelse i deres nuværende eller seneste job. Årsagerne til at de relevante svarpersoner ikke længere gør brug af deres uddannelse, lader på denne baggrund primært til at relatere sig til andre problemstillinger.

Tabel 5.3.

Årsager til at svarpersonerne ikke bruger eller brugte deres erhvervsuddannelse i deres nuværende eller seneste erhvervsarbejde.

	Antal	Procent
Jeg kan/kunne ikke finde arbejde indenfor mit fag	24	12
Jeg kan/kunne ikke finde arbejde indenfor mit fag på grund af min hørenedsættelse	7	4
Jeg er/var ikke længere interesseret i at arbejde indenfor mit fag, og skiftede derfor branche	111	56
Andet	58	29
I alt	200	101

Hørenedsættelsen lader i forhold til ovenstående diskussion således ikke til at have den store indflydelse på uddannelsesvalget for de svarpersoner, der er eller var hørehandicappede, mens de tager eller tog deres nuværende eller seneste erhvervsuddannelse. Diskussionen siger imidlertid intet om de hørehæmmede uddannelsesaktives faglige udbytte og sociale oplevelse af uddannelsesforløbet.

I det følgende vil der således blive fokuseret på de 18 procent af svarpersonerne, der har eller havde problemer med hørelsen under deres nuværende eller seneste uddannelsesforløb.

5.2. Diskussion af datamaterialet

Inden diskussionen orienterer sig mod svarpersonernes vurdering af hørenedsættelsens konsekvenser for deres uddannelsesforløb, vil det her være relevant kort at se nærmere på det datamateriale, som den følgende analyse vil basere sig på.

Som det fremgår af tabel 5.4, er der i forhold til tidspunktet for afslutningen af erhvervsuddannelsen tale om en ganske sammensat gruppe af svarpersoner. Da den tidligst uddannede svarperson afsluttede sin erhvervsuddannelse allerede i 1947, er der tale om en spredning på mere end 50 år i forhold til svarpersonernes uddannelsesmæssige afslutningstidspunkt.

Tabel 5.4.

Tidspunkt for afslutning af erhvervsuddannelse for de svarpersoner, der havde problemer med ned-sat hørelse under deres uddannelsesforløb.

	Antal	Procent
Før 1970	82	30
1971 – 1980	55	20
1981 – 1990	49	18
1991 – 1995	21	8
1996 – 2001	45	16
Under uddannelse	25	9
I alt	277	101

Udover at forholdene for hørehæmmede under uddannelse utvivlsomt har forandret sig markant i løbet af denne 50-årige periode, kan spredningen på de relevante svarpersoners uddannelsesmæssige afslutningstidspunkt herudover indebære visse validitetsproblemer i forhold til datamaterialet. Validitetsproblemerne kan have deres årsag i, at de uddannelsesrelaterede spørgsmål, for hovedparten af de relevante svarpersoners vedkommende, vil være af en retrospektiv karakter. Dette indebærer, at svarpersonerne kan have vanskeligt ved præcist at erindre deres oplevelser af uddannelsesforløbet, og at disse vanskeligheder kan forventes at tiltage i takt med længden af den for svarpersonen konkrete tidshorisont (Olsen, 1998: 65). Som

følge af de potentielle validitetsproblemer, der knytter sig til de retrospektive spørgsmål, og mere generelt det lave antal observationer, som analyserne i dette kapitel vil basere sig på, bør konklusionerne tages med et vist forbehold.⁶⁶ I forlængelse heraf skal det dog nævnes, at der ikke findes signifikante forskelle mellem de forskellige uddannelseskohorters uddannelsesmæssige baggrund.⁶⁷

Endelig skal det påpeges, at det kun er 25 af de 48 svarpersoner, der oplyser at være under uddannelse, der finder, at de har problemer med hørelsen i forbindelse med deres uddannelsesaktiviteter. Det er derfor kun disse 25 af de på undersøgelsestidspunktet uddannelsesaktive svarpersoner, der, sammen med de svarpersonerne, der har gennemført en uddannelsesforløb som hørehæmmede, vil indgå i de følgende analyser. Det ville imidlertid også have været relevant, at analysere udsagn fra de svarpersoner, der ikke oplever hørelaserede problemer i forbindelse med deres uddannelsesforløb, men som følge af spørgeskemaets konstruktion har disse svarpersoner ikke besvaret de spørgsmål, som den følgende diskussion vil basere sig på. Om de 23 uddannelsesaktive svarpersoner, der ikke vil blive inddraget i analysen, kan det imidlertid siges, at de i forhold til gennemsnittet af stikprøven har gode funktionelle høreegenskaber, hvilket sandsynligvis er årsagen til, at de ikke oplever hørelaserede problemer i uddannelsessituationen. Hvorvidt de 23 svarpersoners gode funktionelle høreegenskaber skyldes, at svarpersonerne kun har lette hørenedsættelser, eller kan tilskrives en vellykket kompensatorisk indsats, kan ikke afgøres på baggrund af det nærværende materiale.

66. Det relativt begrænsede antal svarpersoner, som den følgende analyse vil basere sig på, betyder endvidere, at datamaterialet ikke vil blive analyseret på baggrund af den logistiske regressionsmodel i den resterende del af dette kapitel. Herudover vil svarpersonernes funktionelle høreegenskaber heller ikke kunne inddrages i analysen af svarpersonernes vurdering af deres uddannelsesforløb. Dette skyldes, at svarpersonerne i spørgeskemaet har vurderet deres aktuelle høreegenskaber, og det vil således være fejlagtigt at applicere disse aktuelle vurderinger af høreegenskaberne på svarpersonernes vurdering af deres uddannelsesforløb, der for de fleste svarpersoners vedkommende vil være af en retrospektiv karakter.

67. Chi-square=40,51, df=35, p=0,2403.

5.3. Svarpersonernes vurdering af uddannelsesforløbet

I forbindelse med diskussionen af svarpersonernes oplevelse af deres vilkår i uddannelsessystemet vil det indledningsvist være relevant at belyse svarpersonernes generelle vurdering af deres uddannelsesforløb samt høreudsættelsens konsekvenser for uddannelsesforløbet.

Tabel 5.5.

Svarpersonernes vurdering af deres uddannelsesforløb. Særskilt efter tidspunktet for svarpersonernes afslutning af deres erhvervsuddannelse. Procent.

	Meget godt	Godt	Dårligt	Meget dårligt	I alt	Antal
Før 1970	26	63	10	1	100	72
1971 – 1980	36	56	8	0	100	50
1981 – 1990	22	65	13	0	100	46
1991 – 1995	29	57	10	5	101	21
1996 – 2001	24	61	15	0	100	41
Under uddannelse	26	65	9	0	100	23
I alt	27	61	11	1	100	253

Chi-square=9,69, df=15, p=0,8385.

Svarpersonerne er i spørgeskemaet blevet bedt om at give en vurdering af deres uddannelsesforløb. Af tabel 5.5 fremgår det, at næsten 90 procent af svarpersonerne anlægger en positiv vurdering af deres uddannelsesforløb, og at der ikke umiddelbart lader til at være nævneværdige forskelle mellem de forskellige uddannelseskohorters vurdering af uddannelsesforløbet.

Sammenholdes svarpersonernes tilfredshed med uddannelsesforløbet med deres uddannelsesbaggrund, findes det, at det især er svarpersoner, der har taget en mellemlang eller en lang videregående uddannelse, der er tilfredse med deres uddannelsesforløb. Derimod er svarpersoner med en kort videregående uddannelse overrepræsenterede blandt dem, der udtrykker utilfredshed med deres uddannelsesforløb.⁶⁸

68. Chi-square=37,23, df=21, p=0,0158.

På trods af, at svarpersonerne generelt anlægger en positiv vurdering af deres uddannelsesforløb, vil det være relevant at belyse svarpersonernes vurdering af hørenedsættelsens konsekvenser for det faglige udbytte af uddannelsesaktiviteterne. I tabel 5.6 ses det, at godt 50 procent af svarpersonerne finder, at hørenedsættelsen havde positive eller ingen konsekvenser for deres uddannelsesforløb, mens de reste-

Tabel 5.6.

Svarpersonernes vurdering af hørenedsættelsens konsekvenser for det faglige udbytte af deres uddannelsesforløb. Særskilt efter tidspunktet for svarpersonernes afslutning af deres erhvervsuddannelse. Procent.

	Positive konse- kvenser	Ingen konse- kvenser	Negative konse- kvenser	Store negative konsekvenser	I alt	Antal
Før 1970	3	61	34	3	101	76
1971 – 1980	4	56	35	6	101	55
1981 – 1990	0	46	50	4	100	48
1991 – 1995	5	48	24	24	101	21
1996 – 2001	0	42	56	2	100	45
Under uddannelse	4	32	60	4	100	25
I alt	2	50	42	5	99	270

Chi-square=32,03, df=15, p=0,0064.

rende vurderer hørenedsættelsens konsekvenser som negative eller meget negative. Herudover kan der spores relativt store forskelle i de enkelte uddannelseskohorters vurdering af hørenedsættelsens konsekvenser, idet de ældre kohorter i lavere grad end de yngre finder, at hørenedsættelsen havde negative konsekvenser for det faglige udbytte.

Som det blev anført i afsnit 5.3, kan retrospektive spørgsmål med en lang tidshorisont, som tilfældet er det for nogen af svarpersonernes vedkommende, indebære en vis risiko for, at svarpersonerne ikke har bevaret en klar erindring af de forhold der ønskes belyst. Derfor bør svarene fra de ældre uddannelseskohorter tages med et vist forbehold.

Endelig vil det være relevant at belyse, om der er en sammenhæng mellem svarpersonernes vurdering af deres uddannelsesforløb og

deres vurdering af hørenedsættelsens konsekvenser for det faglige udbytte. Ikke overraskende viser tabel 5.7, at der findes en klar sammenhæng mellem disse to vurderinger. De svarpersoner, der finder,

Tabel 5.7.

Svarpersonernes vurdering af deres uddannelsesforløb. Særskilt efter på svarpersonernes vurdering af hørenedsættelsens konsekvenser for det faglige udbytte af uddannelsesforløbet. Procent.

	Meget godt	Godt	Dårligt	Meget dårligt	I alt	Antal
Positive konsekvenser	60	40	0	0	100	5
Ingen konsekvenser	37	58	5	0	100	122
Negative konsekvenser	16	68	15	2	101	108
Store negative konsekvenser	7	57	36	0	100	14
I alt	27	62	11	1	101	249

Chi-square=31,71, df=9, p=0,0002.

at hørenedsættelsen ikke har haft eller endstige har haft positive konsekvenser for deres uddannelsesforløb, er mere tilfredse med deres uddannelsesforløb end de svarpersoner, der vurderer, at hørenedsættelsen har haft negative eller store negative konsekvenser for det faglige udbytte af uddannelsen.⁶⁹

På trods af at hovedparten af de svarpersoner, der som hørehæmmede har taget eller er ved at tage en erhvervsuddannelse, udtrykker tilfredshed med deres uddannelsesforløb, finder næsten halvdelen af svarpersonerne, at deres hørenedsættelse har haft negative konsekvenser for deres faglige udbytte af uddannelsesforløbet. I det følgende vil der blive set nærmere på, hvorledes svarpersonerne vurderer indsatsen for at kompensere for hørenedsættelsen i undervisningssituationen.

69. Chi-square=31,71, df=9, p=0,0002.

5.4. Kompensation i undervisnings-situationen

Kompensationsindsatsen overfor de svarpersoner, der oplever eller oplevede problemer med hørelsen under deres uddannelsesforløb, vil først blive diskuteret i forhold til adgangen til supplerende tekniske hjælpemidler. Opmærksomheden vil herefter blive rettet mod omgivelsernes bestræbelser på at tilrettelægge den undervisningsrelaterede kommunikation på en sådan måde, at den hørehæmmede uddannelsesaktive kan følge undervisningen på lige vilkår med de normalthørende personer, som de tager eller tog deres uddannelse sammen med. Af de 18 procent af stikprøven (280 svarpersoner), der har haft problemer med hørelsen i forbindelse med deres uddannelsesforløb, har 87 procent (16 procent af stikprøven) modtaget undervisning på en uddannelsesinstitution. Disse svarpersoner besvarelser vil danne grundlaget for diskussionen i de følgende tre afsnit.

I forbindelse med diskussionen af kompensationsindsatsen overfor hørehæmmede i undervisningssituationen vil det indledningsvis være relevant at undersøge adgangen til supplerende tekniske hjælpemidler. Døve og hørehæmmede uddannelsesaktives adgang til kompenserende foranstaltninger, som for eksempel tolkebistand eller lydforstærkende hjælpemidler, kritiseres i litteraturen for ikke at være optimal (jf. de Blanck, 1992: 134f; Skjoldan, 1993: 11). I en undersøgelse af 129 hørehæmmede personer finder Riisager og Eskildsen (1992: 109f), at kun 37 af disse har fået bevilget støtte til diverse hjælpemidler (FM-udstyr, konferencemikrofon eller tolkebistand) i forbindelse med deres uddannelsesforløb. De resterende har gennemgået deres uddannelsesforløb ved hjælp af høreapparat, mundaflæsning samt eventuelt støttetimer. I forlængelse heraf finder de Blanck (1992: 134f), at der er behov for mere intensiv tolkebistand for døve under uddannelse, blandt andet som følge af den stigende grad af bogliggørelse af håndværksuddannelserne. Der peges også på vanskelighederne ved at rekruttere kvalificerede tegnsprogstolke til mere specialiserede uddannelser, hvilket yderligere begrænser døve og svært hørehæmmede i deres uddannelsesmæssige valgmuligheder.

Nedenstående kommentar, fra en af svarpersonerne fra spørgeskemaundersøgelsen, antyder, at adgangen til supplerende tekniske hjælpemidler og andre former for støtte, der relaterer sig til hørenedsættelsen, ikke altid er uproblematisk:

“Jeg er under uddannelse på erhvervsskolen i [...], og klasseværelserne og auditorierne er så dårlige, at selv almindelige hørende har problemer. Al form for hjælp angående min hørenedsættelse har jeg selv været aktiv for at få. Det er yderst opslidende”.

Herudover viser nedenstående citater fra et par af deltagerne i den kvalitative interviewundersøgelse, at manglende information om supplerende tekniske hjælpemidler og vanskeligheder med at acceptere hørenedsættelsen også udgør barrierer i forhold til adgangen til supplerende tekniske hjælpemidler:

“Jeg vidste nok ikke rigtig, hvad jeg skulle bruge [af hjælpemidler] og sådan. Hvem skal jeg snakke med, hvem kan hjælpe mig ... og så stoppede jeg så [på uddannelsen], og har nu gået ledig i næsten et år. Nu har jeg så prøvet den der teleslynge [på Castberggård]. Jeg føler lige nu, at det kan jeg ikke undvære. Det er simpelthen en stor hjælp, når man har de her diskussioner, for så kan jeg opfange det meste. Så er der ikke så store problemer. Selvfølgelig er der noget, der smutter, men jeg får sammenhængen – det gør jeg ikke, hvis jeg kun har mine høreapparater”.

“Et hjælpemiddel ville nok have gjort min tid på uddannelsen lettere, men jeg ville ikke acceptere, at jeg hørte dårligt, så jeg prøvede på alle mulige måder at klare mig uden”.

Svarpersonerne er i spørgeskemaet blevet bedt om at oplyse, om de udover deres høreapparat havde nogen supplerende tekniske hjælpemidler til rådighed under deres nuværende eller seneste erhvervsuddannelsesforløb.

Tabel 5.8.

Svarpersonernes adgang til supplerende tekniske hjælpemidler i uddannelsessituationen. Særskilt efter tidspunktet for svarpersonernes afslutning af deres erhvervsuddannelse. Procent.

	Ingen hjælpe- midler	Teleslyn- ge i alle lokaler	Teleslyn- ge i nogen lokaler	FM- anlæg	Tolk i alle timer	Tolk i nogen timer	Andet	I alt	Antal
Før 1970	100	0	0	0	0	0	0	100	66
1971-1980	94	2	0	2	2	0	0	100	49
1981-1990	95	0	0	3	0	0	3	101	44
1991-1995	79	0	5*	10*	0	16*	5*	115	19
1996-2001	80	0	0	12*	2	0	7*	101	41
Under uddannelse	77	0	5*	14*	0	0	14*	110	22
I alt	91	0	1	5	1	1	3	102	241

Chi-square=68,10, df=25, p<0,0001.

Note: I det 4 af svarpersonerne oplyser at de har eller havde to typer af hjælpemidler til rådighed og 1 svarperson havde tre hjælpemidler til rådighed i forbindelse med deres uddannelsesforløb, summerer den samlede procentsats over 100 i tabellen. De observationer, der er markeret med en stjerne angiver de hjælpemiddeltypen, som de svarpersoner, der har eller havde flere hjælpemidler til rådighed, benyttede sig af i undervisningssituationen.

Af tabel 5.8 fremgår det, at 91 procent af de svarpersoner, der har taget en erhvervsuddannelse, mens de har haft deres hørenedsættelse, ikke har haft supplerende tekniske hjælpemidler i forbindelse med uddannelsesforløbet. Af tabellen fremgår det yderligere, at de yngre uddannelseskohorter i højere grad har supplerende tekniske hjælpemidler end de ældre uddannelseskohorter. Tabellen viser dog, at 77 procent af de, der på undersøgelsestidspunktet var uddannelsesaktive og samtidig fandt, at de havde problemer med hørelsen, ikke har supplerende tekniske hjælpemidler til deres rådighed i undervisningssituationen. På trods af at udbredelsen af supplerende tekniske hjælpemidler i litteraturen kritiseres for ikke at være optimal, kan det på baggrund af tabel 5.8 dog konkluderes, at udbredelsen af hjælpemidler er steget markant i løbet af den i tabellen applicerede tidshorisont.

I forlængelse af svarpersonernes adgang til supplerende tekniske hjælpemidler vil det være relevant at belyse, i hvor høj grad svarpersonerne oplever deres hørenedsættelse som en barriere mod deltagelse i undervisningssituationen. Ifølge Ravn (1998: 61f) vurderes såvel den faglige som den sociale kontakt mellem hørehæmmede og normalhørende studerende ved voksen- og ungdomsuddannelserne

som relativt begrænset. I tabel 5.9 ses, at 15 procent af de svarpersoner, der har taget eller er ved at tage en erhvervsuddannelse, finder, at deres hørenedsættelse har givet anledning til store problemer i forbindelse med deres uddannelsesforløb. Ligeledes finder 15 procent, at hørenedsættelsen ikke har voldt dem nogen problemer under uddannelsesforløbet. På trods af, at der er signifikante forskelle mellem de forskellige uddannelseskohorters vurdering af omfanget af de problemer, som hørenedsættelsen var årsag til i undervisningssituationen, er der i tabel 5.9 ikke et entydigt mønster for sammenhængen mellem de to variable. Dog fremgår det af tabellen, at de svarpersoner, der afsluttede deres uddannelsesforløb mellem 1996 og 2001, i lighed med de svarpersoner, der var under uddannelse på undersøgelsestidspunktet, og som må forventes at være de svarpersoner, der har den klareste erindring af deres uddannelsesforløb, i lavere grad end de øvrige svarpersoner finder, at hørenedsættelsen ikke indebærer nogen problemer i forhold til deres muligheder for at følge med i undervisningssituationen. En bivariat analyse, af sammenhængen mellem svarpersonernes adgang til supplerende tekniske hjælpemidler og oplevelsen af hørerelaterede problemer i undervisningssituationen, viser, at svarpersoner med supplerende tekniske hjælpemidler er overrepræsenterede blandt dem, der oplevede store problemer med at følge med i undervisningssituationen.⁷⁰

70. Chi-square=13,12, df=2, p=0,0014.

Tabel 5.9.

Svarpersonernes oplevelse af problemer med at følge med i undervisningssituationen på grund af hørenedsættelsen. Særskilt efter tidspunktet for svarpersonernes afslutning af deres erhvervsuddannelse. Procent.

	Store problemer	Nogen problemer	Ingen problemer	I alt	Antal
Før 1970	19	58	23	100	57
1971 – 1980	9	70	21	100	47
1981 – 1990	7	81	12	100	42
1991 – 1995	32	47	21	100	19
1996 – 2001	20	78	2	100	41
Under uddannelse	9	86	5	100	22
I alt	15	70	15	100	228

Chi-square=23,12, df=10, p=0,0103.

Underviserne kan, gennem en hensigtsmæssig tilrettelæggelse af den undervisningsrelaterede kommunikation, spille en central rolle i forhold til kompensationen af hørehæmmede under uddannelse. Nedenstående citater fra den kvalitative interviewundersøgelser belyser årsagen til nogen af de problemer, som uddannelsesaktive hørehæmmede kan have med at følge med i undervisningen:

“Det kan være svært [at følge med i undervisningen], for vi sidder i en hestesko. Underviseren står der oppe, og så sidder folk og snakker rundt omkring, og så kan jeg godt glemme alt om kommunikationen. Og idet jeg bruger mundaflæsning, så meget som jeg gør, så opfatter jeg kun brudstykker af undervisningen. Det går kun halvt ind. Så jeg får ikke pointerne, og så er jeg på herrens mark”.

“Jeg går nogen gange på aftenskole for at blive lidt bedre til skriftlig dansk. Jeg har aldrig lært at stave særlig godt, fordi jeg ikke kan høre endelserne. Inden jeg melder mig til kurset, tjekker jeg lige, hvem der underviser, for hvis det er en med fuldskæg, så kan jeg lige så godt give op, for jeg kan ikke mundaflæse [folk med fuldskæg]. Jeg kan kun se en uldtot, der kører op og ned. Så må jeg aflyse det og prøve igen til næste år”.

Svarpersonerne er blevet bedt om at vurdere, om deres undervisere tager eller tog hensyn til deres hørenedsættelse, når det er eller var nødvendigt. Der findes i en bivariat analyse ikke signifikante forskelle mellem de forskellige uddannelseskohorters vurdering af undervisernes vilje til at tage hensyn til hørenedsættelsen.⁷¹

I tabel 5.10 kan der spores en sammenhæng mellem underviserens vilje til at tage hensyn til svarpersonernes hørenedsættelse og svarpersonernes oplevelse af problemer med at følge med i undervisningssituationen. De svarpersoner, hvis undervisere altid tager hensyn til deres hørenedsættelse, er klart overrepræsenterede blandt dem, der ikke oplever nogen problemer med at følge med i undervisningen. Dog vurderer godt halvdelen af de, der ikke oplever hørelaterede problemer i undervisningssituationen, at deres undervisere aldrig tager hensyn til deres hørenedsættelse. Denne sammenhæng må således skyldes, at disse svarpersoner er så godt hjulpet af deres høreapparat og eventuelle hjælpemiddel, at de ikke føler, at de har behov for, at der tages særlige hensyn i undervisningssituationen.

Tabel 5.10.

Svarpersonernes vurdering af, hvor ofte deres undervisere tager eller tog hensyn til deres hørenedsættelse. Særsomt efter svarpersonernes oplevelse af problemer med at følge med i undervisningssituationen på grund af hørenedsættelsen. Procent.

	Altid	For det meste	Nogen gange	Sjældent	Aldrig	I alt	Antal
Store problemer	0	24	30	12	33	99	33
Nogen problemer	3	20	27	22	27	99	153
Ingen problemer	20	20	0	8	52	100	25
I alt	5	21	25	19	31	101	211

Chi-square=29,61, df=8, p=0,0002.

Herudover viser en bivariat analyse, at de svarpersoner, der har supplerende tekniske hjælpemidler, er overrepræsenterede blandt dem, hvis undervisere for det meste og nogen gange tager hensyn til de-

71. Chi-square=29,98, df=20, p=0,0703.

res hørenedsættelse. Svarpersoner uden supplerende tekniske hjælpemidler er overrepræsenterede blandt dem, der vurderer, at deres undervisere sjældent eller aldrig tager hensyn til deres hørenedsættelse.⁷² En mulig forklaring herpå kan være, at supplerende tekniske hjælpemidler bidrager til at øge omgivelsernes opmærksomhed omkring en given persons hørenedsættelse, hvilket således kan forventes at resultere i en højere grad af forståelse og støtte fra omgivelserne.

I forlængelse heraf er det relevant at undersøge, i hvor høj grad de personer, som svarpersonerne tager eller tog deres uddannelse sammen med, er villige til at hjælpe svarpersonerne, hvis de skulle have brug for det. Nedenstående citat, fra en af deltagerne i den kvalitative interviewundersøgelse, viser et eksempel på en oplevelse af hjælpsomhed fra de medstuderende, der samtidig har placeret interviewpersonen i et afhængighedsforhold i forhold til studiekammeraterne:

“Mine studiekammerater har langt hen ad vejen taget hensyn til mange ting, men jeg havde svært ved at følge med. Så jeg kunne ikke give så meget til studiegruppen, og det har været meget svært. Det har også været svært i den gruppe, for vi snakkede rigtig meget sammen, og jeg var fuldstændig ‘død’, når jeg kom hjem. Jeg synes, at det har været svært at følge med i gruppearbejdet, og det kan også være svært at blive ved med at spørge, når spørgsmålet bliver mødt med en afvisende holdning, eller man bliver til grin, fordi man ikke har forstået det eller sådan noget. [...] men jeg har også haft svært ved at give igen, for så kunne jeg risikere, at de ikke ville arbejde sammen med mig mere, og så ville jeg ikke få min uddannelse. Så jeg har også stillet mig meget svagt, og det er jo heller ikke så godt”.

En bivariat analyse viser, at der ikke findes signifikante forskelle mellem de forskellige uddannelseskohorters oplevelse af deres klassekammeraters vilje til at hjælpe.⁷³

72. Chi-square=12.97, df=4, p=0,0114.

73. Chi-square=21,74, df=20, p=0,2117.

Tabel 5.11.

Svarpersonernes vurdering af, hvor ofte dem, de tager eller tog deres erhvervsuddannelse sammen med, er eller var villige til at hjælpe dem, hvis de skulle have brug for det. Særskilt efter svarpersonernes oplevelse af problemer med at følge med i undervisningssituationen på grund af hørenedsættelsen. Procent.

	Altid	For det meste	Nogen gange	Sjældent	Aldrig	I alt	Antal
Store problemer	19	16	32	16	16	99	31
Nogen problemer	17	40	24	11	7	99	151
Ingen problemer	45	35	10	10	0	100	20
I alt	20	36	24	12	8	100	202

Chi-square=18,35, df=8, p=0,0188.

Af tabel 5.11 fremgår det, at svarpersonerne møder en relativt høj grad af opbakning fra dem, de tager deres uddannelse sammen med. Over halvdelen af svarpersonerne kan enten altid eller for det meste regne med hjælp fra deres klassekammerater, hvis de skulle have brug for det. Det viser sig yderligere i tabellen, at de svarpersoner, der oplever store hørelaserede problemer med at følge med i undervisningen, oplever en lavere grad af hjælpsomhed fra deres klassekammerater, end tilfældet er det for gennemsnittet af stikprøven. Herudover blev der fundet en klar sammenhæng mellem underviserens vilje til at tage hensyn til svarpersonernes hørenedsættelse i undervisningssituationen, og klassekammeraternes vilje til at hjælpe, når det er eller var nødvendigt.⁷⁴ Denne sammenhæng kan indikere at underviserens måde at håndtere det at have en hørehæmmet elev smitter af på klassekammeraternes adfærd overfor den hørehæmmede klassekammerat.

Endelig vil det være relevant at belyse, hvorledes svarpersonerne vurderer indsatsen for at kompensere for deres hørenedsættelse i forbindelse med deres uddannelsesforløb. En bivariat analyse viser, at der ikke findes signifikante forskelle mellem de forskellige uddan-

74. Chi-square=64,63, df=16, p<0,0001.

nelskohorters generelle vurdering af indsatsen for at kompensere for hørenedsættelsen i undervisningssituationen.⁷⁵

I tabel 5.12 ses det, at der findes en meget stærk sammenhæng mellem svarpersonernes oplevelse af problemer med at følge med i undervisningen og svarpersonernes vurdering af indsatsen for at kompensere for deres hørenedsættelse. De svarpersoner, der har oplevet store problemer med at følge med i undervisningen, udtrykker en markant lavere grad af tilfredshed med kompensationsindsatsen, end tilfældet er det for gennemsnittet af stikprøven, mens de, der ikke har oplevet nogen problemer, tilsvarende er mere tilfredse end gennemsnittet.

Tabel 5.12.

Svarpersonernes vurdering af indsatsen for at kompensere for hørenedsættelsen under uddannelsesforløbet. Særskilt efter svarpersonernes oplevelse af problemer med at følge med i undervisningssituationen på grund af hørenedsættelsen. Procent.

	Meget tilfreds	Tilfreds	Utilfreds	Meget utilfreds	I alt	Antal
Store problemer	0	31	44	25	100	32
Nogen problemer	6	52	40	2	100	132
Ingen problemer	39	56	6	0	101	18
I alt	8	48	37	6	99	182

Chi-square=55,03, df=6, p<0,0001.

En bivariat analyse viser, at adgangen til supplerende tekniske hjælpemidler ikke udkrystalliserer sig i signifikante forskelle i tilfredsheden med kompensationsindsatsen.⁷⁶ Her skal det dog nævnes, at de svarpersoner, der har eller havde supplerende tekniske hjælpemidler til rådighed i undervisningssituationen, er overrepræsenterede blandt dem, der er meget tilfredse med indsatsen for at kompensere for deres hørenedsættelse under uddannelsesforløbet. Endelig viser en ana-

75. Chi-square=13,59, df=15, p=0,5568.

76. Chi-square=7,51, df=3, p=0,0572.

lyse af sammenhængen mellem tilfredsheden med kompensationsindsatsen og underviserens vilje til at tage hensyn til svarpersonernes hørenedsættelse følgende. De svarpersoner, hvis undervisere altid eller for det meste har taget hensyn til deres hørenedsættelse i undervisningssituationen, vurderer generelt indsatsen for at kompensere for hørenedsættelsen signifikant mere positivt end svarpersoner, der oplevede, at der sjældent eller aldrig bliver eller blev taget hensyn til deres hørenedsættelse i undervisningssituationen.⁷⁷

5.5. Arbejdsindsats, fritidsmængde og psykisk udmattelse

I det følgende vil svarpersonernes vurdering af deres arbejdsindsats under uddannelsesforløbet blive analyseret. En tidligere undersøgelse af hørehæmmede under uddannelse har vist, at hørehæmmede ofte føler, at det har krævet en 'ekstraordinær' indsats at klare sig under uddannelsesforløbet, særligt hvad angår forberedelse. Dette har indebåret, at hørehæmmede personer føler, at de ikke har megen fritid under uddannelsen (Riisager & Eskildsen, 1992: 109f).

Svarpersonerne er i spørgeskemaet blevet bedt om at vurdere, hvor meget hjemmearbejde de er eller var nødt til at lave for at kunne følge med i undervisningen i samme grad som dem, de tager eller tog deres uddannelse sammen med. Der blev i en bivariat analyse ikke fundet nogen signifikante forskelle mellem de forskellige uddannelseskohorters vurdering af, hvor meget hjemmearbejde de var nødt til at lave for at følge med i undervisningen i samme grad som dem, de tager eller tog deres erhvervsuddannelse sammen med⁷⁸ en af deltagerne i den kvalitative interviewundersøgelse kompenserede for sin hørenedsættelse på følgende måde under sit uddannelsesforløb:

“Hvis bare jeg havde antennerne ude hele tiden og læste pensum igennem både før og efter undervisningen, havde jeg ikke de store problemer med at følge med i undervisningen. Så det krævede en stor indsats at følge med, men det gik”.

77. Chi-square=29,08, df=12, p=0,0038.

78. Chi-square=18,39, df=15, p=0,2427.

Af tabel 5.13 fremgår det, at små 40 procent af svarpersonerne vurderer, at de er nødt til at lave mere eller meget mere hjemmearbejde, for at kunne følge undervisningen i samme grad som dem, de tager eller tog deres uddannelse sammen med. Der er i tabellen yderligere en klar sammenhæng mellem den vurderede arbejdsmængde og svarpersonernes oplevelse af de problemer, som hørenedsættelsen indebærer for deres muligheder for at følge med i undervisningen. De svarpersoner, der oplever store problemer med at følge med i undervisningen, er klart overrepræsenterede blandt dem, der vurderer, at de er nødt til at lave meget mere hjemmearbejde end dem, de tager deres uddannelse sammen med.

Herudover er svarpersonernes vurdering af, hvor meget hjemmearbejde de er eller var nødt til at lave, for at kunne følge undervisningen i samme grad som deres klassekammerater, blevet analyseret i forhold til svarpersonernes adgang til supplerende tekniske hjæl-

Tabel 5.13.

Svarpersonernes vurdering af hvor meget hjemmearbejde de er eller var nødt til at lave, for at de kunne følge med i undervisningen i samme grad som dem, de tager eller tog deres uddannelse sammen med. Særskkilt efter svarpersonernes oplevelse af problemer med at følge med i undervisningssituationen på grund af hørenedsættelsen. Procent.

	Meget mere	Mere	Det samme	Mindre	I alt	Antal
Store problemer	31	38	31	0	100	32
Nogen problemer	3	32	63	1	99	142
Ingen problemer	0	12	88	0	100	25
I alt	7	31	61	1	100	199

Chi-square=44,01, df=6, p<0,0001.

permidler. Herudover er tilfredsheden med indsatsen for at kompensere for hørenedsættelsen under uddannelsesforløbet samt underviserens vilje til at tage hensyn til svarpersonens hørenedsættelse i undervisningssituationen også blevet analyseret i forhold til svarpersonernes vurdering af deres arbejdsindsats. Der blev i disse biva-

riate analyser ikke fundet nogen signifikante sammenhænge med svarpersonernes vurderede arbejdsbyrde.⁷⁹

I forlængelse heraf er svarpersonerne blevet spurgt om, hvor meget fritid de vurderer, at de har eller havde i forhold til dem, som de tager eller tog deres uddannelse sammen med. En bivariat analyse viser, at der ikke findes signifikante forskelle mellem de forskellige uddannelseskohorters vurdering af, hvor meget fritid de har eller havde i forhold til dem, de tager eller tog deres uddannelse sammen med.⁸⁰

I tabel 5.14 ses det, at over 70 procent af svarpersonerne vurderer, at de omtrent har eller havde lige så meget fritid, som dem de tager eller tog deres uddannelse sammen med. Herudover kan der spores en klar sammenhæng mellem svarpersonernes oplevelse af hørerelaterede problemer med at følge med i undervisningen og deres vurdering af, hvor meget fritid de har i forhold til deres klassekammerater. De svarpersoner, der oplever store hørerelaterede problemer i undervisningssituationen, finder, at de har mindre fritid, end tilfældet er det for gennemsnittet af stikprøven.

Tabel 5.14.

Svarpersonernes vurdering af hvor meget fritid de har eller havde i forhold til dem, de tager eller tog deres uddannelse sammen med. Særskilt efter svarpersonernes oplevelse af problemer med at følge med i undervisningssituationen på grund af hørenedsættelsen. Procent.

	Mere	Det samme	Mindre	Meget Mindre	I alt	Antal
Store problemer	0	41	32	26	99	34
Nogen problemer	1	75	20	4	100	153
Ingen problemer	0	86	7	7	100	28
I alt	1	71	20	8	100	215

Chi-square=28,90, df=6, p<0,0001.

79. Chi-square (hjælpebidler)=4,90, df=3, p=0,1797. Chi-square (kompensation under uddannelse)=15,21, df=9, p=0,0854. Chi-square (hensyn fra underviser)=8,83, df=12, p=0,7176.

80. Chi-square=15,20, df=15, p=0,4370.

Herudover blev det i en bivariat analyse fundet, at de svarpersoner, der er utilfredse og meget utilfredse med indsatsen i forhold til at kompensere for deres hørenedsættelse i forbindelse med deres uddannelsesforløb, er overrepræsenterede blandt dem, der vurderer, at de har eller havde mindre fritid end dem, de tog deres uddannelse sammen med.⁸¹ Ikke overraskende blev det fundet, at dem, der vurderer, at de er nødt til at lave mere hjemmearbejde for at følge med, ligeledes finder, at de har mindre fritid end deres klassekammerater.⁸² Endelig skal det nævnes, at adgangen til supplerende tekniske hjælpemidler og underviserens vilje til at tage hensyn til svarpersonernes hørenedsættelse ikke viser sig at have signifikans i forhold til svarpersonernes vurdering af, hvor meget fritid de har i forhold til deres klassekammerater.⁸³

Endelig vil det i denne sammenhæng være relevant at belyse, hvorvidt svarpersonerne føler sig psykisk udmattede, når de kommer eller kom hjem fra undervisning. En bivariat analyse viser, at der ikke findes signifikante forskelle på de forskellige uddannelseskohorters oplevelse af psykisk udmattelse efter undervisning.⁸⁴

Af tabel 5.15 fremgår det, at psykisk udmattelse er et udbredt problem blandt hørehæmmede under uddannelse, da 80 procent af svarpersonerne generelt eller af og til føler sig psykisk udmattede, når de kommer eller kom hjem fra undervisning.

I tabellen kan der spores en meget klar sammenhæng mellem forekomsten af psykisk udmattelse og svarpersonernes oplevelse af hørelaterede problemer i undervisningssituationen. De svarpersoner, der oplever eller oplevede store hørelaterede problemer i undervisningssituationen, føler eller følte sig mere end dobbelt så ofte som gennemsnittet af stikprøven generelt psykisk udmattede, når de kom-

81. Chi-square=24,83, df=9, p=0,0032.

82. Chi-square=148,48, df=9, p<0,0001.

83. Chi-square (hjælpemidler)=4,35, df=3, p=0,2261. Chi-square (hensyn fra underviser)=15,46, df=12, p=0,2174.

84. Chi-square=17,74, df=10, p=0,0596.

Tabel 5.15.

Svarpersonernes vurdering af, hvorvidt de føler eller følte sig *psykisk* udmattede, når de kommer eller kom hjem fra undervisning. Særskilt efter svarpersonernes oplevelse af problemer med at følge med i undervisningssituationen på grund af hørenedsættelsen. Procent.

	Ja	Af og til	Nej	I alt	Antal
Store problemer	81	16	3	100	32
Nogen problemer	29	53	18	100	157
Ingen problemer	14	31	55	100	29
I alt	35	45	21	101	218

Chi-square=56,59, df=4, p<0,0001.

mer eller kom hjem fra undervisning. Herudover viser en bivariat analyse, at de svarpersoner, der generelt føler sig psykisk udmattede, når de kommer eller kom hjem fra undervisning, er overrepræsenterede blandt dem, der er nødt til at lave meget mere eller mere hjemmearbejde end deres klassekammerater, for at kunne følge med i undervisningen i samme grad som deres klassekammerater.⁸⁵ Ligeledes findes det, at de svarpersoner, der generelt føler sig psykisk udmattede, når de kommer eller kom hjem fra undervisning, er overrepræsenterede blandt dem, der vurderer, at de har mindre eller meget mindre fritid end deres klassekammerater.⁸⁶ Endelig viser en bivariat analyse, at adgangen til supplerende tekniske hjælpemidler ikke har signifikant indflydelse i forhold til oplevelsen af psykisk udmattelse efter undervisning.⁸⁷

Analysen af hørenedsættelsens indflydelse på uddannelsesforløbet viser, at jo større hørerelaterede problemer, svarpersonen oplever i undervisningssituationen, jo mere tid er den hørehæmmede uddannelsesaktive nødt til at bruge på hjemmearbejde. Dette resulterer ifølge analysen således i mindre tid til rekreative aktiviteter i fri-

85. Chi-square=36,55, df=6, p<0,0001.

86. Chi-square=22,34, df=6, p=0,0010.

87. Chi-square=5,62, df=2, p=0,0601.

tiden og en højere grad af psykisk udmattelse efter undervisning. På denne baggrund kan det således konkluderes, at den kompenserende indsats fra den hørehæmmedes omgivelser er af stor vigtighed for den hørehæmmedes muligheder for at få et optimalt fagligt og personligt udbytte af sine uddannelsesaktiviteter. Denne konklusion understreges af den sammenhæng, der i det foregående afsnit blev fundet mellem undervisernes og klassekammeraternes kompenserende indsats og omfanget af de af svarpersonerne oplevede hørerelaterede problemer i undervisningssituationen.

5.6. Den sociale oplevelse af uddannelsesforløbet

Efter at have undersøgt svarpersonernes vurdering af kompensationsindsatsen i undervisningssituationen og hørenedsættelsens indflydelse på uddannelsesforløbet, er det relevant at kaste et blik på svarpersonernes sociale oplevelse af uddannelsesforløbet.

Svarpersonerne er i spørgeskemaet blevet spurgt om, hvorvidt de har eller havde gode venner på deres uddannelsessted. En bivariat analyse viser, at der ikke findes signifikante forskelle mellem de forskellige uddannelseskohorters vurdering af omfanget af de venskabelige bånd, der blev knyttet under uddannelsesforløbet.⁸⁸ Af tabel 5.16 fremgår det, at svarpersonerne lader til at have været ganske velintegrerede i det sociale fællesskab under uddannelsesforløbet. Kun 4 procent af svarpersonerne vurderede, at de slet ikke havde nogen gode venner under uddannelsesforløbet. Da et tilsvarende spørgsmål ikke er blevet stillet til en stikprøve, der er repræsentativ for befolkningen som helhed, er det ikke muligt at vurdere, om hørehæmmede under uddannelse har flere eller færre venskabelige relationer under deres uddannelsesforløb end normalthørende personer. Af tabellen fremgår det, at svarpersoner, der finder, at de som følge af deres hørenedsættelse har store problemer med at følge med i undervisningen, vurderer, at de har signifikant færre venner end gennemsnittet af stikprøven. Herudover er de svarpersoner, der føler eller følte sig psykisk udmattede, når de kommer eller kom hjem fra un-

88. Chi-square=20,24, df=15, p=0,1628.

dervisning overrepræsenterede blandt dem, der vurderer, at de har eller havde få eller ingen gode venner på deres uddannelsessted.⁸⁹

Svarpersonerne er i forlængelse heraf blevet spurgt om, hvorvidt de tilbringer eller tilbragte deres frokost- og kaffepauser sammen med dem, som de tager eller tog deres uddannelse sammen med, eller om

Tabel 5.16.

Svarpersonernes vurdering af, hvorvidt de har eller havde gode venner på deres uddannelsessted. Særskilt efter svarpersonernes oplevelse af problemer med at følge med i undervisningssituationen på grund af hørenedsættelsen. Procent.

	Mange gode venner	Nogen gode venner	Få gode venner	Ingen gode venner	I alt	Antal
Store problemer	22	34	34	9	99	32
Nogen problemer	32	39	26	3	100	155
Ingen problemer	67	22	11	0	100	27
I alt	35	36	26	4	101	214

Chi-square=18,74, df=6, p=0,0046.

de oftest sidder eller sad alene. En bivariat analyse viser, at der ikke fundet signifikante forskelle mellem, hvor ofte de forskellige uddannelseskohorters sidder eller sad sammen med deres klassekammerater i forbindelse med frokost- eller kaffepauser.⁹⁰ I tabel 5.17 ses det, at svarpersonerne generelt er opsøgende i forhold til deres klassekammeraters selskab i forbindelse med frokost- og kaffepauser. Det findes ligeledes, at de svarpersoner, der oplever eller oplevede store hørerelaterede problemer i forhold til undervisningen, er klart overrepræsenterede blandt dem, der holder eller holdt sig for sig selv under frokost- og kaffepauser på uddannelsesinstitutionen.

89. Chi-square=30,73, df=6, p<0,0001.

90. Chi-square=30,26, df=20, p=0,0657.

Tabel 5.17.

Svarpersonernes vurdering af, hvor ofte de i forbindelse med frokost- eller kaffepauser på uddannelsesinstitutionen sidder eller sad sammen med dem, de tager eller tog deres uddannelse sammen med. Særskilte efter svarpersonernes oplevelse af problemer med at følge med i undervisningssituationen på grund af hørenedsættelsen. Procent.

	Sidder eller sad altid alene	Sidder eller sad for det meste alene	Nogen gange alene nogen gange med andre	Sidder eller sad for det meste med de andre	Sidder eller sad altid med de andre	I alt	Antal
Store problemer	18	21	21	24	15	99	33
Nogen problemer	1	4	19	32	43	99	157
Ingen problemer	0	0	4	25	71	100	28
I alt	4	6	17	30	43	100	218

Chi-square=52,09, df=8, p<0,0001.

Herudover viser det sig, at de svarpersoner, der føler eller følte sig psykisk udmattede, når de kommer eller kom hjem fra undervisning, er overrepræsenterede blandt dem, der altid eller for det meste sidder eller sad for sig selv i forbindelse med frokost- og kaffepauserne på uddannelsesinstitutionen.⁹¹

Endelig er det relevant at undersøge i hvor høj grad svarpersonerne deltager i det sociale liv på uddannelsesinstitutionen. Her kan der refereres til en norsk undersøgelse, hvor en række hørehæmmede studerende rapporterer om en vis grad af social isolation. Undersøgelsen viser, at det at færdes i støjende omgivelser blandt normalt hørende indebærer, at de adspurgte finder det vanskeligt at deltage i det sociale samvær med deres normalthørende medstuderende (Antonsen, 1998: 248; se også Ravn, 1998: 61f). Ligeledes finder Madsen (1996: 96) i et studie af en række unge døves uddannelsesforhold, at der kun etableredes begrænsede sociale kontakter med de medstuderende. Den begrænsede sociale kontakt skyldes de vanskeligheder og krav, som den sociale interaktion med normalthørende indebærer for døve. Nedenstående citat fra en af deltagerne i den

91. Chi-square=36,15, df=8, p<0,0001.

kvalitative interviewundersøgelse belyser de problemer, som hørehæmmede kan opleve ved deltagelse i fester og andre sociale arrangementer:

“Til fester er jeg jo nok ikke så spændende, for musikken skal jo altid være med, og så kan jeg jo ikke følge med. Og fordi jeg har tinnitus – det gør ondt – så tager jeg propper i ørene, og så kan jeg slet ikke høre noget. Og så sidder jeg der sammen med nogen som synes, det er lidt kedeligt at være sammen med mig. Så efterhånden synes jeg nok, at jeg er blevet afskåret fra at være med til nogle sociale arrangementer, som tiden er gået. Normalthørende forstår det ikke – de kan simpelthen ikke sætte sig ind i det”.

Som indikator på svarpersonernes deltagelse i det sociale liv på uddannelsesinstitutionen, er svarpersonerne blevet spurgt om, hvor ofte de deltager eller deltog i sociale aktiviteter med dem, som de tager eller tog deres uddannelse sammen med. Heller ikke i forhold til dette spørgsmål findes der signifikante forskelle mellem de forskellige uddannelseskohorters besvarelser.⁹² I tabel 5.18 ses det, at to tredjedele af svarpersonerne ofte eller af og til deltager eller deltog i sociale aktiviteter med dem, de tager eller tog deres uddannelse sammen med. I lighed med analyserne i tabel 5.16 og 5.17 viser de svarpersoner, der på grund af deres hørenedsættelse oplever store problemer med at følge med i undervisningen, sig at have en lavere grad af social kontakt med deres klassekammerater end gennemsnittet af stikprøven. Dette indikerer, at graden af social isolation på uddannelsesinstitutionen tiltager i takt med hørenedsættelsens omfang.

Herudover viser de svarpersoner, der generelt føler eller følte sig psykisk udmattede, når de kommer eller kom hjem fra undervisning, sig at være overrepræsenterede blandt dem, der sjældent eller aldrig deltager eller deltog i sociale aktiviteter med dem, de tager eller tog deres uddannelse sammen med.⁹³

92. Chi-square=24,39, df=15, p=0,0588.

93. Chi-square=12,76, df=6, p=0,0469.

Tabel 5.18.

Svarpersonernes vurdering af, hvor ofte de deltager eller deltog i sociale aktiviteter med dem, de tager eller tog deres uddannelse sammen med. Særskilt efter svarpersonernes oplevelse af problemer med at følge med i undervisningssituationen på grund af hørenedsættelsen. Procent.

	Ofte	Af og til	Sjældent	Aldrig	I alt	Antal
Store problemer	13	41	16	31	101	32
Nogen problemer	23	45	22	10	100	155
Ingen problemer	54	29	7	11	101	28
I alt	25	42	19	14	100	215

Chi-square=24,77, df=6, p=0,0004.

Diskussionen af svarpersonernes sociale oplevelse af uddannelsesforløbet svækkes af, at der ikke findes en for befolkningen som helhed repræsentativ referencegruppe, der har besvaret identiske spørgsmål. Anvendes den gruppe svarpersoner, der oplyser, at de ikke oplever nogen hørelaterede problemer i undervisningssituationen, som referencegruppe til dem, der oplever hørelaterede problemer i undervisningssituationen viser følgende mønster sig: Gruppen, der oplever nogen hørelaterede problemer er så ikke tæt inddragede i det sociale fællesskab som referencegruppen, mens den gruppe, der oplever store hørelaterede problemer i undervisningssituationen, har en endnu mere marginal placering i forhold til det sociale fællesskab på uddannelsesinstitutionen.

5.7. Vurderingen af uddannelsesforløbets perspektiver

Endelig vil det være relevant at belyse, hvorledes svarpersonerne som uddannelsesaktive vurderer eller vurderede mulighederne for at få et job efter endt uddannelse. En bivariat analyse viser, at der ikke findes signifikante forskelle på, hvorledes de forskellige uddannelseskohorter som uddannelsesaktive vurderede mulighederne for at få et job efter endt uddannelse.⁹⁴

94. Chi-square=17,83, df=15, p=0,2716.

Af tabel 5.19 fremgår det, at svarpersonerne som uddannelsesaktive generelt så optimistisk på deres beskæftigelsesmæssige fremtid. Mere end 7 ud af 10 svarpersoner vurderede deres muligheder for at få et job efter endt uddannelse som enten meget gode eller gode. Herudover viser tabellen, at der er en klar sammenhæng mellem svarpersonernes vurdering af hørenedsættelsens konsekvenser for deres muligheder for at følge med i undervisningen og deres vurdering af mulighederne for at få et job efter endt uddannelse. De, der finder at hørenedsættelsen har store konsekvenser for deres muligheder for at følge med i undervisningen, anlægger eller anlagde en mindre optimistisk vurdering af deres beskæftigelsesmæssige perspektiver efter endt uddannelse, end tilfældet er det for gennemsnittet.

Der blev herudover fundet en klar sammenhæng mellem svarpersonernes vurdering af, hvorledes de som uddannelsesaktive vurderede mulighederne for at få et nyt arbejde, og deres vurdering af indsatsen for at kompensere for hørenedsættelsen under deres uddannelsesforløb. De svarpersoner, der var meget tilfredse eller tilfredse med indsatsen for at kompensere for hørenedsættelsen, er eller var signifikant mere positive i deres vurdering af mulighederne for at få et job efter endt uddannelse end de, der er eller var utilfredse med ind-

Tabel 5.19.

Svarpersonernes erindring af, hvorledes de som uddannelsesaktive vurderede mulighederne for at få et arbejde efter endt uddannelse. Særskilt efter svarpersonernes oplevelse af problemer med at følge med i undervisningssituationen på grund af hørenedsættelsen. Procent.

	Meget gode	Gode	Dårlige	Meget dårlige	I alt	Antal
Store problemer	19	23	35	23	100	31
Nogen problemer	35	40	21	3	99	150
Ingen problemer	60	33	3	3	99	30
I alt	36	36	21	6	99	211

Chi-square=32,84, df=6, p<0,0001.

satsen for at kompensere for hørenedsættelsen under uddannelsesforløbet.⁹⁵ Denne sammenhæng indeholder ikke det store overraskelsesmoment, da svarpersoner, der på baggrund af en effektiv kompensationsindsats i undervisningssituationen, har fået en række kommunikationsunderstøttende metoder til rådighed. Disse svarpersoner vil sandsynligvis føle sig bedre rustede til at håndtere de kommunikative problemstillinger, der kan opstå i arbejdslivet end de svarpersoner, der i undervisningssituationen ikke har oplevet en effektiv indsats for at kompensere for deres hørenedsættelse.

5.8. Sammenfatning

I analysen, af hørehæmmedes vilkår i uddannelsessystemet, blev det fundet, at der ikke lader til at være de store forskelle på hørehæmmede og normalthørende personers uddannelsesvalg. Det blev også fundet, at hørenedsættelsen kun i meget lavt omfang er årsag til, at svarpersonerne ikke bruger deres erhvervsuddannelse i deres arbejde.

Herudover viser det sig, at der blandt svarpersonerne er en udbredt tilfredshed med uddannelsesforløbet, mens det blev fundet, at godt halvdelen af svarpersonerne vurderede, at deres hørenedsættelse havde negative konsekvenser for det faglige udbytte af deres uddannelsesforløb.

10 procent af svarpersonerne havde supplerende tekniske hjælpemidler til rådighed som kompensation for hørerelaterede problemer i forbindelse med deres uddannelsesforløb. Udbredelsen af supplerende tekniske hjælpemidler lader på baggrund af materialet til at være forøget gennem det seneste årti, og næsten hver fjerde af de svarpersoner, der på undersøgelsestidspunktet var under uddannelse, havde supplerende tekniske hjælpemidler til rådighed i undervisningssituationen.

I forlængelse heraf blev omgivelsernes rolle i forbindelse med kompensationsindsatsen undersøgt. Her blev det fundet, at svarpersoner, der oplevede store hørerelaterede problemer i undervisningssituationen, vurderede deres underviseres og klassekammeraters vilje

95. Chi-square=37,84, df=9, p<0,0001.

til at tage hensyn til deres hørenedsættelse som mindre, end tilfældet var det for gennemsnittet af stikprøven. Halvdelen af de relevante svarpersoner fandt, at deres undervisere udviste en ringe vilje til at tage hensyn til deres hørenedsættelse i undervisningssituationen. I forhold til en generel vurdering af kompensationsindsatsen i undervisningssituationen blev det fundet, at de svarpersoner, der oplevede store hørerelaterede problemer, var mindre tilfredse med kompensationsindsatsen end gennemsnittet af stikprøven.

Dette mønster gør sig også gældende i forhold til svarpersonernes vurdering af, hvor meget fritid de havde, og hvor meget hjemmearbejde de var nødt til at lave i forhold til deres normalthørende klassekammerater. Herudover viste analysen, at de svarpersoner, der oplevede store hørerelaterede problemer i undervisningssituationen, oftere end gennemsnittet følte sig psykisk udmattede, når de kom hjem fra undervisning. Denne gruppe fandt også, at de havde færre venner på uddannelsesinstitutionen end gennemsnittet. Endelig vurderede gruppen af svarpersoner, der oplevede store hørerelaterede problemer i undervisningssituationen, deres muligheder for at få et job efter endt uddannelse som dårligere end de svarpersoner, der oplevede nogen eller ikke oplevede nogen problemer i undervisningssituationen.

Analysen af hørehæmmede personers vilkår i uddannelsessystemet viser, at svarpersoner, der oplever problemer med at følge med i undervisningssituationen, også har mindre overskud i fritiden. Materialet indikerer også, at denne gruppe har et mindre socialt netværk end de svarpersoner, der ikke finder, at hørenedsættelsen er årsag til nævneværdige problemer i undervisningssituationen. Der kan i uddannelsessystemet således identificeres en gruppe, der lader til at have behov for en mere opstøttende indsats, såfremt denne gruppe skal have samme muligheder som normalthørende uddannelsesaktive for at tilegne sig brugbare kvalifikationer i løbet af deres uddannelsesforløb.

Der blev i diskussionen af datamaterialet taget visse forbehold vedrørende datamaterialets validitet, som følge af den store spredning der fandtes i forhold til tidspunktet for svarpersonernes afslutning af deres erhvervsuddannelse. Analysen af de inddragede variable viste imidlertid, at spredningen på tidspunktet for svarpersonernes af-

slutning af deres uddannelse kun i meget begrænset omfang havde signifikant indflydelse på mønstrene i svarpersonernes besvarelser. Dette forhold kan således ikke ansues som værende årsag til nævneværdige problemer i forhold til datamaterialets validitet. I forlængelse heraf skal det dog atter pointeres, at analysen baserer sig på et forholdsvis lavt antal observationer, hvilket indebærer, at ovenstående analyser skal tages med et vist forbehold.

SOCIALE KONTAKTER OG AKTIVITETER BLANDT HØREHÆMMEDE

6.0. Indledning

I det følgende vil det blive undersøgt, hvilke konsekvenser hørenedsættelsen har for svarpersonernes sociale kontaktflade og deres aktivitetsniveau i fritiden. Som det tidligere er blevet diskuteret, kan en hørenedsættelse indebære oplevelser af social isolation, hvilket illustreres af nedenstående kommentar fra en af de svarpersoner, der medvirkede i spørgeskemaundersøgelsen:

“Man føler sig ofte udenfor, når man er sammen med andre mennesker socialt. Man kan meget sjældent deltage i en længerevarende samtale, når mange er sammen. Man får fat i noget af det, der bliver talt om, men får sjældent fat i det hele - bl.a. pga. baggrundstøj. [...] Når man får en hørenedsættelse inklusiv tinnitus og skelnetab, er det med til, at ens sociale liv forringes ret så meget. Ofte deltager man i det, smiler og lader som om, man forstår – hvordan får man andre mennesker til at gentage, hvis man ikke forstår, hvad der bliver sagt, når en masse mennesker sidder og griner og snakker lystigt videre. Jeg har prøvet, men oplevet at, vedkommende [...] har opfattet, hvad de andre snakker om, og ja, så er det jo ti gange lettere at snakke med dér, i stedet for at forklare sig én gang til over for mig”.

Herudover kan en hørerelateret oplevelse af udbrændthed, som nedenstående citat fra en af svarpersonerne antyder, indebære, at den hørehæmmede ikke har overskud til at engagere sig i forskellige aktiviteter i sin fritid:

“...min hørenedsættelse og tinnitus kan være et dagligt, personligt helvede inde i hovedet. Jeg har altid dyrket sport og motion, som giver mig livskvalitet i forhold til min høreskade og tinnitus. Jeg mærker tydeligt alderen trykke, da jeg bruger megen koncentration for at kunne gennemføre en arbejdsdag. Er derfor træt og udbrændt, når jeg kommer hjem, og har derfor brug for mere tid til mig selv”.

I det følgende vil der blive fokuseret på svarpersonernes sociale kontakthælder bestående af venner og familie, hvorefter analysen vil orientere sig mod svarpersonernes oplevelse af deres kommunikative relationer og bestræbelserne på at få disse til at fungere. Endelig vil der i analysen af svarpersonernes sociale kontakter og aktiviteter blive fokuseret på svarpersonernes fritidsaktiviteter og hørenedsættelsens konsekvenser herfor. Med henblik på at vurdere om de konkrete problemstillinger omfang er mere udbredt blandt svarpersonerne end i befolkningen som helhed, vil data fra en repræsentativ referencegruppe løbende blive inddraget i analysen.

6.1. Svarpersonernes familieliv

I det følgende vil svarpersonernes oplevelse af deres familieliv blive diskuteret. I forhold til denne problemstilling finder Hallberg og Carlsson (1992a: 10), at... *“the burden of hearing impairment is shared with the nearest relatives”*, i de tilfælde hvor den hørehæmmede bliver frustreret over hørenedsættelsens sociale konsekvenser, og således ‘deler’ disse frustrationer med den nærmeste familie. Denne iagttagelse finder imidlertid ikke umiddelbar støtte i en dansk sammenhæng, da hørenedsættelsen, ifølge en dansk undersøgelse (Bengtsson, 1997), ikke lader til at have de store konsekvenser for den hørehæmmedes familieliv. I en undersøgelse af betydningen af en funktionshæmnings opståen for den funktionshæmmedes ægteskab, angav 83 procent af de adspurgte hørehæmmede, at hørenedsættelsen ikke betød noget for samlivet. 1 procent fandt, at ægteskabet blev styrket efter funktionshæmnings opståen. 13 procent fandt, at hørenedsættelsen var en belastning for ægteskabet, mens 3 procent angav, at hørenedsættelsen var årsag til skilsmisse (Bengtsson, 1997: 57).

Svarpersonerne er i spørgeskemaet blevet bedt om at oplyse deres ægteskabelige status, som i tabel 6.1 sammenlignes med den ægteskabelige status for et repræsentativt udsnit af befolkningen. Sam-

menlignes de forskellige aldersgrupper i tabellen fremgår det, at der, i forhold til mønstrene i den ægteskabelige status, ikke lader til at være de store forskelle mellem de hørehæmmede svarpersoner og referencegruppen. Dog skal det bemærkes, at de yngre hørehæmmede i mindre grad end referencegruppen er gift, og at godt dobbelt så mange af de hørehæmmede svarpersoner i alderen 30 til 39 i forhold til referencegruppen er fraskilte. I forlængelse heraf er de svarpersoner, der er fraskilte eller separerede, blevet spurgt om, hvorvidt hørenedsættelsen var den vigtigste årsag til skilsmissem eller separationen. Hertil svarer 4 procent af de skilte eller separerede svarpersoner bekræftende. I overensstemmelse med den ovenfor refererede analyse (Bengtsson, 1997) lader hørenedsættelsen således ikke til at have de store konsekvenser for den ægteskabelige status for hørehæmmede personer. Endelig oplyser 9 procent af de svarpersoner, der er eller har været gift, at deres ægtefælle også har eller havde problemer med nedsat hørelse.

Tabel 6.1.

Svarpersonernes ægteskabelige status. Sammenlignet med befolkningen som helhed i alderen 18-64 fra 2000 (markeret med fed skrift). Særskilt efter alder. Procent.

	Gift	Fraskilt eller separeret	Enke/ enkemand	Ugift	I alt	Antal
18 – 29 år	10	0	2	89	101	61
	15	0	0	84	99	778
30 – 39 år	51	11	0	39	101	124
	58	5	0	36	99	970
40 – 49 år	68	14	1	18	101	325
	68	13	1	19	101	992
50 – 59 år	77	15	2	6	100	784
	74	13	4	8	99	959
60 – 64 år	76	12	8	4	100	259
	74	11	9	7	101	395
I alt	70	13	3	14	100	1.553
	57	9	2	32	100	4.094

Note: Undersøgelsen af befolkningen som helhed inkluderede besvarelsen 'Registreret partnerskab'. Da denne svarkategori ikke er anvendt i undersøgelsen af hørehæmmede, er kategorierne 'Gift' og 'Registreret partnerskab' i tabellen blevet slået sammen for befolkningen som helhed. Data for befolkningen som helhed er indsamlet af Socialforskningsinstituttet i marts 2000 i forbindelse med en undersøgelse af levekårene i Danmark.

For at få et mere præcist billede af samlivsforholdene i stikprøven, er svarpersonerne blevet bedt om, at oplyse om de bor alene, eller om de deler husholdning med ægtefælle eller samlever. I tabel 6.2 ses det, at der ikke er de store forskelle i samlivsmønstrene mellem stikprøven af hørehæmmede og befolkningen som helhed.

Tabel 6.2.

Svarpersonernes faktiske samlivsforhold. Sammenlignet med befolkningen som helhed i alderen 18-64 fra 2000 (markeret med fed skrift). Særskilt efter alder. Procent.

	Samlevende med ægtefælle eller samlever	Ikke samlevende	I alt	Antal
18 – 29 år	41	59	100	61
	54	46	100	778
30 – 39 år	75	25	100	118
	79	21	100	970
40 – 49 år	77	23	100	310
	82	18	100	992
50 – 59 år	86	14	100	747
	81	19	100	959
60 – 64 år	83	17	100	244
	77	23	100	395
I alt	81	19	100	1.480
	75	25	100	4.094

Note: Fordelingerne for befolkningen som helhed er markeret med fed skrift. Data for befolkningen som helhed er indsamlet af Socialforskningsinstituttet i marts 2000 i forbindelse med en undersøgelse af levekårene i Danmark.

For de yngre aldersgrupper – særligt den yngste – er de hørehæmmede svarpersoner i lidt lavere grad end befolkningen som helhed samlevende med ægtefælle eller samlever, mens det modsatte mønster gør sig gældende for de to ældste aldersgrupper. I en multivariat analyse⁹⁶ blev det fundet, at hverken svarpersonernes *funktionelle høreegenskaber* eller *tidspunktet for hørenedsættelsens indtræden* har signifikant betydning for, om svarpersonerne er samlevende eller bor alene.

96. Denne problemstilling er blevet analyseret ved hjælp af multipel logistisk regression. Som tidligere anført er det denne multivariate analysemodel, der tages i anvendelse, med mindre andet eksplicit angives. Jf. bilagstabel 6.1.

Svarpersonerne er herudover blevet spurgt om, hvorvidt de har børn. I tabel 6.3 ses det, at 84 procent af svarpersonerne enten har hjemme- eller udeboende børn.

Tabel 6.3.

Fordeling på spørgsmål om, hvorvidt svarpersonerne har børn.

	Antal	Procent
Ja, jeg har børn, der bor hjemme	253	16
Ja, jeg har børn, der er flyttet hjemmefra	844	54
Ja, jeg har både hjemme- og udeboende børn	223	14
Nej	229	15
I alt	1.549	99

I en bivariat analyse blev det fundet, at *tidspunktet for hørenedsættelsens indtræden* har signifikant betydning for, om svarpersonerne har børn eller ej. De svarpersoner, der har en medfødt hørenedsættelse, er markant overrepræsenterede blandt dem, der ikke har børn, ligesom svarpersoner, hvis hørenedsættelse er opstået indenfor de første 10 leveår, også er overrepræsenterede blandt dem, der ikke har børn.⁹⁷

I forlængelse heraf er de svarpersoner, der har børn, blevet spurgt om, hvorvidt de oplever problemer med at kommunikere med deres børn som følge af deres hørenedsættelse. En af deltagerne i den kvalitative interviewundersøgelse har berettet om følgende lejlighedsvis problemer og frustrationer i forhold til kommunikationen med sine børn:

“Mine børn kan komme med nogen grimme bemærkninger bag min ryg. Det er ret hårdt. Jeg hører ikke, hvad de siger, men jeg hører, at de mumler et eller andet. Så spørger jeg: “Hvad siger du?”, “ná, ingenting”, siger de så bare. Du ved godt, hvordan børn kan se

97. Chi-square=90,37, df=6, p<0,0001. Denne sammenhæng reproduceres i en multivariat analyse, hvor der kontrolleres for svarpersonernes alder. Svarpersonernes funktionelle høreegenskaber viser sig ikke at have signifikant indflydelse på, om svarpersonerne har stiftet familie. Jf. bilagstabel 6.2.

ud: små uskyldigheder, og så ved man, at der er noget galt. Og de vil bare ikke gentage det. [...] Det er et problem, for andre folk hører det, men jeg hører det ikke”.

Af tabel 6.4 fremgår det, at henholdsvis 25 og 33 procent af svarpersonerne sjældent eller aldrig oplever problemer med at kommunikere med deres børn.

Tabel 6.4.

Fordeling på spørgsmål om, hvor ofte svarpersonerne som følge af deres hørenedsættelse oplever problemer med at kommunikere med deres børn.

	Antal	Procent
Altid	21	2
For det meste	41	3
Nogen gange	477	37
Sjældent	328	25
Aldrig	424	33
I alt	1.291	100

I en multivariat analyse af forskellene på de svarpersoner, der sjældent eller aldrig oplever problemer i kommunikationen med deres børn, og de øvrige svarpersoner, blev det fundet, at svarpersonernes sandsynlighed for at opleve problemer med at kommunikere med deres børn stiger i takt med *hørenedsættelsens omfang*. Det blev også fundet, at svarpersoner, der føler eller følte sig psykisk udmattede efter endt arbejdsdag, i højere grad end gennemsnittet af stikprøven oplever problemer med at kommunikere med deres børn. Herudover viser analysen, at svarpersoner, der *ikke trives i deres arbejds-situation*, og svarpersoner, der finder, at *hørenedsættelsen har konsekvenser for deres muligheder for at udføre deres arbejdsopgaver*, oplever flere problemer med at kommunikere med deres børn, end tilfældet er det for gennemsnittet af stikprøven.⁹⁸

98. Jf. bilagstabel 6.3. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder uddannelsesniveaue, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, supplerende tekniske hjælpemidler, fysisk udmattet efter arbejde, og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

Tabel 6.5.

Fordeling på spørgsmål om, hvorvidt svarpersonerne synes, at de har et velfungerende familieliv.

Udsagn	Antal	Procent
Ja, i høj grad	839	65
Ja, i nogen grad	276	22
Det går op og ned	144	11
Nej, ikke særligt	17	1
Nej, slet ikke	7	1
I alt	1.283	100

Endelig er de svarpersoner, der har stiftet familie, blevet bedt om at vurdere om de synes, at de har et velfungerende familieliv.

På trods af at det af tabel 6.5 fremgår, at et stort flertal af svarpersonerne finder, at de i høj grad eller i nogen grad har et velfungerende familieliv, kan hørenedsættelsen være årsag til misforståelser og kommunikationsproblemer. En af interviewpersonerne fra den kvalitative interviewundersøgelse beretter herom i det følgende citat:

“Hvis min mand beder mig om at gøre noget, og jeg så gør det forkerte, så siger han: “hvorfor sagde du ikke bare, at du havde hørt forkert?” Jamen, hvordan skal jeg vide det? Jeg tror jo, at jeg har hørt det, han sagde”.

I det følgende vil det i en multivariat analyse blive undersøgt, hvilke faktorer der har betydning for forskellene i svarpersonernes vurdering af deres familieliv.⁹⁹ Analysen viser, at svarpersonernes *funktionelle høreegenskaber* har signifikant indflydelse på svarpersonernes vurdering af deres familieliv, da sandsynligheden for, at svarpersonerne anlægger en negativ vurdering af deres familieliv, stiger i takt med hørenedsættelsens omfang. Dette mønster karakteriserer også svarpersoner med *tinnitus* og svarpersoner, der føler sig *fysisk udmat-*

99. I denne multivariate analyse er det forskellene på de svarpersoner, der finder, at de 'i høj grad' eller 'i nogen grad' har et velfungerende familieliv og de øvrige respondenter, der undersøges.

tede efter endt arbejdsdag. Herudover viser analysen, at svarpersoner, der enten er i *beskæftigelse* eller *under uddannelse*, anlægger en signifikant mere positiv vurdering af deres familieliv, end de svarpersoner, der ikke har beskæftigelse eller uddannelse som oplyst hovedbeskæftigelse. Endelig blev det fundet, at svarpersoner, der som følge af deres hørenedsættelse, oplever *problemer med at kommunikere med deres børn*, anlægger en mere negativ vurdering af deres familieliv, end svarpersoner, der ikke oplever problemer i forhold til kommunikationen med deres børn.¹⁰⁰

Diskussionen af svarpersonernes familieliv viser, at hørenedsættelsen ikke lader til at have betydning for, om svarpersonerne etablerer sig i parforhold eller ej. Derudover viser analysen, at tidspunktet for hørenedsættelsens indtræden har konsekvenser for om svarpersonerne stifter familie, ligesom hørenedsættelsens omfang viser sig at have konsekvenser for svarpersonernes oplevelse af deres familieliv.

6.2. Svarpersonernes sociale netværk

I det følgende vil det blive undersøgt, om hørenedsættelsen har nogen konsekvenser for svarpersonernes sociale liv. En af svarpersonerne fra spørgeskemaundersøgelsen har knyttet følgende kommentar til hørenedsættelsens konsekvenser for sit sociale liv:

“Jeg tror, min hørenedsættelse har gjort mig til en lidt stille og ofte indesluttet pige, som trives bedst med at være blandt den nærmeste familie”.

En anden af deltagerne i den kvalitative interviewundersøgelse oplyser, at hans primære sociale netværk også findes i familien, idet hørenedsættelsen har givet problemer i forhold til hans tidligere vennekreds.

100. Jf. bilagstabel 6.4. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder, uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, Ménières sygdom, trivsel i arbejdsituationen, supplerende tekniske hjælpemidler, psykisk udmattet efter arbejde, problemer med at tale med voksne bekendtskaber og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

“Jeg synes ikke, at min hørenedsættelse giver de store problemer i mit privatliv, men hvis du spørger til mine venner, så har jeg ingen. Jeg føler, at de prøver at tage fusen på mig – men det kan de godt glemme”.

I spørgeskemaet er svarpersonerne blevet spurgt om, hvornår de sidst så en af deres venner. Det samme spørgsmål er blevet stillet til et repræsentativt udsnit af befolkningen. I tabel 6.6 ses det, at de hørehæmmede svarpersoner, i forhold til befolkningen som helhed, ikke umiddelbart lader til at holde sig tilbage i omgangen med deres venner.

Tabel 6.6.

Fordeling på spørgsmål om, hvornår svarpersonerne sidst så en af deres venner. Sammenlignet med befolkningen som helhed i alderen 18-64 fra 2000. Procent.

	Befolkningen som helhed	Hørehæmmede
I dag eller i går	44	44
For 2 – 7 dage siden	38	41
For 8 – 29 dage siden	13	11
For 1 – 12 måneder siden	4	4
Ikke indenfor de sidste 12 måneder	0	1
I alt	99	101
Antal	4.021	1.529

Note: Data for befolkningen som helhed er indsamlet af Socialforskningsinstituttet i marts 2000 i forbindelse med en undersøgelse af levekårene i Danmark.

Svarpersonerne er i forlængelse heraf blevet spurgt om, hvor ofte de besøger eller har besøg af venner og familie. Spørgsmålet er delvist overlappende med spørgsmålet fra tabel 6.6, men kan anskues som en skærpet version heraf. Det, at besøge eller få besøg af en person, må betragtes som en mere forpligtende form for samvær end samvær med andre personer i forbindelse med aktiviteter, der kan relatere sig til arbejds- eller fritidslivet. I tabel 6.7 ses det, at svarpersonerne relativt hyppigt besøger eller har besøg af venner eller familie, idet næsten ni ud af ti svarpersoner besøger eller har besøg et par gange om måneden eller mere.

Tabel 6.7.

Svarpersonernes vurdering af, hvor ofte de besøger eller får besøg af venner eller familie.

	Antal	Procent
Flere gange om ugen	537	35
En gang om ugen	433	29
Et par gange om måneden	352	23
En gang om måneden	96	6
Sjældnere	99	7
Aldrig	2	0
I alt	1.519	100

I en multivariat analyse er forskellene på denne gruppe og den gruppe, der mindre hyppigt besøger eller får besøg af andre blevet analyseret. Analysen er foretaget med henblik på at afdække, hvilke faktorer der er bestemmende for hyppigheden af svarpersonernes private omgang med deres venner eller familie. Analysen viser, at svarpersonernes *funktionelle høreegenskaber* har indflydelse på omgangen med venner og familie, da svarpersonernes besøgshyppighed falder i takt med at hørenedsættelsens omfang øges. Herudover viser analysen, at svarpersoner, der føler eller følte sig *psykisk udmattede* efter endt arbejdsdag, i lavere grad end gennemsnittet af stikprøven besøger eller har besøg af venner og familie.¹⁰¹

101. Jf. bilagstabel 6.5. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, supplerende tekniske hjælpemidler, fysisk udmattet efter arbejde, samlivsforhold, placering i forhold til arbejdsmarked/uddannelsessystem og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

Endelig viser tabel 6.8, at det for det store flertal af svarpersonerne ikke har betydning, om de er sammen med normalthørende eller andre hørehæmmede. 12 procent af svarpersonerne foretrækker, deres egen hørehedsættelse til trods, at omgås normalthørende personer.

Tabel 6.8.

Svarpersonernes vurdering af, hvilke personer de foretrækker at være sammen med.

	Antal	Procent
Helst hørehæmmede	17	1
Helst normalthørende	180	12
Ingen forskel	1.315	87
I alt	1.512	100

6.3. Oplevelse af kommunikative relationer

Som følge af hørehedsættelsen kan svarpersonerne opleve problemer med at kommunikere med de personer, de omgiver sig med i hverdagen. I det følgende undersøges det, i hvilket omfang svarpersonerne oplever problemer med at tale med familie og venner, ligesom det vil blive belyst, hvorledes de oplever og forsøger at tackle disse problemer. Hørehæmmede oplever primært problemer med hørelsen i forbindelse med sociale sammenkomster med baggrundsstøj i form af musik og samtaler på kryds og tværs i rummet. To af deltagerne i den kvalitative interviewundersøgelse knyttede følgende kommentarer til de kommunikationsproblemer som hørehæmmede kan opleve i støjfyldte omgivelser.

“Det var en fornøjelse at holde lidt fest med de øvrige [hørehæmmede] kursister [på Castberggård]. Der var ingen musik, og alle var utroligt flinke til at tale én ad gangen. Det var dejligt, for alle kunne følge med”.

“Det sociale er altså lidt bøvllet også til fester, når man skal snakke med nogen og ikke kan høre, hvad de siger. Så siger man “hva” tre gange, og man forstår det stadigvæk ikke. Man tør slet ikke se på nogen til sidst, fordi man risikerer jo bare, at de siger noget til én”.

Svarpersonerne er i spørgeskemaet blevet spurgt om, hvorvidt de som følge af deres hørenedsættelse oplever problemer med at kommunikere med voksne familiemedlemmer og venner. Af tabel 6.9 fremgår det, at henholdsvis 27 og 29 procent af svarpersonerne sjældent eller aldrig oplever problemer med at tale med deres voksne familiemedlemmer og venner.

Tabel 6.9.

Fordeling på spørgsmål om, hvor ofte svarpersonerne som følge af deres hørenedsættelse oplever problemer med at kommunikere med voksne familiemedlemmer og venner.

	Antal	Procent
Altid	33	2
For det meste	85	6
Nogen gange	564	37
Sjældent	408	27
Aldrig	446	29
I alt	1.536	101

Med henblik på at belyse, hvilke faktorer der adskiller de svarpersoner, der sjældent eller aldrig oplever problemer i kommunikationen med familie og venner fra de øvrige svarpersoner, er disse to grupper af svarpersoner blevet analyseret i en multivariat analyse. Analysen viser, at svarpersonernes *funktionelle høreegenskaber* har signifikant indflydelse på svarpersonernes oplevelse af kommunikative problemer i forhold til voksne familiemedlemmer og venner. Det viser sig ved, at sandsynligheden for, at svarpersonerne nogen gange, for det meste eller altid oplever problemer med kommunikationen øges i takt med hørenedsættelsens omfang. Herudover viser *hyppigheden af brug af høreapparat* sig at have konsekvenser for omfanget af svarpersonernes oplevelse af kommunikationsproblemer med omgivelserne, da svarpersoner, der hyppigt anvender deres

høreapparater, oplever flere kommunikationsproblemer, end svarpersoner der sjældent eller aldrig bruger høreapparaterne. Denne sammenhæng indikerer, at brug af høreapparater ikke er en optimal kompensationsform i alle kommunikationssammenhænge, da der i denne analyse kontrolleres for svarpersonernes funktionelle høreegenskaber. Endelig viser analysen, at svarpersoner, der føler eller følte sig *psykisk* eller *fysisk udmattede efter endt arbejdsdag*, oplever flere kommunikative problemer i forhold til omgivelserne end gennemsnittet af stikprøven.¹⁰²

De svarpersoner, der med forskellig hyppighed oplever problemer med at kommunikere med voksne familiemedlemmer og venner, er blevet spurgt om, hvordan de reagerer herpå. En af deltagerne i den kvalitative interviewundersøgelse belyser problemstillingen i det følgende citat:

“Jeg går ikke hen og starter en samtale med en, jeg ikke kender. [...] Så jeg holder mig lidt for mig selv og kan virke hoven i nogen situationer. Jeg har det somme tider sådan, at hvis jeg snakker med en, og hun har gentaget to gange, så enten ryster jeg på hovedet eller nikker, selvom jeg ikke har forstået. Jeg gætter. Og hvis jeg så har gættet forkert, så stopper samtalen, selvom jeg godt kunne tænke mig at fortsætte dialogen. Men jeg stopper. [...] Det er nu blevet bedre, efter jeg har fået FM-anlægget”.

I tabel 6.10 ses det, at kommunikationsproblemer resulterer i en oplevelse af social isolation for 30 procent af svarpersonernes vedkommende, idet otte procent af svarpersonerne reagerer ved at holde sig for sig selv, mens yderligere 22 procent ofte finder det for krævende at få samtalen til at fungere. Herudover viser tabel 6.10, at de svarpersoner, der altid eller for det meste oplever problemer med at kommunikere med omgivelserne oftere end de, der nogen gange eller sjældent oplever kommunikationsproblemer, opgiver at deltage i samtalen. På baggrund af den sammenhæng der ovenfor blev fun-

102. Jf. bilagstabel 6.6. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelses indtræden, tinnitus, Ménières sygdom, supplerende tekniske hjælpemidler, samlivsforhold, placering i forhold til arbejdsmarked/uddannelsessystem og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

det mellem hyppigheden af at opleve problemer med kommunikationen og svarpersonernes funktionelle høreegenskaber, kan det således sluttet, at sandsynligheden for at opleve hørerelateret isolation stiger i takt med hørenedsættelsens omfang.

Tabel 6.10.

Svarpersonernes reaktion på kommunikative problemer. Særskilt efter, hvor ofte svarpersonerne oplever problemer med at kommunikere med voksne familiemedlemmer og venner. Procent.

	Jeg holder mig for mig selv	Jeg forsøger at få samtalen til at fungere, men det er ofte for krævende	Jeg gør altid alt, hvad jeg kan for at få samtalen til at fungere	Andet	I alt	Antal
Altid	10	50	37	3	100	30
For det meste	12	52	33	4	101	83
Nogen gange	9	24	61	6	100	548
Sjældent	5	9	73	13	100	375
I alt	8	22	62	8	100	1.036

Chi-square=125,32, df=9, p<0,0001.

Note: De svarpersoner der i tabel 6.9 svarer, at de aldrig oplever problemer med at kommunikere med voksne familiemedlemmer og venner er af naturlige grunde blevet bedt om ikke at besvare spørgsmålet om, hvorledes de reagerer på disse kommunikative problemer.

En metode til at mindske de kommunikationsproblemer, der relaterer sig til en hørenedsættelse, kan være at den hørehæmmede person instruerer sine omgivelser, i hvorledes de mest hensigtsmæssigt tilrettelægger kommunikationen i forhold til den hørehæmmedes kommunikative forudsætninger. Svarpersonerne er blevet spurgt om, hvorvidt de forsøger at instruere personerne omkring dem i, hvorledes de skal tilrettelægge kommunikationen. En af deltagerne i den kvalitative interviewundersøgelse knyttede følgende kommentar til denne problemstilling:

“Bare jeg er sammen med mennesker, jeg kender, så er der ikke nogen problemer. Det er når jeg er sammen med mennesker, jeg ikke kender, og de ikke ved, hvordan de skal tale til mig, at det bliver svært. Men jeg bliver nødt til at melde åbent ud, for der er ikke meget ved at snakke med folk, når man kun får det halve ud af samtalen”.

Som nedenstående citater viser, kan den hørehæmmede imidlertid 'køre træ' i bestræbelserne på løbende at skulle fortælle personerne omkring sig, hvordan de mest hensigtsmæssigt skal tilrettelægge kommunikationen, for at den hørehæmmede også kan følge med i samtalen:

“Jeg kunne nok selv ønske, at jeg var lidt mere aktiv, end jeg egentlig er. Men jeg føler, at jeg er for besværlig og giver mine medmennesker for meget besvær og arbejde”.

“Man føler nogen gange, at man er besværlig, fordi man bliver nødt til at skulle hægte sig på andre for at klare forskellige situationer”.

I tabel 6.11 sammenholdes hyppigheden af svarpersonernes bestræbelser på at instruere omgivelserne i en hensigtsmæssig tilrettelæggelse af kommunikationen med, hvor ofte de oplever problemer med kommunikationen.

Tabel 6.11.

Hyppigheden af svarpersonernes forsøg på at instruere personerne omkring dem i, hvordan de skal tilrettelægge kommunikationen for, at svarpersonerne også kan følge med i samtalen. Særskilt efter hvor ofte svarpersonerne oplever problemer med at kommunikere med voksne familiemedlemmer og venner. Procent.

	Instruerer altid	Instruerer for det meste	Instruerer nogen gange	Instruerer sjældent	Instruerer aldrig	I alt	Antal
Altid	6	18	15	27	33	99	33
For det meste	9	27	26	14	24	100	85
Nogen gange	4	16	30	25	25	100	559
Sjældent	2	11	19	31	36	99	407
Aldrig	2	9	12	21	56	100	442
I alt	4	13	21	25	37	100	1.526

Chi-square=159,65, df=16, p<0,0001.

Mod forventning findes der i tabellen ikke et entydigt mønster i svarpersonernes bestræbelser på at instruere personerne omkring dem i at tilrettelægge kommunikationen på en hensigtsmæssig måde og oplevelsen af problemer med at kommunikere med disse personer.

De svarpersoner, der altid eller for det meste oplever problemer med at kommunikere med personerne omkring dem, er dog lidt mere flittige end gennemsnittet med hensyn til at instruere omgivelserne. De svarpersoner, der sjældent eller aldrig instruerer deres omgivelser finder, at de oplever færre kommunikative problemer end gennemsnittet.

I forlængelse heraf er det relevant at belyse, om de personer, svarpersonerne omgiver sig med, er imødekomende overfor svarpersonernes kommunikationsunderstøttende instruktioner. I tabel 6.12 viser der sig en forholdsvis udbredt velvilje til at tage hensyn til svarpersonernes hørenedsættelse blandt de personer, som svarpersonerne omgiver sig med. 60 procent af svarpersonerne vurderer, at deres samtalepartnere altid eller for det meste viser sig imødekomende overfor kommunikationsunderstøttende instruktioner. Dog viser det sig, at 12 procent af de svarpersoner, der forsøger at instruere personerne omkring dem, ikke lader til at møde den store forståelse for deres hørerelaterede problemer.

Tabel 6.12.

Fordeling på spørgsmål om, hvor ofte svarpersonernes samtalepartnere er imødekomende overfor svarpersonernes kommunikationsinstruktioner.

	Antal	Procent
Altid	110	12
For det meste	460	48
Nogen gange	256	27
Sjældent	109	11
Aldrig	14	1
I alt	949	99

Note: Dette spørgsmål inkluderer ikke de svarpersoner, der oplyser, at de aldrig instruerer deres omgivelser i, hvorledes de mest hensigtsmæssigt tilrettelægger kommunikationen.

Disse 12 procent af svarpersonerne i tabel 6.12 er i spørgeskemaet blevet spurgt om, hvorfor personerne omkring dem sjældent eller aldrig følger deres anvisninger. Hertil identificerer 21 procent af de relevante svarpersoner sig med udsagnet "De er ligeglade med min hørenedsættelse", mens 43 procent identificerer sig med udsagnet "De forsøger, men det er for besværligt". De øvrige 36 procent kunne

ikke identificere sig med nogen af de to udsagn. En af svarpersonerne fra spørgeskemaundersøgelsen har følgende kommentar:

“Mennesker omkring en har mange gange svært ved at forstå, at man ikke hører ret godt, så mange gange glemmer de det, selvom jeg gør opmærksom på, at de skal se på mig, når de taler. Man gider ikke blive ved med at gentage det, så jeg oplever mange gange, at jeg lukker af”.

Endelig er svarpersonerne blevet spurgt om, hvorvidt de gør personer, de ikke har mødt før, opmærksomme på deres hørenedsættelse. Spørgsmålet forekommer umiddelbart ganske interessant, da det belyser svarpersonernes grad af åbenhed omkring deres hørehandicap, og kan dermed opfattes som en grov indikator på, i hvor høj grad den enkelte svarperson har erkendt og accepteret sit hørehandicap. Nedenstående citat fra en af svarpersonerne fra spørgeskemaundersøgelsen illustrerer problemstillingen:

“Af en eller anden grund skammer jeg mig over ikke at kunne høre så godt, så jeg skjuler det med fare for, at jeg ikke hører alt, og måske misforstår noget”.

Det følgende citat fra en af deltagerne i den kvalitative interviewundersøgelse afspejler en udbredt problemstilling blandt de interviewede personer, idet der kan være visse vanskeligheder forbundet med at finde en god måde at fortælle andre personer om sin hørenedsættelse.

“Det er meget svært at finde en god måde at melde ud om hørenedsættelsen på. Det kan både blive for aggressivt, så folk trækker sig tilbage, men det kan også siges på sådan en undskyldende måde, hvor det bliver lidt [...] omklamrende”.

I tabel 6.13 ses det, at henholdsvis 25, 22 og 26 procent af svarpersonerne kun nogen gange, sjældent eller aldrig gør personer, de aldrig har mødt før, opmærksomme på deres hørenedsættelse.

Tabel 6.13.

Fordeling på spørgsmål om, hvor ofte svarpersonerne gør personer, som de ikke har mødt før, opmærksomme på deres hørenedsættelse.

	Antal	Procent
Altid	102	7
For det meste	259	17
Nogen gange	389	25
Sjældent	339	22
Aldrig	400	26
Det er ikke nødvendigt, da det er tydeligt, at jeg er hørehæmmet.	48	3
I alt	1.537	100

I en multivariat analyse er det blevet undersøgt, hvad der adskiller denne gruppe af svarpersoner og de svarpersoner, der altid eller for det meste oplyser personer, de ikke har mødt før, om deres hørenedsættelse. Analysen viser, at svarpersonernes funktionelle høreegenskaber har betydning for, hvor ofte svarpersonerne gør opmærksom på deres hørenedsættelse overfor personer, de ikke har mødt før, da viljen til at gøre opmærksom på hørenedsættelsen tiltager i takt med hørenedsættelsens omfang. I forlængelse heraf viser analysen, at svarpersonernes vilje til at gøre opmærksom på hørenedsættelsen stiger i takt med hyppigheden af oplevede kommunikationsproblemer i forbindelse med kommunikation med voksne familiemedlemmer eller venner. Analysen viser også, at svarpersoner, der hyppigt bruger deres høreapparat er mere åbne omkring deres hørehandicap end gennemsnittet af stikprøven. Endelig blev det fundet, at kvinder og svarpersoner med Ménières sygdom oftere fortæller personer, de ikke har mødt før, om deres hørenedsættelse, end tilfældet er det for mænd og svarpersoner uden Ménières sygdom.¹⁰³

103. Jf. bilagstabel 6.7. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: alder, uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, tinnitus, supplerende tekniske hjælpemidler, sam-livsforhold, fysisk udmattet efter arbejde, psykisk udmattet efter arbejde, placering i forhold til arbejdsmarked/uddannelsessystem og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

Analysen kan således ikke umiddelbart understøtte forventningen om, at svarpersonernes grad af åbenhed omkring deres hørenedsættelse overfor personer, de ikke har mødt før, relaterer sig til svarpersonernes accept af deres hørenedsættelse. Svarpersonernes vilje til at gøre opmærksom på deres hørenedsættelse synes således snarere at være af en mere behovsrelateret karakter. Det er fortrinsvis er svarpersoner, med større høretab og svarpersoner, der ofte oplever problemer med at kommunikere med andre personer, der viser sig hyppigt at gøre personer, de ikke har mødt før, opmærksomme på deres hørenedsættelse.

6.4. Svarpersonernes fritidsaktiviteter

Efter analysen af svarpersonernes sociale og kommunikative relationer er det relevant, at undersøge, om hørenedsættelsen har nogen konsekvenser for svarpersonernes deltagelse i fritids- og kulturaktiviteter. På baggrund af de kommunikationsproblemer, der relaterer sig til hørenedsættelsen, samt den overhyppighed af fysisk og psykisk udmattelse efter endt arbejdsdag, der i afsnit 4.2 blev fundet blandt hørehæmmede, kan det forventes, at hørehæmmede har en lavere deltagelsesgrad i diverse fritids- og kulturaktiviteter end befolkningen som helhed.

I tabel 6.14 sammenlignes svarpersonernes deltagelse i en række fritids- og kulturaktiviteter med deltagelsen for et repræsentativt udsnit af befolkningen som helhed. Af tabellen fremgår det, at der, i forhold til befolkningen som helhed, ikke lader til at være de store forskelle i hyppigheden af de hørehæmmede svarpersoners deltagelse i de nævnte aktiviteter. Dog lader de hørehæmmede svarpersoner til at være mere aktive med hensyn til at dyrke sport og anden form for motion end befolkningen som helhed. Befolkningen som helhed, lader dog ifølge tabellen, til at være mere flittige biografgængere end de hørehæmmede svarpersoner. Herudover viser tabellen, at et flertal af svarpersonerne er flittige brugere af computer og Internet, ligesom et stort flertal af svarpersonerne må betragtes som sjældne gæster på caféer og værtshuse. Endelig kan det tilføjes, at andelen af hørehæmmede, der aldrig går til møder i fritiden, dyrker sport eller motion, eller udfører frivilligt arbejde, er signifikant lavere blandt de hørehæmmede svarpersoner i forhold til befolkningen

som helhed, mens befolkningen som helhed signifikant oftere går i biografen end de hørehæmmede svarpersoner.¹⁰⁴

Tabel 6.14.

Hypigheden af svarpersonernes deltagelse i forskellige fritids- og kulturaktiviteter. Sammenlignet med befolkningen som helhed i alderen 18-64 fra 2000 (markeret med fed skrift). Procent.

	Daglig	En eller flere gange om ugen	En eller flere gange om måneden	Cirka hver anden måned	Enkelte gange om året	Aldrig	I alt	Antal
Går til møder i fritiden	0	8	21	13	33	25*	100	1427
Dyrker sport	0	6	21	12	28	32	99	4.091
Dyrker anden form for motion	3	28	8	2	11	48	100	1.381
Udfører ulønnet, frivilligt arbejde	3	30	4	1	2	60	100	4.088
Går i teatret, til koncert, udstilling o.l.	14	30	16	4	9	26*	99	1.382
Går i biografen	9	26	9	3	3	50	100	4.085
Bruger computer eller Internet	2	10	11	5	17	54*	99	1.387
Går på restaurant	2	9	10	5	9	66	101	4.086
Går på café, værtshus o.l.	0	1	9	17	50	24	101	1.449
	0	1	13	19	44	23	100	4.088
	0	0	5	10	47	38	100	1.430
	0	1	14	16	42	28*	101	4.089
Bruger computer eller Internet	34	21	9	3	5	29	101	1.452
Går på restaurant	0	2	20	24	44	10	100	1.472
Går på café, værtshus o.l.	0	3	14	12	39	32	100	1.460

Note: * angiver, at der er signifikante forskelle mellem andelen, der aldrig deltager i de givne aktiviteter. Der findes for de tre nederste rækker ikke sammenlignelige data for et repræsentativt udsnit af befolkningen. Data for befolkningen som helhed er indsamlet af Socialforskningsinstituttet i marts 2000 i forbindelse med en undersøgelse af levekårene i Danmark.

104. Chi-square(møder)=24,472, df=1, p<0,001; Chi-square(sport)= 60,566, df=1, p<0,001; Chi-square(motion)=241,984, df=1, p<0,001; Chi-square(frivilligt arbejde)=63,985, df=1, p<0,001; Chi-square(teater m.v.)=0,662, df=1, p<0,3; Chi-square(biograf)=49,575, df=1, p<0,001.

For at få et indtryk af, hvor hyppigt de forskellige svarpersoner deltager i disse forskellige aktiviteter, er der blevet konstrueret et indeks på baggrund af de ni spørgsmål, der er indeholdt i tabel 6.14.¹⁰⁵ I det følgende vil det blive undersøgt, hvilke faktorer der har indflydelse på, hvor ofte svarpersonerne deltager i de ni typer af aktiviteter, der er opregnet i tabellen. Analysen viser, at svarpersonernes funktionelle høreegenskaber har signifikant indflydelse på, hvor ofte svarpersonerne deltager i fritids- og kulturaktiviteter, da deltagelsesgraden viser sig at falde i takt med, at hørenedsættelsen tiltager i omfang. Svarpersoner, der føler eller følte sig psykisk udmattede efter endt arbejdsdag, viser sig ganske overraskende at have en højere deltagelsesgrad i forhold til de i tabel 6.14 nævnte aktiviteter, end svarpersoner, der ikke føler sig psykisk udmattede, når de kommer hjem fra arbejde. Herudover viser analysen, at svarpersonernes uddannelsesniveau har betydning for, hvor ofte de deltager i fritids- og kulturaktiviteter, idet højtuddannede oftere deltager end lavt eller ikke uddannede svarpersoner. Herudover viser beskæftigede og uddannelsesaktive svarpersoner sig at have en højere deltagelsesgrad end svarpersoner, der ikke er i arbejde eller under uddannelse. Det viser sig yderligere, at svarpersonernes tilfredshed med deres arbejde har indflydelse på, hvor ofte svarpersonerne kaster sig ud i diverse fritids- eller kulturaktiviteter, da deltagelsesgraden viser sig at stige i takt med svarpersonernes tilfredshed med deres arbejdsliv. Endelig

105. Indekset er konstrueret således, at svarkategorierne i de enkelte spørgsmål fortløbende er blevet tildelt værdierne 1 til 6. Svarkategorien 'daglig' er kodet med værdien 1, mens svarkategorien 'aldrig' er kodet med værdien 6. Indekset kan således antage værdier fra 9 til 54, hvor de svarpersoner, der kan overkomme at deltage i samtlige aktiviteter hver dag, får værdien 9, mens svarpersoner, der aldrig deltager i nogen af de i tabel 6.14 nævnte aktiviteter, får værdien 54. De mest aktive svarpersoner i stikprøven scorer 20 på aktivitetsindekset, og svarpersonerne fordeler sig herfra jævnt henover indekset indtil værdien 54, der angiver, at svarpersonerne aldrig deltager i nogen af de opregnede aktiviteter, nås. Aktivitetsindeksets konkrete værdier giver i sig selv ikke den store mening, og indekset anvendes således udelukkende som et redskab, med henblik på at spore, hvilke faktorer der betinger variation i hyppigheden, med hvilken svarpersonerne deltager i forskellige aktiviteter. Variationen i aktivitetsindekset vil blive analyseret i en multipel lineær regressionsanalyse. Denne analysemodel er blevet valgt i nærværende analyse, da den lineære regressionsmodel i modsætning til den logistiske regressionsanalyse, der fortrinsvis er blevet anvendt i det foregående, er i stand til at analysere kontinuerte variable, såfremt disse har tilstrækkeligt mange udfaldsrum. Dette vurderes at være tilfældet i forhold til aktivitetsindekset.

viser analysen, at svarpersoner, der har supplerende tekniske hjælpemidler i deres arbejdssituation, har en signifikant højere deltagelsesgrad i de nævnte fritids- og kulturaktiviteter end svarpersoner, der ikke har supplerende tekniske hjælpemidler i arbejdssituationen.¹⁰⁶

I forlængelse af spørgsmålet om, hvor ofte svarpersonerne deltager i de, i tabel 6.14 nævnte, aktiviteter, er de blevet spurgt om, hvorvidt der er nogen forhold, der begrænser deres muligheder for at deltage i aktiviteterne. I tabel 6.15 ses det, at 13 procent af svarpersonerne nævner deres hørenedsættelse som den vigtigste barriere i forhold til deltagelse i nævnte fritids- og kulturaktiviteter. 2 procent finder, at aktiviteterne ikke er tilrettelagt på en sådan måde, at hørehæmmede også kan følge med. Herudover oplyser 13 procent, at de ikke har overskud til et aktivt fritidsliv, hvilket indikerer en vis udbredelse af 'udbrændthed' blandt svarpersonerne i stikprøven. Endelig svarer 67 procent, at de ikke finder, at der er nogen forhold, der begrænser deres deltagelsesmuligheder.

Tabel 6.15.

Svarpersonernes vurdering af, om der er nogen forhold, der begrænser deres muligheder for at deltage i de aktiviteter, der er nævnt i tabel 6.14.

Udsagn	Antal	Procent
Nej	979	67
Min hørenedsættelse	184	13
Der mangler interessante tilbud	28	2
Jeg mangler nogen at gøre det sammen med	52	4
Aktiviteterne er ikke tilrettelagt sådan, at hørehæmmede kan følge med	32	2
Jeg har ikke overskud til et aktivt fritidsliv	187	13
I alt	1.462	101

106. Jf. Bilagstabel 6.8. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparater, tinnitus, Ménières sygdom, samlivsforhold, fysisk udmattet efter arbejde, problemer med at kommunikere med voksne bekendtskaber, indkomstniveau og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

En af svarpersonerne fra spørgeskemaundersøgelsen har kommenteret den lydæssige tilgængelighed for hørehæmmede i samfundet:

“Det ville være en stor hjælp, hvis man på offentlige kontorer og lignende (biograf, bank, bibliotek, byrådssal og så videre) fik teleslynge og så videre. I dag er det jo næsten kun kirkerne, som tager det hensyn. Jeg kunne godt ønske mig, at der informeres mere om hensyn overfor hørehæmmede, hvordan man [som normalthørende] taler med eller lever sammen med en hørehæmmede”.

Endelig er svarpersonerne blevet spurgt om, hvor mange timer, de i gennemsnit ser TV eller video om dagen. Sammenligningen mellem stikprøven af hørehæmmede og befolkningen som helhed i tabel 6.16 skal tages med et vist forbehold. Befolkningen som helhed er nemlig kun blevet bedt om at oplyse, hvor lang tid de normalt bruger på at se TV, mens de hørehæmmede svarpersoner ikke er blevet bedt om at skelne mellem TV og video. På trods af disse forskelle fremgår det af tabellen, at de hørehæmmede svarpersoner i gennemsnit bruger mindre tid foran fjernsynet, end tilfældet var det for befolkningen som helhed i 1998.

Tabel 6.16.

Svarpersonernes vurdering af, hvor mange timer de i gennemsnit ser TV eller video om dagen. Sammenlignet med befolkningen som helhed fra 1998. Procent.

	Befolkning som helhed	Hørehæmmede
Ser aldrig TV eller video	1	1
Op til 2 timer	43	53
2 – 4 timer	47	36
Over 4 timer	9	10
I alt	100	100

N (1998)=1.371. N (2001)=1.514. Note: Kilde: Fridberg (2000: 161). Sammenligningen af de to stikprøver skal dog tages med et vist forbehold, da stikprøven af hørehæmmede er blevet stillet spørgsmålet "Hvor lang tid ser De i gennemsnit TV eller video om dagen?", mens spørgsmålet til det repræsentative udsnit af befolkningen er formuleret på følgende måde: "Hvor lang tid bruger De normalt på at se TV (ikke video)?" Data for befolkningen som helhed er indsamlet af Socialforskningsinstituttet i november 1998 i forbindelse med en undersøgelse af befolkningens kultur- og fritidsaktiviteter.

I en bivariat analyse er sammenhængen mellem svarpersonernes deltagelsesgrad i fritids- og kulturaktiviteter og antallet af timer, de i gennemsnit dagligt bruger på at se TV, blevet undersøgt. Analysen viser, at svarpersoner med et aktivt fritidsliv er overrepræsenterede blandt dem, der ser TV i mindre end to timer om dagen, mens svarpersoner, der sjældent tager del i de aktiviteter, der er opregnet i tabel 6.14, er overrepræsenterede blandt dem, der bruger mere end to timer om dagen foran TV'et.¹⁰⁷

Endelig er sammenhængen mellem svarpersonernes funktionelle høreegenskaber og deres TV-forbrug blevet analyseret. Denne problemstilling er rejst af flere af brugerorganisationerne for hørehæmmede med krav om en øget grad af tekstning og tegnsprogstolkning af nyhedsudsendelser og transmissioner fra begivenheder af væsentlig offentlig interesse (se f.eks. DDL, 2001b). På trods af, at der findes en signifikant sammenhæng mellem svarpersonernes funktionelle høreegenskaber og deres TV-forbrug, kan der ikke spores et entydigt mønster for sammenhængen.¹⁰⁸ På baggrund af datamaterialet er der således ikke belæg for at hævde, at svært hørehæmmede personer ser mindre TV end gennemsnittet af stikprøven. Hvorvidt de som følge af deres hørenedsættelse afskæres fra at følge ikke-tekstede nyhedsudsendelser og ikke-tekstede direkte transmissioner kan ikke afgøres på baggrund af nærværende materiale.

6.5. Sammenfatning

Analysen af sociale kontakter og aktiviteter blandt hørehæmmede viser således, at hørenedsættelsen ikke lader til at have betydning for, om svarpersonerne etablerer sig i parforhold eller ej. Dog viser analysen, at tidspunktet for hørenedsættelsens indtræden har konsekvenser for, om svarpersonerne stifter familie. Hørenedsættelsens omfang viser sig ligeledes at have konsekvenser for svarpersonernes kommunikation med deres børn samt deres oplevelse af familielivet.

I forhold til den sociale kontaktflade viser en sammenligning med en repræsentativ referencegruppe, at de hørehæmmede omgås deres

107. Chi-square=113,45, df=24, p<0,0001.

108. Chi-square=41,72, df=18, p=0,0012.

venner med samme hyppighed som befolkningen som helhed. Det blev imidlertid fundet, at svarpersonernes sociale kontaktflade viser sig at mindskes i takt med, at problemerne med hørelsen tiltager.

Svarpersonernes funktionelle høreegenskaber viser sig også at have konsekvenser for, hvor ofte svarpersonerne oplever problemer med at kommunikere med andre, ligesom det blev fundet, at svarpersoner med dårlige funktionelle høreegenskaber oftere end gennemsnittet af stikprøven oplever social isolation, mens de befinder sig i selskab med andre. Her skal det også nævnes, at et stort flertal af svarpersonerne finder, at deres samtalepartnere generelt er imødekommende overfor at tage kommunikationsunderstøttende forholdsregler i anvendelse. Et flertal af svarpersonerne viser sig dog at være tilbageholdende med hensyn til at informere personer, de ikke har mødt før om deres hørenedsættelse.

Endelig blev det fundet, at svarpersonernes deltagelse i diverse fritids- og kulturaktiviteter ikke adskiller sig markant fra den brede befolknings deltagelsesgrad i sådanne aktiviteter. Hørehæmmede er en smule mere aktive i forenings- og idrætslivet, mens de i forhold til befolkningen som helhed er en smule mere tilbageholdende i forhold til deltagelse i forskellige kulturelle aktiviteter. Dog blev det fundet, at svarpersonernes deltagelsesgrad i de nævnte aktiviteter er faldende i takt med, at hørenedsættelsen stiger i omfang.

Analysen af sociale kontakter og aktiviteter blandt hørehæmmede viser således, at social tilbagetrækning ikke fremstår som et markant problem blandt hørehæmmede personer som sådan, når disse sammenlignes med den normalthørende befolkning. Dog viser analysen, at de svarpersoner, der oplever flest problemer med hørelsen, har en mindre social kontaktflade og et lavere socialt aktivitetsniveau end gennemsnittet af stikprøven.

KONSEKVENSER FOR HØREHÆMMEDES PERSONLIGE VELBEFINDENDE

7.0. Indledning

Som afslutning på denne fremstilling vil hørenedsættelsens konsekvenser for svarpersonernes personlige velbefindende blive søgt indkredset i det følgende. Hørerelaterede oplevelser af social isolation kan i samspil med problematiske kommunikative relationer indebære, at den hørehæmmede persons selvværd og selvtillid langsomt undergraves. Oplevelser af social isolation kan forventes at stille den hørehæmmede person i en endnu vanskeligere situation, i vedkommendes bestræbelser på at få kommunikationen med andre mennesker til at fungere. Nedenstående kommentar fra en af deltagerne i den kvalitative interviewundersøgelse illustrerer kompleksiteten af de problemer, som hørenedsættelsen kan have for den hørehæmmede persons selvopfattelse:

“Jeg har [...] taget kontakt til en psykolog med henblik på at acceptere [min hørenedsættelse] bedre. Vi har snakket om, hvad det gør ved mig, hvad det gør ved mit liv. [...] For selvfølgelig gør det noget ved mig, både som mand, som kæreste og som far. Og psykologen hjælper mig til at lære at tackle det, så det bliver nemmere for mine omgivelser at have med at gøre. På grund af min hørenedsættelse og tinnitus er der mange ting, der er skredet. Men det, jeg skal passe på, er, at det ikke bliver sygdom, sygdom og sygdom, for et eller andet sted, så er det pissekedeligt at være syg – jeg kan ikke anbefale det!”

I den følgende diskussion, af hørenedsættelsens konsekvenser for hørehæmmedes personlige velbefindende, vil der blive fokuseret på svarpersonernes opfattelse af hørenedsættelsens konsekvenser for deres livsførelse. Herefter vil opmærksomheden orientere sig mod svarpersonernes vurdering af indholdet af deres dagligdag. Endelig vil der blive fokuseret på udbredelsen af symptomer på psykosociale problemer blandt svarpersonerne, ligesom udbredelsen af sådanne symptomer i stikprøven vil blive sammenholdt med udbredelsen af symptomer på psykosociale problemer i befolkningen som helhed.

7.1. Høretabets betydning for svarpersonernes livsførelse

I løbet af denne fremstilling er udbredelsen af diverse problemstillinger i stikprøven af hørehæmmede blevet sammenlignet med forskellige referencegrupper, der er repræsentative for befolkningen som helhed. Det tilgængelige materiale har primært vist, at hørehæmmede i forhold til befolkningen som helhed oplever problemer i forhold til arbejdsmarkedet og arbejdslivet. I kapitel 3 blev det fundet, at de hørehæmmede svarpersoner konfronteres med en større risiko for arbejdsløshed og førtidspensionering end befolkningen som helhed, ligesom hørehæmmedes indtjeningsforhold også tager sig mindre favorable ud, end tilfældet er det for referencegruppen. Herudover blev det i kapitel 4 fundet, at de hørehæmmede svarpersoner oftere end den repræsentative referencegruppe føler eller følte sig fysisk og psykisk udmattede, når de kommer eller kom hjem fra arbejde. Ligeledes viste analysen, at hørehæmmede oftere end befolkningen som helhed måtte lægge ryg til ubehagelige drillerier fra kollegerne. Endelig blev det fundet, at de hørehæmmede svarpersoner modtager en lavere grad af opbakning fra kolleger og overordnede, end tilfældet er det for befolkningen som helhed. I forhold til svarpersonernes privatliv blev der i en sammenligning mellem stikprøven af hørehæmmede og referencegruppen ikke fundet nævneværdige forskelle i hyppigheden af sociale kontakter og aktiviteter.

På denne baggrund af disse problemstillinger, der primært vedrører hørehæmmedes vilkår på arbejdsmarkedet, er svarpersonerne i spørgeskemaet blevet spurgt om, hvorvidt de finder, at hørenedsættelsen har påvirket deres muligheder for at føre det liv, de ønsker. I for-

bindelse med denne problemstilling har en af svarpersonerne knyttet følgende kommentar til spørgeskemaundersøgelsen:

“Jeg har altid opstillet mine ønsker ud fra mit hørehandicap. Ikke stillet for høje krav”.

Af tabel 7.1 fremgår det, at knap en tredjedel af svarpersonerne finder, at deres hørenedsættelse har haft negative eller meget negative konsekvenser for deres muligheder for at føre det liv de ønsker, mens 14 procent finder, at hørenedsættelsen har haft positive eller endog meget positive konsekvenser for deres livsførelse.

Tabel 7.1.

Fordeling på spørgsmål om, hvordan svarpersonerne vurderer, at deres hørenedsættelse har påvirket deres muligheder for at føre det liv, de ønsker.

	Antal	Procent
Meget positivt	55	4
Positivt	145	10
Ingen påvirkning	879	58
Negativt	385	26
Meget negativt	39	3
I alt	1.503	101

I en multivariat analyse er det blevet undersøgt, hvilke faktorer der adskiller de svarpersoner, der finder, at deres hørenedsættelse har haft negative eller meget negative konsekvenser for deres livsførelse fra de øvrige svarpersoner. Analysen viser, at svarpersonernes *funktionelle høreegenskaber* har signifikant indflydelse på svarpersonernes vurdering af hørenedsættelsens påvirkning af deres livsførelse. sandsynligheden for, at svarpersonerne finder, at hørenedsættelsen har haft negative konsekvenser, stiger således i takt med hørenedsættelsens omfang. I forlængelse heraf finder de svarpersoner, der vurderer, at *hørenedsættelsen har haft negative konsekvenser for deres muligheder for at udføre deres arbejdsopgaver*, at hørenedsættelsen har påvirket deres livsførelse i negativ retning. Dette er også tilfældet for de svarpersoner, der føler eller følte sig *psykisk udmattede* efter endt arbejdsdag og svarpersoner med en lav grad af *trivsel på arbejdspladsen*.

Herudover finder de svarpersoner, der hyppigt oplever *kommunikationsproblemer* med deres børn, voksne familiemedlemmer og venner, at hørenedsættelsen har negative konsekvenser for deres livsførelse, hvilket også er tilfældet for svarpersoner fra *Århus amt* samt de svarpersoner, der anlægger en negativ vurdering af deres *familieliv*.¹⁰⁹

Svarpersonerne er i forlængelse heraf blevet spurgt om, hvorvidt de sammenlignet med normalthørende personer finder, at de har haft de samme muligheder for at føre det liv, de ønsker. Nedenstående citater fra nogle af deltagerne i den kvalitative interviewundersøgelse belyser problemstillingen fra forskellige perspektiver:

“Jeg betragter det at høre dårligt som en lille del af problemet. Men det er de følgevirkninger, som måske gennem vores opvækst – den måde vi bliver opdraget på - det kan godt være, at vi bliver beskyttet for meget”.

“Jeg var meget forvirret eller usikker omkring min egen situation. [...] Det er jo mange ting. Det er noget med hørelsen. Man bliver usikker på: “kan jeg nu klare det?”. Jeg ved det ikke, men hørelsen er ligesom for bærende i alt, hvad man foretager sig, og på den måde er det svært at acceptere [hørenedsættelsen]”.

“Som hørehæmmet føler man faktisk, at man bliver jokket lidt på og skubbet ud til siden lige som om, man er lidt dum”.

I tabel 7.2 ses det, at 45 procent af svarpersonerne i forhold til normalthørende ikke har følt sig handicappet af deres hørenedsættelse, mens tre procent af svarpersonerne slet ikke føler, at de har haft de samme muligheder som deres normalthørende medborgere.

109. Jf. bilagstabel 7.1. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, supplerende tekniske hjælpemidler, psykisk udmattet efter arbejde samt placering i forhold til arbejdsmarked/uddannelsessystem. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

Tabel 7.2.

Svarpersonernes vurdering af, om de sammenlignet med normalthørende personer, har haft de samme muligheder for at føre det liv, de ønsker.

	Antal	Procent
I høj grad	698	45
I nogen grad	624	41
Ikke særligt	165	11
Slet ikke	51	3
I alt	1.538	100

I en multivariat analyse er forskellene på de svarpersoner, der i høj grad synes, at de har haft samme muligheder som normalthørende og de øvrige svarpersoner, blevet undersøgt. Analysen viser, at svarpersonernes *funktionelle høreegenskaber* har signifikant indflydelse på vurderingen af de samfundsmæssige mulighedsbetingelser i relation til normalthørende personer, da sandsynligheden for at svarpersonerne finder, at de ikke har haft samme muligheder som normalthørende, stiger i takt med hørenedsættelsens omfang. Analysen viser i forlængelse heraf, at svarpersoner, der føler eller følte sig *psykisk udmattede*, når de kommer eller kom hjem fra arbejde, heller ikke føler, at de har haft de samme muligheder for at føre det liv de ønsker, som normalthørende personer. Herudover finder de svarpersoner, der ofte oplever *kommunikationsproblemer med voksne familiemedlemmer eller venner*, at de i forhold til normalthørende personer har haft dårligere muligheder for at føre det liv, de ønsker. Dette er også tilfældet for de, der ikke finder, at de har et velfungerende *familieliv*. Analysen viser videre, at svarpersoner med højt *uddannelsesniveau*, i forhold til gennemsnittet af stikprøven, anlægger en mere positiv vurdering af deres muligheder for, sammenlignet med normalthørende, at føre det liv, de ønsker. Endelig blev det fundet, at svarpersoner, der oplever, at *hørenedsættelsen har haft konsekvenser for deres muligheder for at udføre deres arbejdsopgaver* finder, at de har været dårligere stillet end normalthørende personer end gennemsnittet.¹¹⁰

7.2. Svarpersonernes vurdering af dagligdagen

Svarpersonernes vurdering af hørenedsættelsens konsekvenser for deres daglige tilværelse vil blive diskuteret i det følgende. Svarpersonerne er blevet spurgt om, hvorvidt de synes, at de er tilstrækkeligt sammen med andre mennesker, som de kan tale med. En af deltagerne i den kvalitative interviewundersøgelse fandt, at hørenedsættelsen førte til en stigende grad af 'selvvalgt' social isolation:

“Jeg var begyndt at sidde meget derhjemme med mine to børn, for jeg havde det ret godt i mit eget selskab. Det var ret nemt, ikke? Men så sagde jeg til mig selv, at jeg skulle altså ud og møde nogle andre mennesker og bevare mit netværk”.

Tabel 7.3 viser, at 15 procent af svarpersonerne oplever problemer vedrørende social isolation, idet de ikke finder, at de er tilstrækkeligt sammen med andre mennesker, som de kan tale med.

Tabel 7.3.

Fordeling på spørgsmål om hvorvidt svarpersonerne synes, at de er tilstrækkeligt sammen med andre mennesker, som de kan tale med.

Udsagn	Antal	Procent
Ja	1.309	85
Nej	226	15
I alt	1.535	100

-
110. Jf. bilagstabel 7.2. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, supplerende tekniske hjælpemidler, fysisk udmattet efter arbejde, placering i forhold til arbejdsmarked-/uddannelsessystem, problemer med at kommunikere med egne børn, trivsel på arbejdsplads og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

I en multivariat analyse blev det fundet, at svarpersonernes *funktionelle høreegenskaber* har signifikant indflydelse på, om svarpersonerne finder, at de er tilstrækkeligt sammen med andre, som de kan tale med, da sandsynligheden for ikke at få tilfredsstillet de sociale behov, stiger i takt med hørenedsættelsens omfang. Herudover viser analysen, at svarpersoner, der føler eller følte sig *psykisk udmattede* efter endt arbejdsdag, i højere grad end gennemsnittet af stikprøven konfronteres med en øget sandsynlighed for ikke at få tilfredsstillet deres behov for at tale med andre mennesker. Analysen viser videre, at svarpersoner, der er i *beskæftigelse* eller *uddannelsesaktive*, i højere grad finder, at de er sammen med andre, som de kan tale med, end tilfældet er det for de, der står udenfor arbejdsmarkedet og uddannelsessystemet. Ligeledes får svarpersoner, der *trives på deres arbejdsplads* i højere grad tilfredsstillet deres behov for at tale med andre end gennemsnittet af stikprøven. Endelig viser svarpersonernes oplevelse af deres *familieliv* sig ikke overraskende at have indflydelse, om svarpersonerne finder, at de er tilstrækkeligt sammen med andre mennesker, som de kan tale med. Svarpersoner, der finder, at de har et velfungerende familieliv finder i højere grad end gennemsnittet, at de får opfyldt deres behov for kontakt med andre.¹¹¹

I forlængelse heraf er svarpersonerne blevet spurgt om, hvor ofte de synes, at de er alene, selvom de egentlig havde mest lyst til at være sammen med andre. Dette spørgsmål er også blevet stillet i forbindelse med en undersøgelse af et repræsentativt udsnit af den danske befolkning, og i tabel 7.4 sammenlignes fordelingerne på dette spørgsmål for de to stikprøver.

I tabellen ses det, at godt to tredjedele af referencegruppen aldrig føler sig uønsket alene, mens dette kun gælder for en ud af tre blandt de hørehæmmede svarpersoner. Af tabellen fremgår det yderligere,

111. Jf. bilagstabel 7.3. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder, uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, supplerende tekniske hjælpemidler, fysisk udmattet efter arbejde, problemer med at kommunikere med egne børn, problemer med at kommunikere med andre voksne, hørenedsættelse har konsekvenser for arbejde og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

at de hørehæmmede svarpersoner primært er overrepræsenterede blandt dem, der af og til eller sjældent synes, at de er alene, selvom de egentlig havde mest lyst til at være sammen med andre, da der mellem de to stikprøver ikke findes nævneværdige forskelle på andelen, der ofte føler sig uønsket alene.

Tabel 7.4.

Fordeling på spørgsmål om, hvor ofte svarpersonerne synes, at de er alene, selvom de egentlig mest havde lyst til at være sammen med andre. Sammenlignet med befolkningen som helhed i alderen 18 til 64 år fra 2000. Procent.

	Befolkningen som helhed	Hørehæmmede
Ofte	4	5
Af og til	15	23
Sjældent	14	37
Aldrig	67	35
I alt	100	100
Antal	4.086	1.543

Note: Data for befolkningen som helhed fra 2000 er indsamlet af Socialforskningsinstituttet i marts 2000 i forbindelse med en undersøgelse af levekårene i Danmark.

I en multivariat analyse er det blevet analyseret, hvilke faktorer der har betydning for, om svarpersonerne ofte eller af og til føler sig uønsket alene. Analysen viser, at svarpersonernes *funktionelle høregenskaber* har betydning for svarpersonernes sociale liv, da sandsynligheden for uønskede oplevelser af ensomhed stiger i takt med hørenedsættelsens omfang. Herudover viser analysen, at kvinder og svarpersoner, der ikke er i *beskæftigelse* eller *under uddannelse* oftere føler sig uønsket alene end gennemsnittet af stikprøven. Analysen viser videre, at svarpersoner, der føler eller følte sig *psykisk udmatte* efter endt arbejdsdag, konfronteres med en større sandsynlighed for at opleve uønsket ensomhed. Endelig blev det ikke overraskende fundet, at svarpersoner, der vurderer, at de har et velfungerende *familieliv* og svarpersoner, der ikke oplever de store hørerelaterede

kommunikationsproblemer mindre hyppigt føler sig uønsket alene end gennemsnittet af stikprøven.¹¹²

Endelig er svarpersonerne blevet spurgt om, hvorvidt de finder, at dagligdagen er tom og indholdsløs. Tabel 7.5 viser, at henholdsvis 31 og 46 procent finder, at dette sjældent eller aldrig er tilfældet.

Tabel 7.5.

Fordeling på spørgsmål om hvorvidt svarpersonerne synes, at dagligdagen er noget tom og indholdsløs.

	Antal	Procent
Ofte	49	3
Af og til	301	20
Sjældent	478	31
Aldrig	714	46
I alt	1.542	100

I en multivariat analyse er forskellene på de svarpersoner, der sjældent eller aldrig finder, at dagligdagen er tom og indholdsløs og den resterende del af stikprøven, blevet undersøgt. I analysen blev det fundet, at svarpersoner, der føler eller følte sig *psykisk udmattede* efter endt arbejdsdag, oftere end gennemsnittet af stikprøven finder, at dagligdagen forekommer noget tom og indholdsløs. Herudover viser analysen, at svarpersoner, der ikke finder, at de får dækket deres *sociale behov*, konfronteres med en større sandsynlighed for at opleve dagligdagen som værende tom og indholdsløs, end tilfældet er det for gennemsnittet af stikprøven. Dette mønster gør sig ligeledes gældende for svarpersoner, der oplever *problemer med at kommunikere med deres børn*, og svarpersoner, der oplever et problem-

112. Jf. bilagstabel 7.4. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: alder, uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, supplerende tekniske hjælpemidler, fysisk udmattet efter arbejde, problemer med at kommunikere med egne børn, hørenedsættelse har konsekvenser for arbejde, trivsel på arbejdsplads og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

fyldt *familieliv*. Endelig blev det fundet, at svarpersoner med længerevarende *uddannelse* og svarpersoner, der *trives på deres arbejdsplads* i lavere grad end gennemsnittet finder, at deres dagligdag er tom og indholdsløs. Svarpersonernes *funktionelle høreegenskaber* viser sig ikke at have signifikant direkte indflydelse på svarpersonernes oplevelse af dagligdagen. Gennem de direkte sammenhænge, der blev observeret mellem svarpersonernes funktionelle høreegenskaber og tilfredsstillelsen af sociale behov, samt svarpersonernes oplevelse af kommunikationen med deres børn og deres familieliv, kan de funktionelle høreegenskaber således siges at have indirekte indflydelse på svarpersonernes oplevelse af dagligdagen.¹¹³

7.3. Hørenedsættelsens psykosociale konsekvenser

Endelig er det interessant at undersøge, om hørehæmmede i højere grad end befolkningen som helhed udviser symptomer på psykosociale problemer. Grundet de kommunikative konsekvenser, som en hørenedsættelse kan have for den hørehæmmede, kan en hørenedsættelse, som det blev diskuteret indledningsvist, indebære en række konsekvenser for det personlige velbefindende. I en tidligere undersøgelse af hørehæmmedes levevilkår finder Watt Boolsen (1992: 18f), at der blandt gruppen af hørehæmmede er flere, der rapporterer om ufrivillig social isolation og dårligt psykisk helbred end tilfældet er det for befolkningsgennemsnittet. Hørehæmmede er overrepræsenterede blandt dem, der ikke føler, at de har nogen venner at tale med om personlige problemer og som ofte eller en gang imellem er uønsket alene. Ligeledes rapporterer gruppen af hørehæmmede langt hyppigere om angst- og træthedsanfald samt dårlige nerver og dårligt humør. end tilfældet er det for den øvrige befolkning. En hørenedsættelse synes således at indebære en række håndgribelige konsekvenser for den enkeltes personlige velbefindende.

113. Jf bilagstabel 7.5. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder, funktionelle høreegenskaber, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, supplerende tekniske hjælpemidler, fysisk udmattet efter arbejde, problemer med at kommunikere med andre voksne, hørenedsættelse har konsekvenser for arbejde, placering i forhold til arbejdsmarked/uddannelsessystem og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

Nedenstående kommentar fra en af svarpersonerne fra spørgeskemaundersøgelsen illustrerer en del af problemstillingen:

“Jeg behandles for depression, som min psykiater blandt andet mener har bund i mit høretab. Jeg har aldrig villet gøre mit høretab til et problem, men det kan godt være drøjt altid at skulle overbevise folk om, at man kan klare sig – inklusiv mig selv”.

Udover hørenedsættelsens konsekvenser kan tinnitus gribe forstyrrende ind i tinnitusramte personers daglige tilværelse, hvilket, som det illustreres i nedenstående citat fra en af svarpersonerne fra spørgeskemaundersøgelsen, også kan resultere i psykosociale problemer:

“Jeg har høj tinnitus og tager beroligende medicin og sovemedicin hver dag. Det har jeg det dårligt med. Jeg føler, at min tinnitus bliver værre for hver dag, der kommer. Kun sjældent kan jeg slappe af”.

Spørgeskemaet indeholder tre spørgsmål, der belyser udbredelsen af symptomer på psykosociale problemer blandt svarpersonerne. Disse spørgsmål er også blevet stillet til et repræsentativt udsnit af den danske befolkning, hvilket således vil tillade en sammenligning af udbredelsen af symptomer på psykosociale problemer i stikprøven af hørehæmmede og i den repræsentative referencegruppe.

Som en første indikator på psykosociale problemer er svarpersonerne blevet spurgt om, hvorvidt de ofte lider af stærk træthed. I tabel 7.6 ses det, at 44 procent af de hørehæmmede svarpersoner finder, at de ofte lider af stærk træthed, mens 16 procent i referencegruppen udviser samme symptom. Problemer vedrørende manglende overskud i hverdagen lader til at være noget mere udbredt blandt hørehæmmede, end tilfældet er det for befolkningen som helhed.

Som anden indikator på psykosociale problemer er svarpersonerne blevet spurgt om, hvorvidt de næsten altid er i dårligt humør. I tabel 7.7 ses det, at også dette symptom på psykosociale problemer er mere udbredt i stikprøven af hørehæmmede end i befolkningen som helhed. I forhold til referencegruppen svarer godt tre gange så mange af de hørehæmmede svarpersoner bekræftende til dette spørgsmål.

Tabel 7.6.

Fordeling på spørgsmål om hvorvidt svarpersonerne ofte lider af stærk træthed. Sammenlignet med befolkningen som helhed i alderen 18 til 64 år fra 2000. Procent.

	Befolkningen som helhed	Hørehæmmede
Ja	16	44
Nej	84	56
I alt	100	100
Antal	4.080	1.538

Note: Data for befolkningen som helhed er indsamlet af Socialforskningsinstituttet i marts 2000 i forbindelse med en undersøgelse af levekårene i Danmark.

Tabel 7.7.

Fordeling på spørgsmål om hvorvidt svarpersonerne næsten altid er i dårligt humør. Sammenlignet med befolkningen som helhed i alderen 18 til 64 år fra 2000. Procent.

	Befolkningen som helhed	Hørehæmmede
Ja	2	6
Nej	98	94
I alt	100	100
Antal	4.005	1.534

Note: Data for befolkningen som helhed er indsamlet af Socialforskningsinstituttet i marts 2000 i forbindelse med en undersøgelse af levekårene i Danmark.

Endelig er svarpersonerne for det tredje blevet spurgt om, hvorvidt de lider af det, der populært kaldes 'dårlige nerver'. I forhold til dette symptom på psykosociale problemer er hørehæmmede overrepræsenterede i forhold til befolkningen som helhed, da tabel 7.8 viser, at 9 procent af de hørehæmmede svarpersoner svarer bekræftende til, at de har dårlige nerver. Tre procent af svarpersonerne i referencegruppen svarer bekræftende til det samme spørgsmål.

Tabel 7.8.

Fordeling på spørgsmål om hvorvidt svarpersonerne lider af dårlige nerver. Sammenlignet med befolkningen som helhed i alderen 18 til 64 år fra 2000. Procent.

	Befolkningen som helhed	Hørehæmmede
Ja	3	9
Nej	97	91
I alt	100	100
Antal	4.076	1.535

Note: Data for befolkningen som helhed er indsamlet af Socialforskningsinstituttet i marts 2000 i forbindelse med en undersøgelse af levekårene i Danmark.

På baggrund af de tre indikatorer, kan der konstrueres et indeks, der belyser udbredelsen af symptomer på psykosociale problemer i såvel stikprøven som i referencegruppen.¹¹⁴ Af tabel 7.9 fremgår det, at de hørehæmmede svarpersoner i langt højere grad end referencegruppen udviser et eller flere symptomer på psykosociale problemer.

Tabel 7.9.

Svarpersonernes fordeling på indeks over symptomer på psykosociale problemer. Sammenlignet med befolkningen som helhed i alderen 18 til 64 år fra 2000. Procent.

	Befolkningen som helhed	Hørehæmmede
Ingen symptomer	82	54
1 symptom	15	36
2 symptomer	2	8
3 symptomer	0	2
I alt	99	100
Antal	4.072	1.493

Note: Data for befolkningen som helhed er indsamlet af Socialforskningsinstituttet i marts 2000 i forbindelse med en undersøgelse af levekårene i Danmark.

114. En faktoranalyse viser, at disse tre variable beskriver en enkelt dimension.

I en multivariat analyse er det blevet undersøgt, hvilke faktorer der karakteriserer de svarpersoner, der udviser et eller flere symptomer på psykosociale problemer. Analysen viser, at svarpersonernes *funktionelle høreegenskaber* er en signifikant forklaringsfaktor i forhold til oplevelsen af symptomer på psykosociale problemer, da sandsynligheden for at opleve sådanne symptomer stiger i takt med hørenedsættelsens omfang. Analysen viser videre, at svarpersoner med tinnitus hyppigere end gennemsnittet af stikprøven oplever symptomer på psykosociale problemer. Herudover viser svarpersoner, der føler eller følte sig *fysisk* eller *psykisk* udmattede efter endt arbejdsdag, sig også at være konfronteret med en større risiko for at opleve symptomer på psykosociale ubalancer. Dette er også tilfældet for svarpersoner, der ikke er beskæftigede gennem *arbejde* eller *uddannelse*. Endelig viser svarpersonernes oplevelse af deres *familieliv* sig at være af signifikant betydning for oplevelsen af symptomer på psykosociale problemer, idet svarpersoner, der ikke finder, at de har et vel fungerende familieliv, er overrepræsenterede blandt dem, der udviser symptomer på psykosociale problemer.¹¹⁵

Analysen af hørenedsættelsens psykosociale konsekvenser viser således, at udbredelsen af symptomer på psykosociale problemer er større blandt hørehæmmede, end tilfældet er det for befolkningen som helhed. Analysen viser endvidere, at udbredelsen af symptomerne stiger i takt med hørenedsættelsens omfang, og at personer uden tilknytning til arbejdsmarkedet eller uddannelsessystemet ligeledes konfronteres med en større risiko for, at opleve psykosociale problemer end personer, der er i arbejde eller under uddannelse.

115. Jf. bilagstabel 7.6. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder, uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, Ménières sygdom, supplerende tekniske hjælpemidler, problemer med at kommunikere med egne børn, problemer med at kommunikere med andre voksne, hørenedsættelse har konsekvenser for arbejde, trivsel på arbejdsplads, hørenedsættelsens konsekvenser for ønsket livsførelse, tilstrækkelighed af samvær med samtalepartnere og bopælsamt. Ingen af disse variable var signifikante på et signifikansniveau på 5 procent.

7.4. Sammenfatning

Analyserne af hørenedsættelsens konsekvenser for svarpersonernes velbefindende har vist, at hørenedsættelsen på flere områder har konsekvenser for svarpersonernes livsførelse. For det første blev det fundet, at over halvdelen af svarpersonerne føler sig handicappede af deres hørenedsættelse og dermed ikke føler, at de i forhold til deres normalthørende medborgere har haft samme muligheder for at føre det liv, de ønsker. I forlængelse heraf blev det fundet, at hørenedsættelsens omfang har konsekvenser for svarpersonernes opfattede muligheder for at føre det liv, de ønsker.

Svarpersonernes oplevelse af dagligdagen blev også undersøgt. I den sammenhæng viste analysen, at de hørehæmmede svarpersoner oftere end befolkningen som helhed oplever uønsket ensomhed, ligesom det blev fundet, at risikoen for at opleve uønsket ensomhed tiltager i takt med hørenedsættelsens omfang. I forhold til spørgsmålet om, hvorvidt svarpersonerne oplever dagligdagen som værende noget tom og indholdsløs, blev der ikke fundet en direkte sammenhæng med svarpersonernes hørenedsættelse. Dog blev der i analysen fundet flere indirekte sammenhænge mellem hørenedsættelsens omfang og oplevelsen af dagligdagen.

Endelig blev udbredelsen af symptomer på psykosociale problemer blandt svarpersonerne sammenlignet med udbredelsen af symptomer på psykosociale problemer i befolkningen som helhed. Sammenligningen viste, at risikoen for at udvise symptomer på psykosociale problemer er omkring tre gange så stor blandt de hørehæmmede svarpersoner, end tilfældet var det i referencegruppen. I forlængelse heraf blev det fundet, at risikoen for at opleve symptomer på psykosociale problemer stiger i takt med hørenedsættelsens omfang, ligesom symptomerne er mere udbredte blandt personer uden fast tilknytning til arbejdsmarkedet eller uddannelsessystemet.

Svarpersonernes opfattelse af deres samfundsmæssige mulighedsbetingelser kan, i lighed med graden af tilfredsstillelse af sociale behov og udbredelsen af symptomer på psykosociale problemer, forstås som dimensioner af en *common sense* forståelse af livskvalitetsbegrebet (jf. Grue, 1999: 38f). I forhold til en sådan forståelse af livskvalitetsbegrebet, kan det konkluderes, at hørenedsættelsen indebærer

en række konsekvenser for hørehæmmedes livskvalitet, ligesom hørenedsættelsens konsekvenser for hørehæmmedes livskvalitet på baggrund af analysen, kan siges at stige i takt med hørenedsættelsens omfang.

BILAGSTABELLER

I dette bilag vil resultaterne fra de multivariate analyser, der er foretaget i de foregående kapitler, blive gengivet. I de logistiske regressionsanalyser, der har været den primære multivariate analysemetode i det foregående, skal odds ratioen fortolkes som en approksimation af oversandsynligheden for, at den analyserede hændelse indtræffer for én gruppe i forhold til sandsynligheden for, at hændelsen indtræffer i en anden gruppe. Det er kun approksimativt, at odds ratioen har denne fortolkning, og approksimationen er generelt bedst, hvis sandsynligheden for, at hændelsen indtræffer, er lille i begge grupper.¹ I det tilfælde, hvor forklaringsvariablen kun har to udfaldsrum er fortolkningen af odds ratioen forholdsvis simpel, idet odds ratioen udtrykker oversandsynligheden for at den undersøgte gruppe (for eksempel kvinder) oplever en given tilstand i forhold til en referencegruppe (for eksempel mænd). I det tilfælde hvor forklaringsvariablen er kontinuert (for eksempel indkomst i kr.), skal odds ratioen forstås som oversandsynligheden, når et givet niveau på forklaringsvariablen sammenlignes med et niveau, der er en enhed lavere. I de tilfælde hvor forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel, angives dette samt antallet af udfaldsrum i parentes ud for den givne forklaringsvariabel.

Analyserne er blevet foretaget ved hjælp af programpakken SAS 8.01 for Windows. I analyserne er der opereret med et signifikansniveau på 5 procent.

1. For en vurdering af fejlen ved at fortolke odds ratioen som oversandsynlighed, kan der henvises til Gregersen (1997: 221ff).

Bilagstabel 3.1.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på svarpersonernes placering i forhold til arbejdsmarkedet.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Funktionelle høreegenskaber*	0,828	<0,0001
Uddannelsesniveau*	1,401	<0,0001
Køn	0,472	<0,0001
Alder*	0,954	<0,0001

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Variablen uddannelsesniveau er kodet efter uddannelseslængde. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom og bopælsamt.

Bilagstabel 3.2.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på sandsynligheden for førtidspensionering.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Funktionelle høreegenskaber*	1,286	<0,0001
Uddannelsesniveau*	0,696	<0,0001
Køn	2,195	<0,0001
Alder*	1,053	<0,0001
Ménières sygdom	0,430	0,0210

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Variablen uddannelsesniveau er kodet efter uddannelseslængde. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus og bopælsamt.

Bilagstabel 3.3.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på sandsynligheden for tilknytning til kernearbejdsstyrken.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Funktionelle høreegenskaber*	0,852	0,0191
Uddannelsesniveau*	1,231	0,0116

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Variablen uddannelsesniveau er kodet efter uddannelseslængde. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: alder, køn, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom og bopælsamt.

Bilagstabel 3.4.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på sandsynligheden for tilknytning til marginalgruppen.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Uddannelsesniveau*	0,698	0,0067

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Variablen uddannelsesniveau er kodet efter uddannelseslængde. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: alder, køn, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom og bopælsamt.

Bilagstabel 3.5.

Resultater fra lineær regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på det ugentlige arbejdstidsforbrug i stikprøven.

Forklaringsvariabel	Parameter estimat	P
Uddannelsesniveau*	0,644	0,0011
Køn	- 4,051	<0,0001
Ansættelse: privat/offentlig	2,286	<0,0001

R-square=0,1121

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Variablen uddannelsesniveau er kodet efter uddannelseslængde. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: alder, funktionelle høreegenskaber, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, handicappolitik på arbejdspladsen, supplerende tekniske hjælpemidler og bopælsamt.

Bilagstabel 3.6.

Resultater fra lineær regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på længden af svarpersonernes arbejdsliv.

Forklaringsvariabel	Parameter estimat	P
Funktionelle høreegenskaber*	- 0,318	0,0351
Køn	- 2,510	<0,0001
Alder*	1,016	<0,0001
Bopælsamt	- 1,231	0,0040
Ansættelse: privat/offentlig	0,928	0,0424
Uddannelsesniveau*	- 0,896	0,0001

R-square=0,7556

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Variablen uddannelsesniveau er kodet efter uddannelseslængde. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, handicappolitik på arbejdspladsen, supplerende tekniske hjælpemidler.

Bilagstabel 3.7.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på svarpersonernes vurdering af mulighederne for at få et nyt arbejde på undersøgelsestidspunktet.

Forklaringsvariabel	Parameter estimat	P
Funktionelle høreegenskaber*	0,821	0,0040
Tinnitus	1,627	0,0075
Uddannelsesniveau*	1,244	0,0006
Alder*	0,923	<0,0001
Arbejdsmarkedstilknytning*	0,743	0,0015

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Variablen uddannelsesniveau er kodet efter uddannelseslængde. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, hyppighed af brug af høreapparat, handicappolitik på arbejdsplads, Ménières sygdom, bopælsamt, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, ansættelsesforhold: privat/offentlig samt supplerende tekniske hjælpemidler.

Bilagstabel 3.8.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på svarpersonernes vurdering af hørenedsættelsens konsekvenser for deres karrieremobilitet.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Funktionelle høreegenskaber*	0,659	<0,0001
Tinnitus	1,706	0,0020
Tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden*	1,224	<0,0001

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder uddannelse, supplerende tekniske hjælpemidler, hyppigheden af brug af høreapparat, ansættelsesforhold: privat/offentlig, handicappolitik på arbejdspladsen samt Ménières sygdom.

Bilagstabel 3.9.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på svarpersonernes deltagelse i efter- og videreuddannelsesaktiviteter på arbejdspladsen.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Funktionelle høreegenskaber*	0,806	<0,0001
Karrieremobilitet	0,258	<0,0001
Uddannelsesniveau*	1,404	<0,0001
Ansættelsesforhold: privat/offentlig	0,532	<0,0001

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Variablen uddannelsesniveau er kodet efter uddannelseslængde. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, tinnitus, Ménières sygdom, hyppighed af brug af høreapparat, handicappolitik på arbejdsplads, supplerende tekniske hjælpemidler samt bopælsamt.

Bilagstabel 3.10.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på, om svarpersonerne har supplerende tekniske hjælpemidler.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Funktionelle høreegenskaber*	1,349	<0,0001
Tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden*	0,838	<0,0001
Hyppighed af brug af høreapparat*	0,636	<0,0001

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder, uddannelsesniveau, tinnitus, Ménières sygdom, ansættelsesforhold: privat/offentlig, handicapolitik på arbejdsplads samt bopælsamt.

Bilagstabel 3.11.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på, om svarpersonerne ønsker forandringer i arbejdssituationen.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Funktionelle høreegenskaber*	0,808	<0,0001
Hørenedsættelse har konsekvenser for arbejdet	0,174	<0,0001
Alder*	1,036	<0,0001
Tinnitus	1,500	0,0113

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, supplerende tekniske hjælpemidler, Ménières sygdom, hyppighed af brug af høreapparat, ansættelsesforhold: privat/offentlig, handicapolitik på arbejdsplads samt bopælsamt.

Bilagstabel 3.12.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på, om svarpersonerne er ansat under normale eller særlige ansættelsesforhold.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Funktionelle høreegenskaber*	1,237	0,0013
Uddannelsesniveau*	0,776	0,0053
Handicapolitik på arbejdspladsen	0,427	0,0006

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Variablen uddannelsesniveau er kodet efter uddannelseslængde. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder, oplevelse af hørenedsættelsen som et problem i arbejdssituationen, supplerende tekniske hjælpemidler, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, ansættelsesforhold: privat/offentlig samt bopælsamt.

Bilagstabel 3.13.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der karakteriserer gruppen af svarpersoner, der har deltaget i et aktiverings- eller revalideringsforløb.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Funktionelle høreegenskaber*	1,213	0,0009
Ansættelsesforhold: privat/offentlig	0,429	0,0065
Arbejdsmarkedstilknytning*	1,527	<0,0001

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder, uddannelsesniveau, oplevelse af hørenedsættelsen som et problem i arbejdssituationen, supplerende tekniske hjælpemidler, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, handicapolitik på arbejdsplads og bopælsamt.

Bilagstabel 3.14.

Resultater fra lineær regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på indkomstfordelingen i stikprøven.

Forklaringsvariabel	Parameter estimat	P
Funktionelle høreegenskaber*	- 0,131	<0,0001
Uddannelsesniveau*	0,289	<0,0001
Deltagelse i efter- og videreuddannelse	- 0,831	<0,0001
Supplerende tekniske hjælpemidler	0,381	0,0045
Køn	- 0,911	<0,0001
Bopælsamt	0,273	0,0016

R-square=0,2643

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Variablen uddannelsesniveau er kodet efter uddannelseslængde. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: alder, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, handicapolitik på arbejdsplads, ansættelsesforhold: privat/offentlig, tinnitus samt Ménières sygdom.

Bilagstabel 4.1.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på svarpersonernes trivsel i arbejdsituationen.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Supplerende tekniske hjælpemidler	0,443	0,0086
Hørenedsættelse har konsekvenser for arbejde	1,831	0,0007
Vurdering af kolleger*	1,979	<0,0001
Fysisk udmattet efter arbejde	0,348	0,0008
Psykisk udmattet efter arbejde	0,384	0,0002

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder uddannelsesniveau, funktionelle høreegenskaber, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, ansættelsesforhold: privat/offentlig, handicapolitik på arbejdsplads og bopælsamt.

Bilagstabel 4.2.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på svarpersonernes vurdering af, om hørenedsættelsen har konsekvenser for deres muligheder for at udføre deres arbejdsopgaver.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Funktionelle høreegenskaber*	0,710	<0,0001
Supplerende tekniske hjælpemidler	0,593	0,0119
Ansættelsesforhold: privat/offentlig	1,563	0,0016
Uddannelsesniveau*	0,860	0,0032
Vurdering af kolleger*	0,714	0,0004
Psykisk udmattet efter arbejde	3,173	<0,0001

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Variablen uddannelsesniveau er kodet efter uddannelseslængde. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, handicapolitik på arbejdsplads og bopælsamt.

Bilagstabel 4.3.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på, om svarpersonerne føler sig psykisk udmattede efter endt arbejdsdag.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Alder*	0,976	0,0071
Hørenedsættelse har konsekvenser for arbejde	3,183	<0,0001
Uddannelsesniveau*	1,144	0,0162
Ansættelsesforhold: privat/offentlig	0,700	0,0208
Supplerende tekniske hjælpemidler	2,031	0,0067
Vurdering af kolleger*	1,599	0,0001
Tinnitus	0,703	0,0232

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Variablen uddannelsesniveau er kodet efter uddannelseslængde. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, funktionelle høreegenskaber, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, Ménières sygdom, handicappolitik på arbejdsplads og bopælsamt.

Bilagstabel 4.4.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på, om svarpersonerne føler sig fysisk udmattede efter endt arbejdsdag.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Funktionelle høreegenskaber*	1,167	0,0051
Køn	1,367	0,0411
Tinnitus	0,566	0,0003
Vurdering af kolleger*	1,546	0,0002
Hørenedsættelse har konsekvenser for arbejde	2,002	<0,0001

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: alder, uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, Ménières sygdom, supplerende tekniske hjælpemidler, ansættelsesforhold: privat/offentlig, handicappolitik på arbejdsplads og bopælsamt.

Bilagstabel 4.5.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på, om svarpersonerne eksplicit fortæller deres arbejdsgiver eller nærmeste overordnede om deres hørenedsættelse.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Funktionelle høreegenskaber*	0,881	0,0441
Tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden*	1,115	0,0245
Alder*	1,032	0,0035
Hyppighed af brug af høreapparat*	1,243	0,0008
Psykisk udmattet efter arbejde	1,704	0,0031
Hørenedsættelse har konsekvenser for arbejde	0,580	0,0042
Supplerende tekniske hjælpemidler	0,416	0,0040
Førtidspensionist	3,630	<0,0001
Ménières sygdom	2,313	0,0463

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, uddannelsesniveau, tinnitus, vurdering af kolleger, fysisk udmattet efter arbejde, ansættelsesforhold: privat/offentlig, handicapolitik på arbejdsplads og bopælsamt.

Bilagstabel 4.6.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på, om svarpersonerne støttes og opmuntres af deres arbejdsgiver eller nærmeste overordnede.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Køn	0,518	<0,0001
Alder*	1,024	0,0017
Har fortalt arbejdsgiver om hørenedsættelse	0,515	<0,0001
Handicappolitik på arbejdsplads	2,132	<0,0001
Førtidspensionist	1,537	0,0340
Psykisk udmattet efter arbejde	0,684	0,0078
Supplerende tekniske hjælpemidler	0,665	0,0476

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: funktionelle høreegenskaber, uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, hørenedsættelse har konsekvenser for arbejde, psykisk udmattet efter arbejde fysisk udmattet efter arbejde, ansættelsesforhold: privat/offentlig og bopælsamt.

Bilagstabel 4.7.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på, om svarpersonerne har fortalt deres kolleger om hørenedsættelsen.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Funktionelle høreegenskaber*	0,812	0,0035
Hyppeghed af brug af høreapparat*	1,270	0,0002
Handicappolitik på arbejdsplads	1,997	0,0117
Førtidspensionist	4,596	<0,0001
Hørenedsættelse har konsekvenser for arbejde	0,471	0,0006

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder, uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, tinnitus, Ménières sygdom, psykisk udmattet efter arbejde, fysisk udmattet efter arbejde, ansættelsesforhold: privat/offentlig og bopælsamt.

Bilagstabel 4.8.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på, om svarpersonerne støttes og opmuntres af deres kolleger.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Køn	0,433	<0,0001
Tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden*	1,108	0,0134
Tinnitus	0,702	0,0284
Handicappolitik på arbejdsplads	2,023	0,0011
Hørenedsættelse har konsekvenser for arbejde	1,639	0,0031
Har fortalt arbejdsgiver om hørenedsættelse	0,497	<0,0001
Har fortalt kolleger om hørenedsættelse	2,573	0,0003

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: alder, uddannelsesniveau, funktionelle høreegenskaber, hyppighed af brug af høreapparat, Ménières sygdom, psykisk udmattet efter arbejde, fysisk udmattet efter arbejde, supplerende tekniske hjælpemidler, førtidspension, ansættelsesforhold: privat/offentlig og bopælsamt.

Bilagstabel 4.9.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på, om svarpersonerne finder, at de arbejder hårdere end deres kolleger

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Køn	0,476	0,0003
Supplerende tekniske hjælpemidler	1,790	0,0157

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: alder, uddannelsesniveau, funktionelle høreegenskaber, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, psykisk udmattet efter arbejde, fysisk udmattet efter arbejde, ansættelsesforhold: privat/offentlig, handicappolitik på arbejdsplads, hørenedsættelse har konsekvenser for arbejde, har fortalt arbejdsgiver om hørenedsættelse, har fortalt kolleger om hørenedsættelse og bopælsamt.

Bilagstabel 4.10.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på svarpersonernes vurdering af deres kolleger

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Funktionelle høreegenskaber*	1,149	0,0010
Alder*	0,985	0,0188
Har fortalt kolleger om hørenedsættelse	1,592	0,0066
Hørenedsættelse har konsekvenser for arbejde	1,414	0,0092
Fysisk udmattet efter arbejde	0,690	0,0225
Psykisk udmattet efter arbejde	0,598	0,0006

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, ansættelsesforhold: privat/offentlig, handicappolitik på arbejdsplads, har fortalt arbejdsgiver om hørenedsættelse, supplerende tekniske hjælpemidler og bopælsamt.

Bilagstabel 4.11.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på, om svarpersonerne er udsat for nogen former for ubehagelige drillerier på arbejdspladsen.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Funktionelle høreegenskaber*	1,196	0,0002
Køn	0,586	0,0006
Har fortalt kolleger om hørenedsættelse	0,577	0,0238
Hørenedsættelse har konsekvenser for arbejde	1,850	<0,0001
Vurdering af kolleger*	1,627	<0,0001
Psykisk udmattet efter arbejde	0,454	<0,0001

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: alder, uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, ansættelsesforhold: privat/offentlig, handicappolitik på arbejdsplads, har fortalt arbejdsgiver om hørenedsættelse, fysisk udmattet efter arbejde, supplerende tekniske hjælpemidler og bopælsamt.

Bilagstabel 4.12.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på, hvor ofte svarpersonerne sidder sammen med deres kolleger i forbindelse med pauser på arbejdspladsen.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Tinnitus	0,643	0,0057
Ansættelsesforhold: privat/offentlig	1,816	0,0004
Hørenedsættelse har konsekvenser for arbejde	1,533	0,0115
Evne til at følge kollegernes samtale*	1,418	0,0009
Psykisk udmattet efter arbejde	0,447	<0,0001

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder, uddannelsesniveau, funktionelle høreegenskaber, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, Ménières sygdom, handicapolitik på arbejdsplads, har fortalt arbejdsgiver om hørenedsættelse, har fortalt kolleger om hørenedsættelse, fysisk udmattet efter arbejde, supplerende tekniske hjælpemidler og bopælsamt.

Bilagstabel 4.13.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på, hvor ofte svarpersonerne deltager i sociale aktiviteter efter arbejdstid med deres kolleger.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Køn	0,497	0,0053
Har fortalt kolleger om hørenedsættelse	2,096	0,0197
Tinnitus	1,848	0,0155
Sidder med kolleger i pauser*	0,728	0,0018

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: alder, uddannelsesniveau, funktionelle høreegenskaber, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, Ménières sygdom, ansættelsesforhold: privat/offentlig, handicapolitik på arbejdsplads, hørenedsættelse har konsekvenser for arbejde, har fortalt arbejdsgiver om hørenedsættelse, fysisk udmattet efter arbejde, psykisk udmattet efter arbejde, supplerende tekniske hjælpemidler og bopælsamt.

Bilagstabel 4.14.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på, om hørenedsættelsen er årsag til, at svarpersonerne føler sig ensomme på arbejdspladsen.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Funktionelle høreegenskaber*	1,472	<0,0001
Har fortalt arbejdsgiver om hørenedsættelse	1,814	0,0107
Hørenedsættelse har konsekvenser for arbejde	2,186	0,0004
Evne til at følge kollegernes samtale*	1,823	0,0003

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder, uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, ansættelsesforhold: privat/offentlig, handicapolitik på arbejdsplads, har fortalt kolleger om hørenedsættelse, fysisk udmattet efter arbejde, psykisk udmattet efter arbejde, vurdering af kolleger, supplerende tekniske hjælpemidler og bopælsamt.

Bilagstabel 6.1.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på, om svarpersonerne er gift eller samlevende.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Uddannelsesniveau*	1,144	0,0148
Alder*	1,056	<0,0001

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Variablen uddannelsesniveau er kodet efter uddannelseslængde. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, funktionel hørenedsættelse, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, trivsel i arbejdssituationen, hørenedsættelse har konsekvenser for arbejde, supplerende tekniske hjælpemidler, psykisk udmattet efter arbejde, fysisk udmattet efter arbejde, problemer med at tale med andre voksne og bopælsamt.

Bilagstabel 6.2.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på, om svarpersonerne har børn.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden*	1,116	0,0014
Køn	1,921	0,0002
Alder*	1,084	<0,0001

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Kontrolvariabel: funktionelle høreegenskaber.

Bilagstabel 6.3.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på, om svarpersonerne som følge af deres hørenedsættelse oplever problemer med at kommunikere med deres børn.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Funktionelle høreegenskaber*	1,497	<0,0001
Hørenedsættelsen har konsekvenser for arbejde	2,026	<0,0001
Psykisk udmattet efter arbejde	0,725	0,0252
Trivsel i arbejdssituationen*	0,804	0,0054

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder, uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, supplerende tekniske hjælpemidler, fysisk udmattet efter arbejde, og bopælsamt.

Bilagstabel 6.4.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på, om svarpersonerne synes, at de har et velfungerende familieliv.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Funktionelle høreegenskaber*	0,802	0,0015
Tinnitus	1,850	0,0030
Fysisk udmattet efter arbejde	1,730	0,0485
Uden for arbejde eller uddannelse	0,472	0,0003
Problemer med at kommunikere med egne børn*	1,568	<0,0001

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, Ménières sygdom, trivsel i arbejdssituationen, supplerende tekniske hjælpemidler, psykisk udmattet efter arbejde, problemer med at kommunikere med andre voksne og bopælsamt.

Bilagstabel 6.5.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på, hvor ofte svarpersonerne besøger eller får besøg af venner eller familie.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Funktionelle høreegenskaber*	0,865	0,0056
Psykisk udmattet efter arbejde	0,0157	0,0157

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, supplerende tekniske hjælpemidler, fysisk udmattet efter arbejde, samlivsforhold, placering i forhold til arbejdsmarked/uddannelsessystem og bopælsamt.

Bilagstabel 6.6.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på, hvor ofte svarpersonerne som følge af deres hørenedsættelse oplever problemer med at kommunikere med voksne familiemedlemmer eller venner.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Funktionelle høreegenskaber*	1,609	<0,0001
Hyppighed af brug af høreapparater*	1,149	0,0016
Fysisk udmattet efter arbejde	0,666	0,0084
Psykisk udmattet efter arbejde	0,630	0,0009

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, tinnitus, Ménières sygdom, supplerende tekniske hjælpemidler, samlivsforhold, placering i forhold til arbejdsmarked/uddannelsessystem og bopælsamt.

Bilagstabel 6.7.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på, hvor ofte svarpersonerne gør personer, de ikke har mødt før opmærksomme på deres hørenedsættelse.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Funktionelle høreegenskaber*	1,399	<0,0001
Køn	2,264	<0,0001
Hyppighed af brug af høreapparat*	0,855	0,0038
Ménières sygdom	0,384	0,0014
Problemer med at kommunikere med andre voksne*	0,798	0,0031

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: alder, uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, tinnitus, supplerende tekniske hjælpemidler, samlivsforhold, fysisk udmattet efter arbejde, psykisk udmattet efter arbejde, placering i forhold til ar-bejdsmarked/uddannelsessystem og bopælsamt.

Bilagstabel 6.8.

Resultater fra lineær regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på, hvor ofte svarpersonerne deltager i forskellige fritids- og kulturaktiviteter.

Forklaringsvariabel	Parameter estimat	P
Funktionelle høreegenskaber*	0,728	<0,0001
Psykisk udmattet efter arbejde	1,350	0,0025
Uddannelsesniveau*	- 1,263	<0,0001
Udenfor arbejde og uddannelse	2,343	<0,0001
Trivsel på arbejdspladsen*	- 0,611	0,0197
Supplerende tekniske hjælpemidler	- 1,787	0,0043

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparater, tinnitus, Ménières sygdom, samlivsforhold, fysisk udmattet efter arbejde, problemer med at kommunikere med andre voksne, indkomstniveau og bopælsamt.

Bilagstabel 7.1.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på, om svarpersonerne synes, at hørenedsættelsen har påvirket deres ønsker for at føre det liv, de ønsker.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Funktionelle høreegenskaber*	1,150	0,0290
Hørenedsættelsen har konsekvenser for arbejde	3,216	<0,0001
Psykisk udmattethed efter arbejde	0,521	0,0014
Problemer med at kommunikere med egne børn*	0,679	0,0005
Problemer med at kommunikere med voksne*	0,569	<0,0001
Trivsel på arbejdsplads*	0,789	0,0120
Vurdering af familieliv*	1,662	<0,0001
Bopælsamt	1,757	0,0013

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder, uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, supplerende tekniske hjælpemidler, psykisk udmattethed efter arbejde, placering i forhold til arbejdsmarked/uddannelsessystem .

Bilagstabel 7.2.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på, om svarpersonerne sammenlignet med normalhørende synes, at de har de samme muligheder for at føre det liv, de ønsker.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Funktionelle høreegenskaber*	1,274	<0,0001
Psykisk udmattethed efter arbejde	0,534	<0,0001
Problemer med at kommunikere med voksne*	0,547	<0,0001
Vurdering af familieliv*	2,202	<0,0001
Uddannelsesniveau*	0,857	0,0052
Hørenedsættelsen har konsekvenser for arbejde	2,150	<0,0001

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Variablen uddannelsesniveau er kodet efter uddannelseslængde. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, supplerende tekniske hjælpemidler, fysisk udmattethed efter arbejde, placering i forhold til arbejdsmarked/uddannelsessystem, problemer med at kommunikere med egne børn, trivsel på arbejdsplads og bopælsamt.

Bilagstabel 7.3.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på, om svarpersonerne finder, at de er tilstrækkelig sammen med andre mennesker, som de kan tale med.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Funktionelle høreegenskaber*	0,793	0,0005
Psykisk udmattet efter arbejde	1,897	0,0085
Udenfor arbejde eller uddannelse	0,562	0,0044
Trivsel på arbejdsplads*	1,524	<0,0001
Vurdering af familieliv*	0,425	<0,0001

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder, uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, supplerende tekniske hjælpemidler, fysisk udmattet efter arbejde, problemer med at kommunikere med egne børn, problemer med at kommunikere med andre voksne, hørenedsættelse har konsekvenser for arbejde og bopælsamt.

Bilagstabel 7.4.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på, hvor ofte svarpersonerne er alene, selvom de egentlig havde lyst til at være sammen med andre.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Funktionelle høreegenskaber*	1,186	0,0019
Køn	1,701	0,0006
Psykisk udmattet efter arbejde	0,456	<0,0001
Udenfor arbejde eller uddannelse	1,965	<0,0001
Problemer med at kommunikere med andre voksne*	0,787	0,0034
Vurdering af familieliv*	2,019	<0,0001

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: alder, uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, supplerende tekniske hjælpemidler, fysisk udmattet efter arbejde, problemer med at kommunikere med egne børn, hørenedsættelse har konsekvenser for arbejde, trivsel på arbejdsplads og bopælsamt.

Bilagstabel 7.5.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på, om svarpersonerne synes, at dagligdagen er noget tom og indholdsløs.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Psykisk udmattet efter arbejde	0,445	0,0006
Problemer med at kommunikere med egne børn*	0,751	0,0057
Vurdering af familieliv*	2,374	<0,0001
Uddannelsesniveau*	0,710	<0,0001
Trivsel på arbejdsplads*	0,717	0,0009
Tilstrækkeligt samvær med samtalepartnere	4,118	<0,0001

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Variablen uddannelsesniveau er kodet efter uddannelseslængde. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder, funktionelle høreegenskaber, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, tinnitus, Ménières sygdom, supplerende tekniske hjælpemidler, fysisk udmattet efter arbejde, problemer med at kommunikere med andre voksne, hørenedsættelse har konsekvenser for arbejde, placering i forhold til arbejds-marked/uddannelsessystem og bopælsamt.

Bilagstabel 7.6.

Resultater fra logistisk regressionsanalyse af hvilke faktorer, der har indflydelse på svarpersonernes placering på indeks over symptomer på psykosociale problemer.

Forklaringsvariabel	Odds ratio	P
Funktionelle høreegenskaber*	1,386	<0,0001
Psykisk udmattet efter arbejde	0,401	<0,0001
Udenfor arbejde eller uddannelse	1,754	0,0006
Vurdering af familieliv*	1,372	0,0025
Fysisk udmattelse efter arbejde	0,323	<0,0001
Tinnitus	0,519	<0,0001

Note: * angiver at forklaringsvariablen behandles som en kontinuert variabel. Analysen er gennemført med trinvis baglæns reduktion af modellen. Udtagne variable: køn, alder, uddannelsesniveau, tidspunkt for hørenedsættelsens indtræden, hyppighed af brug af høreapparat, Ménières sygdom, supplerende tekniske hjælpemidler, problemer med at kommunikere med egne børn, problemer med at kommunikere med andre voksne, hørenedsættelse har konsekvenser for arbejde, trivsel på arbejdsplads, hørenedsættelsens konsekvenser for ønsket livsførelse, tilstrækkelighed af samvær med samtalepartnere og bopælsamt.

LITTERATUR

Andersen, Kirsten B. & J.P. Søvsø Nielsen (1998)
“Hvordan døvblevne og svært hørehæmmede kan (gen)opleve deres livskvalitet når kommunikationen igen lykkes”. I Britta Hansen (red.) *Samspil mellem døve og hørende*. København: Center for Tegn-sprog og Tegnstøttet Kommunikation.

Antonsen, Sivert (1998)
Hörselsskadade i högskolestudier. Möjligheter og hinder. Linköbing Studies in Education and Psychology Dissertation No. 59. Linköbing: Linköbing University.

Backenroth, Gunnel (1996)
Hörselsskadades anpassning och rehabilitering på arbetsplatsen. Rapport nr. 89. Stockholm: Psykologiska Institutionen, Stockholms Universitet.

Bengtsson, Steen (1997)
Handicap og funktionshæmning i halvfemserne. København: Socialforskningsinstituttet, Rapport 97:1.

Bengtsson, Steen & Nina Middelboe (2001)
Der er ikke nogen der kommer og fortæller hvad man har krav på – forældre til børn med handicap møder det sociale system. København: Socialforskningsinstituttet, 01:1.

Bengtsson, Steen & Bjørn West (1998)
Fysisk handicappede på arbejdsmarkedet i det 21. århundrede. København: Sahva Fonden.

de Blanck, Ulla (1992)
Ligestilling og selvværd. Århus: Århus Amt: Undervisnings- og kulturforvaltningen.

Blystad, Randi & Øystein Spjelkavik (1994)
Arbeid med Bistand. Erfaringer fra to års forsøksvirksomhet. Notat 8/94. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.

Brodersen, Erik m.fl. (1999)
Hvidbog. Den hørehæmmede i centrum. <http://www.idha.dk/arkivfram.html>

Clausen, Thomas (2001)
Hørehandicappedes tilknytning og vilkår i forhold til arbejde og uddannelse. Tendenser i litteraturen. København: Socialforskningsinstituttet, Arbejdspapir 8:2001.

DS. Danmarks Statistik (2001)
Statistiske Efterretninger. Indkomst, forbrug og priser. 2001:38. København: Danmarks Statistik.

DS. Danmarks Statistik (1999)
Statistisk tiårsoversigt 1999. København: Danmarks Statistik.

DDL. Danske Døves Landsforbund (2001a)
Døve udsat for giftig røg i Sønderborg. <http://www.deaf.dk/cgi-bin/visninger/show.nyheder.pl?mode=detail&id=107>

DDL. Danske Døves Landsforbund (2001b)
Danske Døves Landsforbund overvejer at lægge sag an mod DR og TV2. <http://www.deaf.dk/cgi-bin/visninger/show.nyheder.pl?mode=detail&id=88>

Divaris, Spiros & Ole Sørensen (1996)
Døves beskæftigelsessituation. En undersøgelse af døves beskæftigelsessituation i Danmark i 1995. København: Danske Døves Landsforbund.

Dohlmann, Cecilie (2001)
Self-employment Among Male Immigrants in Denmark. Long-term Unemployment and Comparative Advantages. København: Socialforskningsinstituttet, Working Paper 08: 2001.

EU (1998)
Compendium on Member States' Policies on Equality of Opportunity for People with Disabilities. Bruxelles: Europa Kommissionen.
http://europa.eu.int/comm/employment_social/socprot/disable/-compendium/compendium_en.pdf

FN (2001)
World Programme of Action Concerning Disabled Persons. Objectives, Background and Concepts. <http://www.un.org/esa/socdev/enable/di-swpa01.htm>

Fossar Petersen, Bodil (1988)
Den der ikke kan høre. København: Landsforeningen for Bedre Hørelse.

Fossestøl, Knut (1995)
Overgangen til arbejdslivet for funksjonshemmede studenter med høyere utdanning. En kartleggingsundersøkelse av studentene registrert ved seksjon for funksjonshemmede. Universitetet i Oslo. Notat 12/95. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.

Fridberg, Torben (2000)
Befolkningens kultur- og fritidsaktiviteter 1975 - 1998. København: Socialforskningsinstituttet, 00:1.

Gregersen, Ole (1997)
Virksomhedernes brug af arbejdsmarkedsuddannelserne. København: Socialforskningsinstituttet, 97:2.

Grue, Lars (1999)

Funksjonshemmet ungdom og livskvalitet. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Gullacksen, Ann-Christine (1993)

Hørselsskadade i arbetslivet. Ett stress/kontroll perspektiv. Meddelanden från Socialhögskolan, 1993:2. Lund: Socialhögskolan, Lunds Universitet.

Hallberg, Lillemor R.M. (1992)

Hearing Impairment, Coping and Perceived Handicap in Middle-aged Individuals. Göteborg: Psykologiska Institutionen, Göteborgs Universitet.

Hallberg, Lillemor R.M. & Sven G. Carlsson (1992a)

“A Qualitative Study of Strategies for Managing a Hearing Impairment”. I Halberg, Lillemor R.M. (1992) *Hearing Impairment, Coping and Perceived Handicap in Middle-aged Individuals*. Göteborg: Psykologiska Institutionen, Göteborgs Universitet.

Hallberg, Lillemor R.M. & Sven G. Carlsson (1992b)

“A Qualitative Study of Situations Turning a Disability into a Handicap”. I Halberg, Lillemor R.M. (1992) *Hearing Impairment, Coping and Perceived Handicap in Middle-aged Individuals*. Göteborg: Psykologiska Institutionen, Göteborgs Universitet.

Hansen, Erik J. & Bjarne Hjorth Andersen (2000)

Et sociologisk værktøj. Introduktion til den kvantitative metode. København: Hans Reitzels Forlag.

Hygum, Ove (1999)

Et rummeligt arbejdsmarked – med plads til handicappede.
http://www.ams.dk/konferencer/19990409/ove_hygum.asp

Ingerslev, Olaf & Lisbeth Pedersen (1996)

Marginalisering 1990-1994. København: Socialforskningsinstituttet, Rapport 96:19.

Kimo, Ivar (1990)

Hørselshemmede i arbeidslivet: om mestring, trivsel og nettverk. Trondheim: Statens Spesiallærerhøgskole.

Kjøller, Mette m.fl. (1995)
Sundhed og sygelighed i Danmark 1994 – og udviklingen siden 1987.
København: Dansk Institut for Klinisk Epidemiologi (DIKE).

Kongshøj Madsen, Per, Klaus Langager og Niels Ploug
(1997)
“Integration på arbejdsmarkedet – teoretiske, empiriske og arbejdsmarkedspolitiske synsvinkler på integration på arbejdsmarkedet.” I Zeuner (red.) *Social integration*. København: Socialforskningsinstituttet, Rapport 97:9.

Liljegren, Thomas & Kjell Johansson (1998)
Arbetshandikappede på arbetsmarknaden. Nuläge och utvecklingen på senare år. Apin: 1998: 1. Stockholm: Arbetsmarknadsstyrelsen.

Madsen, Bruno (1996)
Unge døve – en kvantitativ og kvalitativ belysning af uddannelses- og beskæftigelsesmæssige problemer blandt unge døve. Specialeopgave: Den sociale kandidatuddannelse. Ålborg Universitet.

NNH. Nordiska Nämnden för Handicapfrågor (1994)
Övergång från utbildning till arbete för unga med handikapp. Rapport från nordiskt arbetsseminarium på Hanaholmens Kulturcentrum 24-26 november 1993. NNH 6/94. Vällingby: Nordiska Nämnden för Handikappfrågor.

Olsen, Claus B. (1999)
Bevar Dit Arbejde – en evaluering af et arbejdsfastholdelsesprojekt for døve og hørehæmmede i arbejde. København: Center for Alternativ Samfundsanalyse.

Olsen, Henning (2000)
Holdninger til handicappede. En surveyundersøgelse af generelle og specifikke holdninger. København: Socialforskningsinstituttet, Rapport 00:14.

Olsen, Henning (1998)
Tallenes talende tavshed. Måleproblemer i surveyundersøgelser. København: Akademisk forlag.

Rasmussen, Niels Kr. m.fl. (1988)

Sundhed og sygelighed i Danmark 1987. En rapport fra DIKE's undersøgelse. København: Dansk Institut for Klinisk Epidemiologi (DIKE).

Ravn, Tove (1998)

“Når to sprog og kulturer mødes i uddannelsessystemet”, i Britta Hansen (red.) *Samspil mellem døve og hørende.* København: Center for Tegnsprog og Tegnstøttet Kommunikation.

Riisager, Inger & Kurt Eskildsen (1992)

“Hørehæmmedes problemer på arbejdsmarkedet”. I *Dansk Audiologopædi*, December 1992.

Roald, Ingvild K., m.fl. (1991)

Hørselshemmede og arbejdsmarkedet. Oslo: Norsk Audiologopædisk Forening.

Rosdahl, Anders (2000)

“Arbetsmarknad med plats för alla”. I Gunnel Färm (red.) *Det handikappande arbetsmarknaden. Om ansvar och möjligheter för funktionshindrade i arbetslivet.* Stockholm: Rådet för arbetslivsforskning.

Skjoldan, Helle (1993)

“EDB-uddannelse for døve”, i *viaDatch*, nr. 6.

Socialministeriet (1998)

Lov om social service. Vejledning om sociale tilbud til voksne med handicap. København: Socialministeriet.

Sperling, Bonnie B., Søren P. Lund & Hermann Burr (2002)

Hørelse. Arbejdsmiljø i Danmark 2000. København: Arbejdsmiljøinstituttet, AMI.

Sundhedsministeriet (1997)

Rapport fra udvalget vedrørende høreomsorgen i Danmark. <http://www.sum.dk/publika/omsorg/indhold.htm>

TAL. Teknisk-Audiologisk Laboratorium (2000)
Høretekniske hjælpemidler på arbejdspladsen. <http://www.idha.dk/arkivfram.html>

Vestberg, Palle (1978)
Hørelse og hørenedsættelse. København: Statens Skole for døde.

VCDDH. Videnscenter for døvblevne, døde og hørehæmmede (2001)
Om hørehæmmede for døvblevne, døde og hørehæmmede. Virum: Videnscenter for døvblevne, døde og hørehæmmede.
http://www.vcddh.dk/templates/cnt_horehaemet.htm

VCDDH. Videnscenter for døvblevne, døde og hørehæmmede (1997)
Døves uddannelses- og beskæftigelsesmuligheder. Virum: Videnscenter for døde, døvblevne og hørehæmmede.

Watt Boolsen, Merete (1992)
Hvor mange og hvem er hørehæmmede – nogle hovedtal. København: Socialforskningsinstituttet, Arbejdsrapport 1992:3.

Widell, Jonna (1988)
Den danske døvekultur. Bind 1&2. København: Danske Døves Landsforbund.

Wiederholt, Mogens (1998a)
"Ligebehandling af handicappede. Det er vigtigt at skelne mellem begreberne handicap, de samfundsmæssige barrierer og funktionsnedsættelsen". I *Social Politik*, nr. 3.

Wiederholt, Mogens (1998b)
"Handicappede og arbejdsmarkedet", i *Nordisk erfaringskonference om yrkeshemmede og arbeid.* TemaNord 1998: 595. København: Nordisk Ministerråd.

WHO. World Health Organization (2001)
ICF. International Classification of Functioning, Disability and Health. Final Draft. <http://www.who.int/classification/icf/intros/ICF-Eng-Intro.pdf>

Zeuner, Lilli (1997)

Social integration. København: Socialforskningsinstituttet, Rapport 97:9.

SOCIALFORSKNINGSINSTITUTTETS UDGIVELSER SIDEN 1.1.2002

- 02:1 Boll, J. & Qvortrup Christensen, T.: Kontanthjælpsmodtagere og arbejdsmarkedet. Casestudie fra Vestegnen. 2002. 103 s. ISBN 87-7487-676-7. Kr. 80,00.
- 02:2 Filges, T., Harsløf, I. & Nord-Larsen, M.: Revalidering – deltagere, forløb og effekter. 2002. 103 s. ISBN 87-7487-677-5. Kr. 105,00.
- 02:3 Bach, H.B.: Kontanthjælpsmodtageres aktivering og arbejdsudbud. 2002. 149 s. ISBN 87-7487-678-3. Kr. 120,00.
- 02:4 Carøe Christiansen, C. & Hohnen, P.: Betingelser for børns sociale ansvar. 2002. 177 s. ISBN 87-7487-679-1. Kr. 135,00.
- 02:5 Hansen, H.: Elements of Social Security A comparison covering: Denmark, Sweden, Finland, Austria, Germany, The Netherlands, Great Britain, Canada. 2002. 383 s. Kun udgivet elektronisk: /<http://www.sfi.dk/sw1317.asp>.
- 02:6 Danske arbejdspladser – Plads til alle? Resultater og perspektiver fra Socialforskningsinstituttets forskning om arbejdsmarkedets rummelighed. 2002. 73 s. ISBN 87-7487-681-3. Kr. 50,00.
- 02:7 Strange, M.: Unge krænkerere. 2002. 170 s. ISBN 87-7487-684-8. Kr. 130,00.
- 02:8 Christensen, E. & Ottosen, M.H.: Børn og familier. 2002. 60 s. ISBN 87-7487-685-6. Kr. 50,00.
- 02:9 Weatherall, J.H.: Vejen til førtidspension. En analyse af overgangen til førtidspension i befolkningen. 2002. 82 s. ISBN 87-7487-686-4. Kr. 65,00.

- 02:10 Christensen, E. & Egelund, T.: Børnesager. Evaluering af den forebyggende indsats. 2002. 218 s. ISBN 87-7487-687-2. Kr. 165,00.
- 02:11 Børnesager i korte træk. Evaluering af den forebyggende indsats. 2002. 44 s. ISBN 87-7487-688-0. Kr. 40,00
- 02:12 Når der er brug for hjælp. Kommunens hjælp til børn og deres forældre. 2002. 28 s. ISBN 87-7487-689-9.
- 02:13 Egelund, T. & Thomsen, S.A.: Tærskler for anbringelse. En vignetundersøgelse om socialforvaltningernes vurdering i børnesager. 2002. 204 s. ISBN 87-7487-690-2. Kr. 165,00.
- 02:14 Olsen, H.: Attitudes towards the disabled in Denmark. 2002. 28 s. ISBN 87-7487-691-0.
- 02:15 Bengtsson, S.: Bestemmer forvaltningen om du får førtidspension? – kommunens forvaltningspraksis og tilkendelse af førtidspension. 2002. ISBN 87-7487-692-9. Kr. 90,00.
- 02:16 Bach, H.B.: Aktiv socialpolitik. – en sammenfatning af evalueringer af revalidering og aktivering. 2002. 114 s. ISBN 87-7487-693-7. Kr. 90,00.
- 02:17 Kvist, J. (red.): Beskæftigelsespolitik i et nyt Europa. 2002. 109 s. ISBN 87-7487-694-5. Kr. 85,00.
- 02:18 Kvist, J. (red.): Velfærdspolitik i et nyt Europa. 2002. 120 s. ISBN 87-7487-695-3. Kr. 90,00.
- 02:19 Boll, J. & Kruhøffer, A.: Virksomheders sociale engagement. Årbog 2002. 2002. 162 s. ISBN87-7487-696-1. Kr. 130,00.
- 02:20 Boll, J. & Kruhøffer, A.: Virksomheders sociale engagement. Årbog 2002 – Sammenfatning. 2002. 32 s. ISBN 87-7487-699-6.
- 02:21 Social responsibility of enterprises. Yearbook 2002 – Summary. 2002. 32 s. ISBN 87-7487-698-8. Kr. 30,00.
- 02:22 Ploug, N. (red.): Velfærd i Europa. Resultater og perspektiver fra Socialforskningsinstitutets komparative velfærdsforskning. 2002. 57 s. ISBN 87-7487-700-3. Kr. 50,00.
- 02:23 Andersen, D. & Heide Ottosen, M. (red.): Børn som respondenter. Om børns medvirken i survey. 2002. 218 s. ISBN 87-7487-703-8. Kr. 175,00.
- 02:24 Heide Ottosen, M. & Torbenfeldt Bengtsson, T: Et diffe-

- rentieret fællesskab. Om relationer i børnehaver, hvor der er børn med handicap. 2002. 224 s. ISBN 87-7487-704-6. Kr. 175,00.
- 02:25 Carøe Christiansen, C. & Schmidt, G. (red.): Mange veje til integration. Resultater og perspektiver fra Socialforskningsinstituttets forskning om etniske minoriteter. 2002. 76 s. ISBN 87-7487-705-4. Kr. 65,00.
- 02:26 Bonke, J.: Tid og velfærd. ISBN 87-7487-709-7. 2002. 112 s. Kr. 90,00.
- 02:27 Bonke, J. & Munk, M.D.: Fordeling af velfærd i Danmark. Resultater og perspektiver fra Socialforskningsinstituttets forskning om velfærdsfordeling. 2002. 60 s. ISBN 87-7487-707-0. Kr. 50,00.
- 02:28 Schmidt, G.: Tidsanvendelse blandt pakistanere, tyrkere og somaliere – integrationsperspektiv. 2002. 148 s. ISBN 87-7487-708-9. Kr. 150,00
- 02:29 Fridberg, T. (red.): Socialpolitik – indsats og virkninger. Resultater og perspektiver fra Socialforskningsinstituttets forskning i socialpolitik og effektivitet i velfærdsproduktionen. 2002. 86 sider. ISBN 87-7487-701-1. Kr. 50,00.
- 02:30 Hohnen, P.: Aftalebaserede skånejob. 2002. ISBN 87-7487-706-2. Kr. 85,00.

Social Forskning er instituttets nyhedsblad. Det udkommer fire gange om året og orienterer i en let tilgængelig form om resultaterne af instituttets arbejde. Lejlighedsvis udkommer Social Forskning som udvidet temanummer med bidragydere udefra.

Abonnementet er gratis, kan tegnes ved henvendelse til instituttet. Emne-opdelte lister over instituttets publikationer kan ses på instituttets hjemmeside: www.sfi.dk. Hver titel er forsynet med en kort omtale, og der er mulighed for at bestille rapporterne via hjemmesiden.

NÅR HØRELSEN SVIGTER

Om konsekvenserne af hørenedsættelse i arbejdslivet,
uddannelsessystemet og for den personlige velfærd

Forskningsleder: Ole Gregersen

Forskningsgruppen: Socialpolitik og velfærdsydelse

Undersøgelsens følgegruppe:

Landsformand Kurt Jeritslev, Landsforeningen for Bedre Hørelse

Viceformand Per Nielsen, Center for Specialundervisning for voksne. Tidligere centerleder for Videnscenter for døvblevne, døve og hørehæmmede

Konsulent Lene Maj Pedersen, Center for Ligebehandling af Handicappede

Souschef Frode Svendsen, Socialministeriet

ISSN 1396-1810

ISBN 87-7487-710-0

Grafisk tilrettelæggelse og produktion: KPTO a/s

Omslagsfoto: John@Eley.dk john.eley.dk

Oplag: 1.000

Trykkeri: Phønix

Socialforskningsinstituttet

Herluf Trolles Gade 11

DK-1052 København K

Tlf. 33 48 08 00

Fax 33 48 08 33

E mail sfi@sfi.dk

www.sfi.dk

Socialforskningsinstituttets publikationer kan frit citeres med tydelig angivelse af kilden. Skrifter, der omtaler, anmelder henviser til eller gengiver Socialforskningsinstituttets publikationer, bedes sendt til instituttet.

NÅR HØRELSEN SVIGTER

Problemer med nedsat hørelse beskrives ofte som en 'skjult' folkesygdom. Men hvad vil det sige at have nedsat hørelse?

Hørehæmmede klarer sig udmærket på arbejdsmarkedet. Men hørehæmmede har sværere ved at finde og fastholde et arbejde end resten af befolkningen og oplever en lavere grad af kollegial og ledelsesmæssig støtte end deres normalthørende kolleger. På grund af problemerne med hørelsen oplever hørehæmmede under uddannelse også problemer med at få et tilfredsstillende udbytte af uddannelsesforløbet. Livet med nedsat hørelse har desuden konsekvenser for hørehæmmedes personlige velbefindende.

I en skandinavisk sammenhæng er rapporten her den første systematiske analyse af konsekvenserne af at leve med nedsat hørelse.

Undersøgelsen baserer sig på spørgeskemainterview med knap 1.600 høreapparatbrugere i Århus og Storstrøms amt og kvalitative interview med 17 hørehæmmede personer.